

І. М. Бурденко
Є. Є. Дмитрієв
Ю. С. Ребрик
Ю. С. Серпенінова

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКУ

Монографія

*За загальною редакцією
кандидата економічних наук
Ю. С. Серпенінової*

Суми
ТОВ «Університетська книга»
2011

УДК 336.71
ББК 65.262.10
Ф59

Рекомендовано до друку вченою радою Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України», протокол від 15.10.2010 № 1.

Рецензенти:

доктор економічних наук, професор
Державного вищого навчального закладу
«Українська академія банківської справи
Національного банку України»
С. М. Козьменко;

доктор економічних наук, професор
Київського національного університету ім. Тараса Шевченка
З. М. Васильченко;

кандидат економічних наук, заступник начальника управління –
начальник відділу аналізу та внутрішніх процедур інспектування
Департаменту інспектування банків Національного банку України
Р. М. Набок

Фінансовий механізм управління ліквідністю банку [Текст] :
Ф59 монографія / [І. М. Бурденко, Є. Є. Дмитрієв, Ю. С. Ребрик,
Ю. С. Серпенінова] ; за заг. ред. Ю. С. Серпенінової. – Суми :
Університетська книга, 2011. – 136 с.

ISBN 978-966-680-565-5

У монографії представлено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що виявляється в розробці науково-методичних підходів до побудови фінансового механізму управління ліквідністю банку і удосконаленні його основних елементів.

Монографію рекомендовано для фахівців у галузі банківської справи, менеджменту в банку, а також для студентів та аспірантів економічних спеціальностей, науковців і викладачів вищих навчальних закладів.

УДК 336.71
ББК 65.262.10

© Бурденко І. М., Дмитрієв Є. Є., Ребрик Ю. С.,
Серпенінова Ю. С., 2011

ISBN 978-966-680-565-5

© ТОВ «Університетська книга», 2011

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКУ.....	5
1.1.Сутність та значення управління ліквідністю банку.....	5
1.2.Ризик ліквідності як об'єкт фінансового механізму управління ліквідністю банку.....	22
1.3.Формалізація фінансового механізму управління ліквідністю банку.....	29
1.4.Теоретико-методичні основи антикризового управління ліквідністю банку.....	38
РОЗДІЛ 2 ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКУ.....	60
2.1.Аналіз сучасного стану ліквідності банків України.....	60
2.2.Розвиток державного регулювання ліквідності банків.....	74
2.3.Систематизація організаційного забезпечення управління ліквідністю банку.....	87
РОЗДІЛ 3 НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКУ.....	93
3.1.Концептуальні засади формування системи контролю і моніторингу ліквідності банку.....	93
3.2.Розробка комплексної оптимізаційної моделі управління ліквідністю банку.....	105
3.3.Методичний підхід до оцінки та аналізу ліквідності банку.....	115
ВИСНОВКИ.....	126
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЖЕРЕЛ.....	128

ВСТУП

Посилення конкуренції між банками, зростання дефіциту банківських ресурсів, невизначеність економічного середовища, викликані загостренням світової фінансової кризи, обумовлюють підвищену увагу банків до управління ліквідністю. Ліквідність є важливою системною характеристикою банку, яка свідчить про фінансову стабільність, спроможність банку розширювати обсяги активних операцій та протистояти негативним наслідкам кризових ситуацій.

Ефективне управління ліквідністю є необхідною умовою забезпечення безперебійної роботи банку, оптимального розподілу і використання банківських ресурсів. Виходячи з того, що основна мета управління ліквідністю банку полягає у забезпеченні достатнього рівня ліквідності при максимізації дохідності, її досягнення потребує розробки відповідного фінансового механізму. Обґрунтування побудови фінансового механізму управління ліквідністю банку, визначення, розвиток й удосконалення його елементів сприятимуть забезпеченню конкурентних переваг банку та посиленню спроможності банку протистояти виникненню кризи ліквідності.

Потреба в узагальненні теоретико-методичних засад фінансового механізму управління ліквідністю банку та розробці практичних рекомендацій щодо розвитку і удосконалення його елементів обумовлює об'єктивну необхідність поглибленого аналізу даної проблематики, визначає важливість, актуальність і практичну значимість даної роботи.

Монографію рекомендовано для фахівців в галузі банківської справи, менеджменту в банку, а також для студентів і аспірантів економічних спеціальностей, науковців і викладачів вищих навчальних закладів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКУ

1.1. Сутність та значення управління ліквідністю банку

З огляду на загострення світової фінансової кризи на сучасному етапі вітчизняним банкам доводиться працювати в умовах зростаючих ризиків, що супроводжують банківську діяльність. В такій ситуації особливої уваги набуває стабільність фінансового стану банку, основними якісними характеристиками якого виступають платоспроможність і ліквідність. Тому побудова фінансового механізму управління ліквідністю банку (ФМУЛБ) є одним з найважливіших і ключових питань.

Для побудови ФМУЛБ визначимо сутність і значення управління ліквідністю банків, проведемо дослідження теоретичних основ понять «ліквідність банку», «управління ліквідністю банку», систематизуємо існуючі підходи до управління ліквідністю банку.

Термін «ліквідність» (від лат. Liquidus – рідкий) у буквальному розумінні слова характеризує легкість реалізації, продажу, перетворення матеріальних цінностей у грошові активи [8, с. 69].

Енциклопедія банківської справи України надає наступне трактування поняття «ліквідність» – це економічний термін, який означає: 1) здатність до реалізації, продажу, мобільного перетворення матеріальних та інших цінностей на реальні гроші (у цьому значенні розрізняють поняття «ліквідні кошти» та «ліквідні активи»); 2) спроможність підприємств, банків своєчасно виконувати свої кредитно-фінансові зобов'язання, можливість конвертувати відповідні активи в грошові кошти в готівковій чи безготівковій формі для оплати своїх платіжних зобов'язань (у цьому значенні розрізняють ліквідність підприємства, ліквідність банку, ліквідність держави тощо) [41, с. 331].

В економічній літературі термін «ліквідність» широко застосовується в різних галузях і характеризує різні об'єкти економіки. В сучасних економічних умовах ліквідність банку необхідно розглядати як багаторівневу систему категорій, яка включає такі елементи, як ліквідність банківської системи, ліквідність банку, ліквідність балансу, ліквідність активів і пасивів [33, с. 19]. На макрорівні виділяють ліквідність банківської системи, яка залежить від ліквідності Національного банку і ліквідності банків другого рівня. В свою чергу, категорія «ліквідність банку» визначається за допомогою ліквідності балансу, а також ліквідності активів і пасивів. Всі вказані категорії тісно пов'язані між собою і розглядаються у взаємозалежності.

Ліквідність банківської системи – це спроможність забезпечити своєчасне виконання всіх боргових зобов'язань перед вкладниками, кредиторами і засновниками банківських установ, можливість залучати в повному обсязі вільні кошти юридичних і фізичних осіб та надавати кредити й інвестувати розвиток економіки країни [33, с. 20].

Щодо ліквідності банку, то наукове розуміння даної категорії неоднозначне. Базуючись на дослідженні теоретичних поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців, можна виділити три найбільш поширені точки зору. Перша полягає в ототожненні ліквідності банку з існуючим обсягом готівки.

Згідно з іншою точкою зору, ліквідність банку трактується як якісна характеристика об'єкта економічних відносин, а саме як здатність погашати свої зобов'язання в строк [107, с. 230].

Останнім часом віддається перевага третій точці зору, згідно з якою ліквідність банку визначається не лише спроможністю банку розраховуватись за своїми зобов'язаннями, а й одночасним розширенням кредитної діяльності.

Аналіз публікацій, присвячених проблемам ліквідності банку, показав, що в економічній літературі залежно від цілей аналізу або досліджень окремі науковці дають різні тлумачення категорії «ліквідність банку» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення поняття «ліквідність банку»

Автори, джерело	Визначення поняття «ліквідність банку»
Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368 [47]	Здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів і строками й сумами виконання зобов'язань банку, а також строками і сумами інших джерел і напрямів використання коштів (надання кредитів, інші витрати)
А. О. Єпіфанов Н. Г. Маслак І. В. Сало [42, с. 62]	1) здатність банку своєчасно виконувати свої зобов'язання, причому не тільки щодо повернення вкладених коштів з виплатою встановленої плати, а й щодо надання кредитів; 2) здатність купувати грошові кошти у Національного (центрального) банку чи банків-кореспондентів за розумною ціною
А. М. Мороз [7, с. 373]	Здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань. Вона визначається збалансованістю між термінами і сумами погашення активів і сумами виконання зобов'язань банку, а також термінами і сумами інших джерел та напрямів використання коштів типу видачі кредитів та понесених витрат
І. В. Сало О. А. Криклій [107, с. 232]	Здатність банку виконувати свої зобов'язання (у будь-який момент за зобов'язаннями до запитання і відповідно до термінів за терміновими зобов'язаннями), маючи для цього достатню кількість готівки і безготівкових коштів
М. І. Савлук [57, с. 317]	Здатність банку в будь-який момент часу виконувати свої зобов'язання перед вкладниками (фізичними та юридичними особами) в грошовій формі, на першу вимогу та в повній сумі

Автори, джерело	Визначення поняття «ліквідність банку»
З. І. Щибиволок [136, с. 33]	Мобільність активів банку для забезпечення вчасного <i>виконання заздалегідь взятих зобов'язань</i> та вимог, що виникли в процесі господарювання
І. Б. Івасів [46, с. 111].	Спроможність банку <i>виконувати свої зобов'язання</i> , можливість задоволення кредитних заявок, які відповідають його стандартам кредитування
П. С. Роуз [106, с. 323]	Банк вважають ліквідним, якщо він має доступ до коштів, які можна залучити за розумною ціною саме в той момент часу, коли вони необхідні. Це означає, що банк або вже має необхідну суму ліквідних коштів, або може швидко їх одержати з допомогою позик або продажу активів
О. І. Лаврушин [9, с. 127]	Одна із узагальнених якісних характеристик діяльності банку, що обумовлює його надійність. Це здатність своєчасно і без втрат <i>виконати свої зобов'язання</i> перед вкладниками і кредиторами
Г. С. Панова [88, с. 34]	Можливість продавати ліквідні активи, придбавати грошові кошти в центральному банку і здійснювати емісію акцій, облігацій, депозитних і ощадних сертифікатів, інших боргових інструментів. Ліквідність для банку є його здатністю забезпечувати своєчасне <i>виконання в грошовій формі своїх зобов'язань</i> по пасиву. Ліквідність банку визначається збалансованістю активів і пасивів банку, ступенем відповідності термінів розміщення активів і залучених банком пасивів
О. В. Молчанов [80, с. 49]	Можливість використовувати його активи як наявні грошові кошти або швидко перетворювати їх на такі. Банк вважається ліквідним, якщо суми його грошових коштів, які він має можливість швидко мобілізувати з інших джерел, дозволяють своєчасно <i>виконувати зобов'язання</i> по пасиву

Підхід науковців до проблеми визначення ліквідності банку значною мірою залежить від розуміння її сутності. Багато авторів, таких як А. М. Мороз, І. В. Сало, О. А. Криклій, О. І. Лаврушин та інші надають визначення ліквідності банку, в основі якого покладено здатність банку своєчасно розраховуватись за своїми зобов'язаннями. У працях А. О. Єпіфанова, Н. Г. Маслак, Г. С. Панової можна зустріти розуміння ліквідності банку як здатності банку купувати грошові кошти у центрального банку за прийнятною ціною. Також при тлумаченні поняття «ліквідність банку» більшість із зазначених авторів розуміють співвідношення сум активів і пасивів з однаковими термінами.

Найчастіше ліквідність банку визначається лише як здатність банку розраховуватись за своїми зобов'язаннями. Але в сучасних умовах ліквідність банків залежить не лише від незбалансованості активів і пасивів, а й від можливості задовольнити потреби клієнтів у кредитуванні.

Брак ліквідності може стати проблемою вже тоді, коли банк розширює свій портфель кредитів швидше, ніж здатен забезпечити

адекватне, надійне фінансування [83, с. 47]. Якщо банк не може надавати кредити через недостатність ресурсів, то, по-перше, зменшуються потенційні доходи за кредитними операціями і, по-друге, погіршується конкурентоспроможність банку через втрату клієнтів.

Таким чином, на нашу думку, найбільш розширене визначення ліквідності банку надає І. Б. Івасів, який зазначає, що тлумачення ліквідності банку як спроможності банку виконувати свої зобов'язання має бути доповнене вимогою задовольняти кредитні заявки клієнтів, котрі відповідають його стандартам кредитування [46, с. 111].

Ліквідність банку визначається ліквідністю балансу, а саме ліквідністю активів і пасивів. Баланс банку вважається ліквідним, якщо його стан дає змогу за рахунок швидкої реалізації коштів за активом покривати термінові зобов'язання за пасивом [8, с. 70]. Ліквідність балансу характеризує запас власних коштів, запас (портфель) активів і певну структуру зобов'язань, а також відповідність строків запиту пасивів строкам погашення активів [107, с. 234]. Ліквідність балансу досягається за наявності певних характеристик активів і пасивів балансу банку.

Ліквідні активи – це кошти, цінні папери, матеріальні цінності та інші ресурси підприємства, банку, держави, які можуть бути швидко і з мінімальними витратами перетворені в реальні грошові кошти в готівковій чи безготівковій формі [41, с. 331]. Суміжним з поняттям ліквідних активів є поняття ліквідних коштів. Ліквідні кошти – це кошти, які можна трансформувати в готівку за короткий строк та без значних витрат шляхом реалізації [32, с. 317].

Суть категорії «ліквідні» (пасиви) полягає в тому, що пасиви, які стабільно знаходяться в обігу банку, не є надзвичайно чутливими до процентних ставок та постійно поповнюються. До ліквідних пасивів можна віднести залишки на поточних рахунках постійних клієнтів, кредити, отримані від міжнародних фінансових організацій, довгострокові депозити фізичних і юридичних осіб тощо [33, с. 21].

Для оцінки сукупної ліквідності банків слід розглядати в системі стаціонарну ліквідність (запас), поточну ліквідність (потік) і перспективну ліквідність (прогноз) [88, с. 35].

Отже, розглянувши сутність поняття «ліквідність банку», можна зазначити, що дана категорія досить складна, багатогранна, потребує детального вивчення і тлумачення. Зауважимо, що ліквідність банку є важливою характеристикою фінансового стану банку, що робить її одним з основних об'єктів банківського менеджменту. Для визначення сутності поняття «управління ліквідністю банку» розглянемо категорію «управління».

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «управляти» означає спрямовувати діяльність, роботу кого-, чого-небудь; бути на чолі, керувати; спрямовувати хід процесу; впливати на розвиток, стан чого-небудь. Крім того, термін «управління» поєднують з діяльністю органів влади, керівних органів тощо. Отже, управління можна трактувати

як процес впливу і, водночас, як систему об'єктів і суб'єктів управління та управлінських дій [54, с. 7].

Управління ліквідністю банку полягає в забезпеченні безперервного проведення поточних платежів банку, основними аспектами якого є: оцінка умов діяльності банку за попередні періоди, вибір найбільш оптимальних сценаріїв розвитку подій, оцінка ліквідної позиції банку, розробка управлінських рішень, спрямованих на зниження ризику виникнення дефіциту ліквідної позиції і мінімізацію витрат [107, с. 243]. При цьому в процесі управління ліквідністю банку завжди постає проблема дотримання необхідного рівня ліквідності та максимізації дохідності. Адже, чим більша дохідність певного виду активів, тим меншою є його ліквідність.

На думку Пітера Роуза, сутність проблеми управління ліквідними коштами банків може бути представлена двома короткими твердженнями:

1. Попит на ліквідні кошти банку рідко дорівнює їхній пропозиції в будь-який момент часу. Банк постійно має справу або з дефіцитом ліквідних коштів, або з їхнім надлишком.

2. Існує дилема між ліквідністю і прибутковістю банку. Велика частина банківських ресурсів призначається для задоволення попиту на ліквідні кошти, менша частина – для досягнення бажаної прибутковості банку [106, с. 326].

Попит і пропозиція ліквідних коштів формуються під впливом чинників, що впливають на ліквідність банку. Банк повинен бути спроможним не лише усувати проблеми, виявлені за показниками своєї ліквідності, а й здійснювати тактичне і стратегічне управління ліквідністю на основі всебічного аналізу всіх чинників, які тією чи іншою мірою впливають на можливість банку виконувати свої зобов'язання. Провідні науковці по-різному підходять до визначення і класифікації таких чинників.

Такі науковці, як А. М. Мороз, М. І. Савлук виділяють дві великі групи чинників, які впливають на ліквідність банку: наявність у банку необхідної суми ліквідних коштів; можливість залучення ліквідних коштів шляхом їх запозичення чи продажу активів [7, 32]. Такий підхід базується на існуючих методах управління ліквідністю банків, але він не передбачає дослідження передумов вибору того чи іншого методу.

У працях О. І. Лаврушина розглядаються зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на ліквідність банку. До внутрішніх чинників належать: стійка капітальна база банку, якість активів, якість депозитів, помірна залежність від зовнішніх джерел, співставність активів і пасивів за строками, менеджмент, першокласний імідж банку. До групи зовнішніх чинників належать: загальна політична та економічна ситуація в країні, розвиток ринку цінних паперів і міжбанківського ринку, організація системи рефінансування, ефективність регулюючих функцій центрального банку [9, с. 127]. Схожа класифікація запропонована Г. С. Пановою, яка виділяє дві групи чинників, що впливають на ліквідність: мікроекономічні та макроекономічні чинники [88, с. 38].

На думку С. Краснова, на сучасному етапі розвитку економіки країни спостерігається послаблення ліквідності банків. Причини цього – в бюджетному дефіциті, інфляції, спаді виробництва, зростанні неплатежів, що перейшло в платіжну кризу [67, с. 37]. Тобто автором розглядаються зовнішні чинники і при цьому не враховується наявність широкого спектра внутрішніх чинників.

Узагальнивши різні погляди щодо чинників, які впливають на ліквідність банку, пропонуємо наступну їх класифікацію (рис. 1.1).

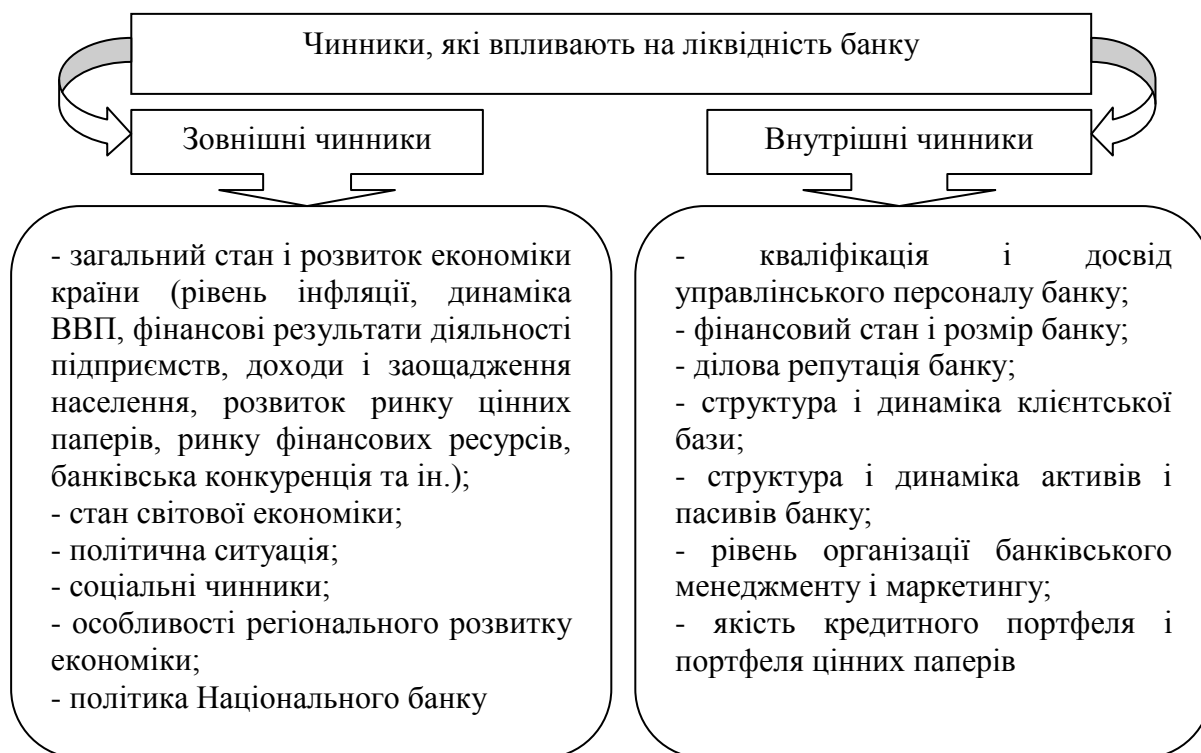

Рис. 1.1. Чинники, які впливають на ліквідність банку [7, 9, 32, 67, 88]

На відміну від внутрішніх чинників, зовнішні є неконтрольованими з боку банків. Через це особливої уваги набуває аналіз і прогнозування впливу зовнішніх чинників.

Значно впливає на ліквідність банків загальний стан та розвиток економіки країни. Нестабільний і послаблений стан економіки спричиняє недовіру клієнтів та інвесторів до банківської системи. Це призводить до відтоку депозитів з банків, погіршення якості кредитного портфеля і послаблення ліквідності. Нерівномірність регіонального розвитку економіки обумовлює необхідність прогнозування грошових потоків залежно від територіального розташування структурних підрозділів банку.

Від коливань попиту населення та суб'єктів господарювання на депозити та кредити залежать обсяги банківських операцій, що безпосередньо впливає на ліквідність банку. Наявність інфляційних очікувань і рівень інфляції визначають стратегічні напрямки банківської політики. В першу чергу, це стосується оцінки строковості залучених коштів та збільшення обсягів довгострокових кредитів, адже рівень

інфляції впливає на розмір процентних ставок.

У зв'язку з процесами глобалізації та світової інтеграції вагомим чинником можна вважати стан світової економіки. Дане питання набуває особливої актуальності через загострення світової фінансової кризи.

На окрему увагу останнім часом заслуговує вплив політичної ситуації на ті чи інші явища, включаючи банківський сектор і ліквідність банків зокрема. Нестабільна політична ситуація призводить до постійної зміни законодавства, вимог до банків, частого перегляду податків. Це майже унеможливує планування банківської політики, створює додаткові перешкоди в управлінні ліквідністю банків.

На нашу думку, варто також виділити соціальні чинники, до яких віднесено середній рівень доходів, витрат і заощаджень населення, прожитковий мінімум, мінімальну заробітну плату, обсяги соціальних виплат населенню тощо. Соціальні чинники обумовлюють бажання і спроможність населення користуватись банківськими послугами. Так, збільшення заощаджень фізичних осіб сприяє зростанню пропозиції ліквідних коштів.

Варто зауважити, що одним з найбільш вагомих зовнішніх чинників, що впливають на ліквідність банку, є політика Національного банку України, що здійснюється через систему державного нагляду і регулювання діяльності банків. Національний банк встановлює і контролює обов'язкові нормативи ліквідності для банків, надає кредити для підтримки ліквідності, впливає на функціонування міжбанківського ринку, встановлюючи обов'язкові резерви банків, регулюючи загальну грошову масу, рівень інфляції та стан валютного ринку.

Поряд із зовнішніми чинниками, на ліквідність банку впливають внутрішні чинники. Від репутації, розміру, фінансового стану, кількості клієнтів значною мірою залежать можливості банку щодо залучення депозитів, налагодження зв'язків з партнерами та інвесторами, що впливає на якість і структуру активів і пасивів.

Необхідною умовою збільшення обсягу клієнтів банку є кваліфікація і досвід персоналу, що також впливає на якість банківських послуг і підвищує імідж банку. Рівень кваліфікації персоналу характеризується відповідними навичками і знаннями персоналу, що визначає практичні можливості банку щодо впровадження банківської політики. Ефективність діяльності банку, його конкурентоспроможність значною мірою залежать від компетенції банківських працівників приймати відповідні рішення щодо управління ліквідністю банку.

Банки повинні постійно управляти ліквідністю, підтримуючи її на достатньому рівні для своєчасного виконання всіх зобов'язань з урахуванням їх обсягів, строковості й валюти платежів, забезпечувати потрібне співвідношення між власними та залученими коштами, формувати оптимальну структуру активів із збільшенням частки високоякісних активів з прийнятним рівнем кредитного ризику для

виконання правомірних вимог вкладників, кредиторів і всіх інших клієнтів [47].

Чинники впливу на ліквідність банку можна розглядати як корисну інформацію для прийняття управлінських рішень. Недостатній рівень ліквідності спричиняє не лише неможливість банку розраховуватись за своїми зобов'язаннями, а й неможливість залучення коштів для стабільного і ефективного функціонування. Для запобігання таким негативним явищам потрібно враховувати всі чинники, що здійснюють вплив на ліквідність банку.

Підвищення ефективності управління ліквідністю передбачає не лише врахування впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, але і вибір напрямів управління ліквідністю банку (рис. 1.2).

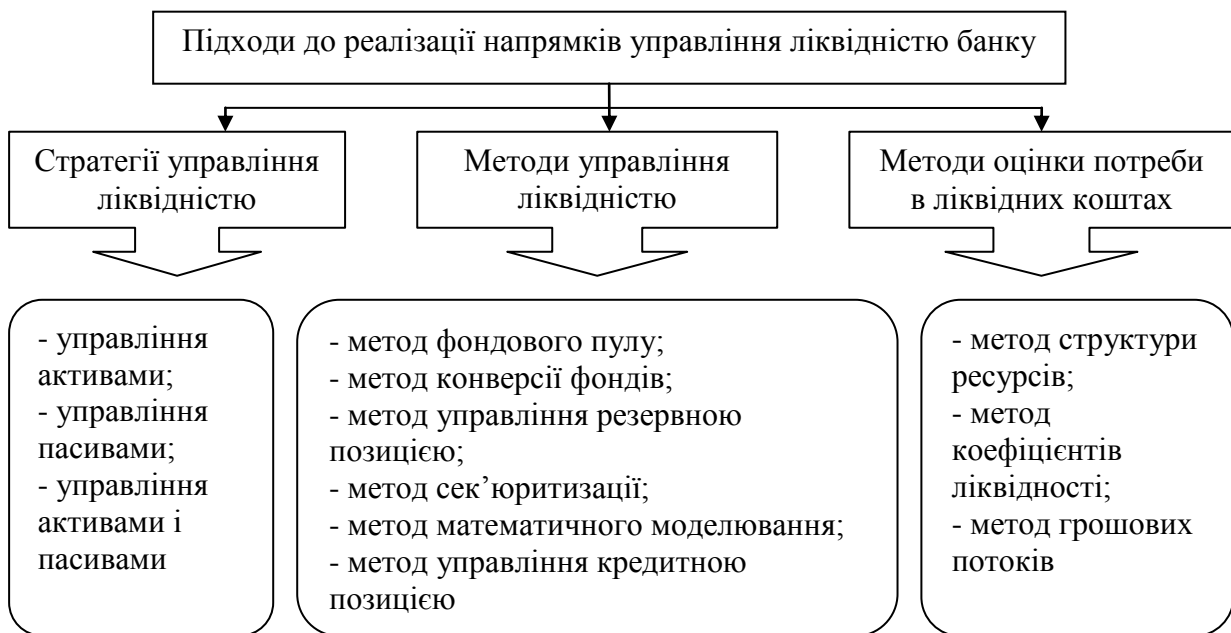

Рис. 1.2. Підходи до реалізації напрямків управління ліквідністю банку [19, 94, 106, 107, 118, 135]

За роки практики менеджери з управління ліквідністю розробили декілька загальних стратегій до вирішення проблем ліквідності банків: 1) забезпечення ліквідності за рахунок активів (управління ліквідністю через управління активами); 2) використання головним чином запозичених ліквідних коштів для задоволення попиту на грошові кошти (управління пасивами); 3) збалансоване управління ліквідністю (активами і пасивами) [106, с. 327–328].

У загальному вигляді стратегії управління ліквідністю наведені на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Характеристика стратегій управління ліквідністю банку [19, с. 77]

Найстаріший спосіб забезпечення потреб банку в ліквідних коштах відомий як управління ліквідністю через управління активами. В чистому вигляді дана політика потребує накопичення ліквідних коштів у вигляді ліквідних активів – головним чином грошових коштів і ліквідних цінних паперів. Коли виникає необхідність в ліквідних коштах, вибірково активи продають до тих пір, поки не буде задоволено попит на готівкові кошти. Таку політику управління ліквідністю часто називають трансформацією активів, адже ліквідні кошти надходять за рахунок перетворення немонетарних активів в готівкові кошти [106, с. 328]. Традиційно така стратегія вважається менш ризикованою порівняно з політикою управління ліквідністю через пасиви. Але одночасно накопичення великої кількості високоліквідних активів сприяє зменшенню доходності банку.

За такою стратегією ліквідність характеризується як запас. При цьому активи повинні відповідати таким властивостям: мати власний ринок, мати достатньо стабільні ціни, продавець активів повинен мати можливість відшкодувати початкові інвестиції з мінімальним ризиком [107, с. 258].

Варто зазначити, що у розрізі стратегії управління ліквідністю через управління активами різними авторами виділяються багато підходів і теорій [19, 52, 80, 90, 106, 107, 136]. Ми будемо розглядати управління активами банку з погляду наступних підходів: теорія комерційних позик; підхід,

заснований на кредитному потенціалі; теорія переміщення і теорія очікуваного доходу.

Прихильники теорії комерційних позик стверджують, що банк зберігає свою ліквідність, поки його активи розміщені в короткострокові позики, що своєчасно погашаються при нормальному стані ділової активності. У наш час ці позики отримали б назву позик під товарні запаси або на поповнення оборотного капіталу. До недоліків теорії можна віднести те, що вона не враховує кредитні потреби економіки, що розвивається, а також відносну стабільність банківських внесків [80, с. 49]. Крім того, дана теорія неприйнятна під час кризових ситуацій.

Прибічники теорії переміщення активів вважають, що для банків проблема полягає не в ліквідності, тобто спроможності справляння боргів, а в переміщенні активних статей, у передачі цих статей іншим банкам. Ця теорія базується на припущенні, що в надзвичайних випадках активні дохідні статті доцільно переміщувати, але при цьому необхідною умовою є їх надійність [90, с. 31]. Проте, незважаючи на достатню обґрунтованість даної теорії, ряд банків не уникли проблем ліквідності. Як показала практика, в умовах кризи ліквідні активи можуть знецінитися через різке падіння котирувань фондового ринку, зниження довіри до внутрішніх облігацій уряду тощо [134, с. 23]. Отже, згідно з теорією переміщення активів управління ліквідністю здійснюється за рахунок продажу (переміщення) активів з метою покриття потреб банку в ліквідних коштах.

Одним з найпоширеніших в управлінні активами є підхід, заснований на кредитному потенціалі. На його основі всі ресурси поєднують у загальний фонд, що розподіляється між певними, найкращими за низкою критеріїв на даний момент часу, видами активів [19, с. 72]. Але даний підхід не враховує джерел надходження коштів, що може спричинити збільшення ризику ліквідності.

Згідно з теорією очікуваного доходу ліквідність банку можна планувати, якщо в основу графіка платежів у погашенні кредитів покласти майбутні доходи позичальника. Дана теорія стверджує, що на ліквідність банку можна впливати, змінюючи терміни погашення кредитів і інвестицій, а також шляхом залучення додаткових засобів на ринку [80, с. 49–50].

Розглянувши різні підходи до управління ліквідністю через управління активами, можна зазначити, що всі теорії визначають вплив структури і якості активів на рівень ліквідності банку. Стратегія управління ліквідністю через управління активами вимагає накопичення ліквідних коштів та можливості реалізації активів для підтримання ліквідності. Така стратегія переважно використовується невеликими банками з невеликим рівнем концентрації банківського капіталу та частки ринку. По-перше, у таких банків не має широкого доступу до грошових ринків, а по-друге, така політика є менш ризиковою.

Іншим напрямком управління ліквідністю банку є стратегія управління пасивами, яку також називають стратегією запозичення ліквідних засобів. Дана

стратегія управління ліквідністю ґрунтується на таких двох твердженнях:

1. Банк може вирішувати проблему ліквідності шляхом залучення додаткових грошових коштів, купуючи їх на ринку капіталу.

2. Банк може забезпечити свою ліквідність, вдаючись до великих кредитів у Національного банку або банків-кореспондентів, а також кредитів, що отримуються на валютному ринку [107, с. 260].

Стратегія запозичення ліквідних засобів вважаються найбільш ризиковою стратегією, вона реалізується шляхом запозичення ресурсів на ринку. Основними джерелами запозичення ліквідних засобів для банків є позики на міжбанківському ринку, угоди РЕПО, врахування векселів, отримання позик у центральному банку, випуск цінних паперів [62, с. 272], міжнародні кредити. Політика, яка є більш ризиковою, традиційно забезпечує більшу дохідність. Згідно з політикою управління ліквідністю через управління пасивами, банк запозичує додаткові ресурси у разі виникнення попиту на ліквідні кошти. Отже, банку не потрібно нагромаджувати незадіяні в активних операціях грошові кошти, збільшуючи таким чином дохід від їх використання.

В економічній літературі зустрічаються різні визначення управління пасивами банку. У вузькому розумінні це – залучення коштів із різних джерел з метою забезпечення поточних платежів банку, тобто підтримання його ліквідності. У широкому розумінні – залучення коштів із різних джерел на різні терміни і забезпечення їхньої оптимальної для даного банку комбінації з метою максимізації прибутку та підтримання ліквідності [52, с. 413].

Найпоширенішими джерелами задоволення попиту на ліквідні кошти є кредити інших банків та кредити НБУ. Іншим джерелом отримання ліквідних коштів є випуск власних боргових зобов'язань банку. Але у зв'язку з недостатнім розвитком вітчизняного ринку цінних паперів даний вид залучення додаткових ліквідних коштів не набув широкого розповсюдження.

Щодо поповнення ліквідності за рахунок іноземного капіталу, то тут також виникають значні труднощі. По-перше, це додаткові витрати часу і коштів, по-друге, жорсткі вимоги зарубіжних банків та міжнародних фінансових організацій щодо фінансового стану банків та умов кредитування. Отже, при виборі джерел запозичення ліквідних коштів слід враховувати фактор часу, вартість даних джерел та їх ризиковість.

Залучаючи кошти у вигляді депозитів та міжбанківських кредитів, банки меншою мірою залежать від низькодохідних резервів ліквідних коштів. Така політика дозволяє збільшити дохід через зростання оборотності грошових коштів.

Основний вклад теорії управління пасивами полягає в тому, що вона стимулювала у банків більшу гнучкість в управлінні і спонукала розглядати обидві сторони балансу як потенційні інструменти управління ліквідністю [118, с. 461].

Обидва вищезазначені методи управління ліквідністю мають свої переваги і недоліки. Оскільки стан ліквідності банку визначається, з одного боку,

структурою та стабільністю ресурсної бази, а з іншого – структурою та якістю активів, то політика ліквідності банку повинна бути спрямована на стратегію збалансованого управління активами та пасивами.

Згідно зі збалансованим підходом до управління ліквідністю накопичення ліквідних активів здійснюється в розмірі очікуваного попиту на них, у випадку виникнення непередбачуваної потреби попит на ліквідні засоби задовольняється за рахунок проведення операцій купівлі активів на ринку [62, с. 273]. Управління активами і пасивами – це скоординована робота з банківським балансом на засадах урахування альтернативних сценаріїв зміни ставки процента та стану ліквідності. Інструментарій – відповідний: інформаційні системи, моделі планування, моделювання або аналіз різних сценаріїв, щомісячні огляди та спеціальні звіти.

Збалансований підхід до управління ліквідністю можна умовно поділити на два етапи. На попередньому етапі визначається потреба в ліквідних коштах, здійснюється аналіз структури і якості ресурсної бази і факторів, що впливають на процес її формування (управління активами). В разі виникнення додаткової потреби в ліквідних коштах банки шукають зовнішні джерела для задоволення попиту на ліквідність (управління пасивами). Відповідно, для постійного підтримання достатнього рівня ліквідності відбувається одночасне управління активами і пасивами (враховуючи строки, обсяги та в розрізі валют).

Отже, дана стратегія поєднує в собі обидві попередні, зменшуючи таким чином їх недоліки та розширюючи можливості управління ліквідністю. Важливим моментом такого підходу є одночасний аналіз пасивів і активів банку у їх взаємозв'язку, що сприяє досягненню основної мети – максимізації дохідності при дотриманні необхідного рівня ліквідності. Стратегія збалансованого управління активами і пасивами є більш гнучкою, зваженою і менш ризиковою. Дана стратегія збільшує можливості з управління ліквідністю, забезпечує диференціацію джерел поповнення ліквідних ресурсів, тому, на нашу думку, є більш ефективною.

З метою визначення переваг та недоліків зазначених стратегій управління ліквідністю розглянемо їх порівняльну характеристику (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика стратегій управління ліквідністю банку

Стратегія	Основні положення	Переваги	Недоліки
Управління активами	Накопичення банком високоліквідних активів	Забезпечення ліквідності при підтримці мінімального рівня ризиків	<ul style="list-style-type: none"> - недоотримання доходів (високоліквідні активи мають низьку дохідність); - додаткові витрати у вигляді платежів у зв'язку з реалізацією активів; - погіршення загального стану балансу при продажу активів; - можливість знецінення накопичених активів в умовах нестабільного ринку; - не враховуються потреби економіки в кредитах

Стратегія	Основні положення	Переваги	Недоліки
Управління пасивами	Залучення коштів у необхідній кількості для задоволення попиту на ліквідні ресурси	Забезпечення ліквідності при зростанні дохідності	- високий рівень ризику; - обмеженість доступу невеликих новостворених банків до залучення кредитів; - можливість неотримання коштів в необхідному обсязі і в обумовлені строки; - складність визначення доходу; - значне зростання вартості залучених ресурсів через великий рівень конкуренції; - значна залежність від контрагентів
Збалансоване управління активами і пасивами	Накопичення ліквідних активів для забезпечення очікуваного попиту на них. Придбання активів на ринку при виникненні неочікуваної потреби в ліквідності	Гнучкість, мінімізація ризиків при одночасному зростанні дохідності	Досить складний комплексний підхід, що вимагає наявності висококваліфікованих кадрів; проведення значної аналітичної роботи; додаткові витрати часу

В рамках стратегій управління ліквідністю виділяють конкретні методи управління ліквідністю: метод фондового пулу, метод конверсії фондів, метод управління резервною позицією, метод управління кредитною позицією, метод сек'юритизації, метод математичного моделювання.

Метод фондового пулу передбачає, що всі надходження банку розглядаються як єдиний пул без диференціації за джерелами фінансування. Визначається розмір ресурсів, які зберігаються в ліквідній формі, ресурси, що залишилися, розміщуються в працюючі активи незалежно від строків залучення [62, с. 273]. Відповідно до даного методу банківські ресурси використовуються для найбільш дохідних активних операцій. При цьому для будь-якого виду активу не враховуються джерела надходження коштів.

При використанні методу конверсії фондів враховується залежність ліквідних активів від джерел залучених банком коштів і встановлюється певне співвідношення між відповідними видами активів і пасивів [135, с. 105]. Метод конверсії фондів передбачає дотримання відповідності активів і пасивів за строками і обсягами.

Використання даного методу дозволяє значно зменшити банківські ризики, зокрема ризик ліквідності. Але на практиці майже неможливо досягти повної відповідності між певними групами активів і пасивів, тому

в чистому вигляді даний метод не використовується.

При використанні банком методу управління резервною позицією резерви ліквідності заздалегідь не формуються, залучені ресурси розміщуються в більш дохідні, але менш ліквідні активи, на випадок потреби в ресурсах прогнозується кількість фондів, які є можливість купити на грошовому ринку [62, с. 274]. Даний метод забезпечує максимізацію доходу, але поряд з цим є найбільш ризикованим. У разі довгострокового вилучення депозитів може виникнути ризик ліквідності і банк може понести значні витрати.

Сутність методу управління кредитною позицією полягає в тому, щоб враховувати обсяг коштів, які можуть вивільнитись з кредитних вкладень, причому треба не лише враховувати строкові активи, за якими настає термін погашення, але й реалізувати діючі кредити [94, с. 8].

Метод сек'юритизації передбачає вкладення грошових коштів в цінні папери, є одним з найперспективніших методів управління ліквідністю і дозволяє вирішити задачі інвестування і фінансування [135, с. 106]. Але даний метод на сьогодні не отримав широкого застосування у зв'язку з незначним розвитком ринку цінних паперів в Україні та недосконалістю законодавчої бази в даній галузі.

Метод математичного моделювання є найбільш перспективним порівняно з іншими методами та дозволяє одночасно оперувати як пасивами, так і активами банку в тісному взаємозв'язку з урахуванням рівня ліквідності. Метод має широке практичне застосування, що дає можливість керівництву банку приймати необхідні управлінські рішення, прогнозувати наслідки прийняття рішень, а також адаптувати ці рішення до зміни економічної кон'юнктури або до помилок у прогнозах. На відміну від попередніх методів, метод математичного моделювання дозволяє не лише управляти ліквідністю банку, але і планувати та прогнозувати рівень ліквідності. Серед недоліків даного методу можна виділити складність його застосування, обумовлену індивідуальністю кожного окремого банку, що вимагає використання відповідного програмного забезпечення та певних навичок персоналу.

Поряд з існуючими стратегіями і методами управління ліквідністю виділяють різні методи оцінки потреби банку в ліквідних коштах, основними з яких є наступні:

- метод структури коштів (структурування фондів);
- коефіцієнтний метод (метод показників ліквідності);
- метод грошових потоків (метод джерел і використання коштів) [46, 62, 94, 106, 107, 135].

Застосування методу структури коштів для оцінки потреб банку у ліквідних коштах передбачає класифікацію пасивів на групи згідно з імовірністю вилучення для проведення активних операцій. При використанні цього методу пасиви банку розділяються на три категорії:

1. Поточні зобов'язання («гарячі гроші») – кошти, які можуть бути вилучені в будь-який час (наприклад, позики «овернайт»).

2. Нестабільні пасиви – пасиви, чутливі до змін на ринку, кошти, вагома частина яких може бути знята протягом поточного періоду, але певна сума перебуває на рахунках (кошти до запитання).

3. Стабільні пасиви – кошти, основна маса яких не буде вилучена з банку (власні кошти банку: статутний капітал, нерозподілений прибуток, резерви) [46, 106, 135].

Іншими авторами всі пасиви поділяються на дві великі групи: стабільні і нестабільні [5, с. 9]. Згідно з іншою класифікацією пасиви розподіляють на чотири групи: поточні, мінливі, стабільні зобов'язання та безстрокові пасиви. За потреби кожен банк може застосувати власний підхід до групування пасивів, який точніше відображає специфіку його діяльності. Рівень деталізації в процесі групування залежить від потреб банку і може бути доведений до рахунків аналітичного обліку [107, с. 245].

Відповідно до ризиків, що містять дані категорії, формується резерв ліквідних активів. По зобов'язанням за «гарячими грошима» існує майже стовідсоткова ймовірність вилучення; за другою категорією – приблизно 30 %; за стабільними пасивами – найменший відсоток резервування – 10–15 % [106, 107, 135].

Резерв ліквідних коштів за кожною групою розраховується шляхом множення відсотка резервування на суму пасивів даної групи за мінусом обов'язкових резервів. Тоді загальний резерв ліквідних коштів дорівнюватиме сумі резервів за кожною групою [106, с. 337]. Крім того, при наявності заявок на видачу кредитів та відомому обсязі погашень раніше виданих кредитів, для визначення резерву ліквідних коштів варто додавати суми кредитів, що планується видати, і віднімати суми планових погашень кредитів [135, с. 109].

На практиці часто використовують удосконалений метод структурування фондів, за яким враховується ймовірність настання тих чи інших подій, що призводять до виникнення проблем ліквідності. Визначається можлива найкраща та найгірша позиції ліквідності та оцінюється ймовірність настання різних сценаріїв. Для кожного зі сценаріїв (або для найбільш імовірних) розробляється план дій. У разі найгіршого для банку сценарію з погляду ліквідності до плану необхідно включити оцінку вартості підтримування ліквідності як щодо активної, так і щодо пасивної частини банківського балансу, а також реалістичний графік конвертації активів в грошові кошти, перелік джерел одержання значних сум та оцінку їх доступності [106, с. 339].

Коефіцієнтний метод розрахунку потреби в ліквідних коштах є найпростішим і найпоширенішим методом, який пропонується науковцями як основний [21, 22, 30, 31, 86, 136]. Коефіцієнтний метод розрахунку потреби в ліквідних коштах передбачає використання різноманітних співвідношень активних і пасивних позицій банку, які згодом порівнюються з минулими показниками цього банку чи з коефіцієнтами інших банків. Необхідність таких порівнянь зумовлена чутливістю коефіцієнтів ліквідності до сезонних і циклічних коливань. Так, коефіцієнти знижуються під час

підвищення попиту на банківські продукти і навпаки [46, с. 112].

З одного боку, коефіцієнтний метод використовується банками для визначення потреби в ліквідних коштах та з метою управління ліквідністю. З іншого, встановлюючи нормативні значення окремих коефіцієнтів, даний метод використовується органами державного нагляду з метою регулювання ліквідності банків.

Виділяють три основні групи коефіцієнтів:

1. Коефіцієнти для розрахунку обсягу і структури зобов'язань банку.
2. Коефіцієнти для визначення обсягу і структури ліквідних коштів, що знаходяться на балансі банку.
3. Коефіцієнти, що дають можливість визначити здатність виконання банком своїх зобов'язань за рахунок ліквідних активів.

Найбільш поширеними коефіцієнтами, що використовуються для аналізу та оцінки ліквідності банку, є коефіцієнти миттєвої, загальної, поточної, генеральної, довгострокової ліквідності. Для розширення можливостей аналізу, посилення ефективності управління ліквідності банків, поряд з основними коефіцієнтами банкам доцільно впроваджувати інші додаткові коефіцієнти, які можна поєднати у наступні групи: додаткові показники ліквідності банку; показники якості і стабільності ресурсної бази банку; нормативи капіталу, показники кредитного та інвестиційного ризику; показники трансформації активів. Використання даних коефіцієнтів сприятиме всебічному і детальному аналізу ліквідності банку, що дає змогу завчасно виявити можливі проблеми з ліквідністю.

Наступним методом визначень потреби банку в ліквідних коштах є метод джерел і використання коштів (грошових потоків). На відміну від розглянутих вище методів, які орієнтовані на управління миттєвою ліквідністю, метод грошових потоків дає можливість прогнозувати обсяги ліквідних коштів на більш тривалий час.

Дослідження різних аспектів управління фінансовими потоками банку є предметом робіт багатьох економістів [1, 24, 23, 44, 59, 134], що свідчить про актуальність даного питання. Тому метод визначення потреби банку в ліквідних коштах на основі аналізу грошових потоків набув широкого використання і викликає науковий інтерес науковців [5, 20, 63].

Використання методу джерел і використання коштів передбачає вимірювання вхідних і вихідних грошових потоків з метою забезпечення одночасного їх надходження, враховуючи розриви ліквідності, які виникають у разі невідповідності джерел та обсягів використання ліквідних коштів протягом певного періоду.

Застосування методу джерел і використання коштів потребує чіткого прогнозування грошових потоків на плановий період, а також аналізу макроекономічних показників, урахування минулого досвіду діяльності тощо. При цьому використовуються такі компоненти прогнозування розриву ліквідності: трендовий, який свідчить про можливі надходження й відтік коштів відповідно до довгострокового прогнозу; сезонний, що є співвідношенням середнього рівня пасивів і активів для кожного тижня за останні роки та

аналогічних показників останніх тижнів року; циклічний, який демонструє різницю між запланованими надходженням чи відтоком коштів у минулому році і фактичними величинами [46, 106, 107, 135]; структурний – відображає зрушення в структурі ресурсної бази та активів за групою чи системою банків [107, с. 253].

Проведений аналіз існуючих методів визначення потреби банку в ліквідних коштах дозволив провести порівняльну характеристику даних методів (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Порівняльна характеристика методів визначення потреби банку в ліквідних коштах

Метод	Основні положення	Переваги	Недоліки	Напрямки удосконалення
Метод структури коштів (структурування фондів)	Передбачає класифікацію пасивів згідно з можливістю використання для активних операцій шляхом встановлення відсотка резервування для здійснення активних операцій	Надає детальну інформацію про стан і структуру пасивів	- відсутність єдиного підходу до класифікації груп пасивів; - складність визначення відсотка резервування; - направленість на оцінку миттєвої ліквідності	Використання сценарного підходу до визначення імовірності зміни стабільності пасивів
Коефіцієнтний метод (показників ліквідності)	Передбачає встановлення критеріальних співвідношень різних груп активів і пасивів	Простий і найбільш поширений метод	- статичність; - складність визначення критеріального значення показників; - направленість на оцінку миттєвої ліквідності	Використання додаткових показників поряд з аналізом динаміки активів і пасивів
Метод грошових потоків (джерел і використання коштів)	Полягає у співвідношенні вхідних і вихідних грошових потоків та розрахунку розривів ліквідності	Дає можливість оцінити потреби в ліквідних коштах на довгостроковий період	Складність прогнозування грошових потоків і оцінки факторів, що впливають на грошові потоки банку	Використання додаткових методик прогнозування грошових потоків (математичне моделювання, кореляційно-регресійний аналіз, метод часових рядів тощо)

Зазначені переваги і недоліки існуючих стратегій, теорій і методів управління ліквідністю банку свідчать про те, що в чистому вигляді вони є неефективними. Проте залежно від ситуації дані підходи використовуються в реальній практиці з метою управління ліквідністю банку, їх вибір залежить від розміру і фінансового стану банку, від кваліфікації і навичок управлінського персоналу, від загальної стратегії банку.

Таким чином, ліквідність банку – це поняття значно ширше, ніж просто здатність банку виконувати свої зобов'язання. Ліквідність банку також визначає спроможність банку залучати кошти із зовнішніх джерел, задовольняти існуючий попит на кредити, розширювати обсяги активних операцій банку. Ліквідність банку є однією з найважливіших системних характеристик банківської діяльності. Показники ліквідності свідчать про фінансову стабільність банку, а, отже, визначають ступінь довіри клієнтів та впливають на ділову репутацію банку.

Особливої уваги ліквідність банку набуває під час загострення фінансової кризи. Адже несподівана зміна фінансових потоків банку може призвести до кризи ліквідності як конкретного банку, так і банківської системи в цілому. Для підвищення ефективності управління ліквідністю банку варто враховувати всі особливості даного процесу. Це дозволить мінімізувати негативні наслідки під час кризових ситуацій, а також є запорукою фінансової стабільності банку.

1.2. Ризик ліквідності як об'єкт фінансового механізму управління ліквідністю банку

У зв'язку із загостренням світової фінансової кризи та складною ситуацією на вітчизняному економічному ринку управління ризиком ліквідності набуває особливої важливості.

Управління банківськими ризиками спирається на сучасну загальну теорію економічного ризику (ризикологію), на її методологію та інструментарій [68, с. 20]. Як економічна категорія ризик являє собою можливість здійснення події, яка може призвести до трьох економічних результатів: негативного (програш, збиток); нульового; позитивного (виграш, вигода, прибуток) [130, с. 439]. Варто зауважити, що існує дуже багато трактувань поняття «ризик». Науковцями, які вивчають дане питання, наводиться більше двадцяти визначень даного терміна [105, с. 54-56].

Щодо визначення категорії «ризик» по відношенню до банківської діяльності, то виділяють два основні напрямки. Перший напрямок – пояснення сутності ризику з позиції фінансових результатів комерційної діяльності. Відповідно, банківський ризик – це загроза втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання доходів, здійснення додаткових непередбачених витрат в результаті проведення певних фінансових операцій; негативне відхилення від поставленої цілі. Другий напрямок поєднує спроби визначити ризик за допомогою інструментів теорії ймовірності. Відповідно, банківський ризик – це ситуативна характеристика діяльності банку, яка відображає невизначеність її майбутнього стану і можливі негативні наслідки [61]. Отже, банківські ризики являють собою ймовірність отримання негативних наслідків в результаті певних подій. Але водночас мінімізація ризиків означає

зменшення дохідності, що суперечить стратегічній меті діяльності будь-якого банку.

Національним банком України визначено дев'ять категорій ризику: кредитний, ризик ліквідності, ринковий, процентний, валютний, операційно-технологічний, ризик репутації, юридичний і стратегічний. Ці категорії не є взаємовиключними – будь-який продукт або послуга може наражати банк на декілька ризиків. Однак для зручності аналізу Національний банк виявляє та оцінює ці ризики окремо [76].

Зокрема, в Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні зазначається, що банківська діяльність піддається ризику ліквідності – ризику недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відтоку, тобто ризику того, що банк не зможе розрахуватися в строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих втрат [47].

В Енциклопедії банківської справи України ризик ліквідності визначається як небезпека невиконання банком своїх зобов'язань перед клієнтами внаслідок погіршення стану надходжень або якості кредитів. Обсяг ризику визначається через витрати на додаткове залучення необхідних коштів [41, с. 461].

Головною причиною виникнення ризику ліквідності є незбалансованість між термінами погашення і обсягами активів і пасивів. Внаслідок цього відбувається зниження дохідності, адже для задоволення попиту на ліквідні кошти банкам необхідно запозичати їх із зовнішніх джерел за більш високими ставками.

Для більш детального дослідження ризику ліквідності варто зупинитись на його класифікації. Під класифікацією ризиків слід мати на увазі розподіл ризиків на конкретні групи за відповідними ознаками для досягнення поставленої мети. Науково обґрунтована класифікація ризиків дозволяє чітко визначити місце кожного в загальній системі [2, с. 289]. Згідно з існуючими класифікаціями банківських ризиків, ризик ліквідності розглядається у складі фінансових ризиків, а саме ризиків системних характеристик [75, 119]. Деякими авторами ризик ліквідності розглядається у складі ризиків активних операцій, вони пов'язують його в основному з операціями з цінними паперами [68, 90].

Базельський комітет з банківського нагляду розподіляє ризики на внутрішні і зовнішні. До зовнішніх, пов'язаних зі змінами економіки в цілому, належать: валютні, фінансові, правові і ризики стихійних лих. До внутрішніх – ризик незбалансованої ліквідності, ризик по окремих операціям, ризики, пов'язані з наслідками прийняття неякісних рішень, ризик втрати ділової репутації [55]. Проте, на нашу думку, причинами виникнення ризику незбалансованої ліквідності можуть бути як зовнішні, так і внутрішні чинники, тому цей ризик не можна однозначно віднести до зовнішніх чи внутрішніх ризиків.

Щодо класифікації саме ризику ліквідності, то він поділяється на:

- ризик ліквідності фондування (недостатності грошових коштів), пов'язаний зі зниженням спроможності банку виконувати свої зобов'язання в зазначені строки чи неможливістю повністю або частково покрити грошовими коштами вимоги контрагентів;
- ризик ліквідності активів, пов'язаний з неможливістю реалізувати активи в тих чи інших сегментах фінансового ринку, що призводить до втрат [135, с. 102].

Також авторами виділяються наступні види ризику ліквідності:

- балансовий ризик ліквідності – тобто ризик того, що банк у певний момент часу не зможе виконати свої зобов'язання за рахунок наявних ліквідних активів унаслідок неадекватної структури балансу;
- ризик ліквідності ринку – ризик того, що у певний момент часу виникне ситуація, за якої банк не в змозі буде придбати на фінансовому ринку необхідні кошти за діючою ринковою ставкою через недостатність поточних обсягів торгівлі або низький кредитний рейтинг самого банку-позичальника;
- ризик події – наявний або очікуваний ризик, що загрожує доходам і капіталу банку, і який спричиняється особливими ситуаціями (він є наслідком політичних, соціально-економічних та інших ризиків) [89, с. 26].

Досить часто у зарубіжних наукових джерелах можна зустріти підхід до ризику ліквідності як до ризику незбалансованої ліквідності, який поділяється на.

- ризик недостатньої ліквідності, що означає неможливість своєчасного виконання банком своїх зобов'язань;
- ризик надлишкової ліквідності, що означає недотримання частини доходів через надлишок високоліквідних, але низькодохідних активів [135, с. 102–103].

Існує також класифікація, згідно з якою ризики ліквідності можна поділити на дві групи – ризик поточної ліквідності, тобто виникнення ситуації, коли немає коштів для виконання поточних платежів, і ризик перспективної ліквідності, коли можливе порушення платоспроможності в перспективі, у зв'язку із незбалансованістю активів і пасивів по будь-яким терміновим групам [124, с. 15].

Дослідивши різні класифікаційні ознаки ризику ліквідності, пропонуємо узагальнити і схематично відобразити його класифікацію як на рис. 1.4.

Рис. 1.4. Класифікація ризику ліквідності [55, 89, 124, 135]

Ризик ліквідності пасивів визначається як неспроможність банку розраховуватись за своїми зобов'язаннями через непередбачене зростання обсягів вихідного грошового потоку (внаслідок дострокового зняття депозитів, зменшення залишків коштів на поточних рахунках клієнтів).

Ризик ліквідності активів полягає у неспроможності банку реалізувати активи для покриття дефіциту ліквідності та неможливості задовольнити потреби клієнтів банку у кредитуванні.

Ризик незбалансованості активів і пасивів викликаний наявністю значних розривів між групами активів і пасивів банку за строками, що призводить до неспроможності банку розраховуватись за своїми зобов'язаннями.

Залежно від збалансованості ліквідності може бути ризик дефіциту ліквідності (недостатності ліквідних коштів) та ризик надлишкової ліквідності. Ризик надлишкової ліквідності спричиняє зменшення доходності активів, що свідчить про неефективну політику управління ліквідністю.

Існуючу класифікацію, згідно з якою ризики ліквідності поділено на ризик поточної та перспективної ліквідності [124, с. 15] пропонуємо доповнити ризиком ретроспективної ліквідності, адже існування кризи ліквідності банку в минулому періоді може суттєво погіршити репутацію банку в наступні періоди, що також потрібно враховувати.

Залежно від місця виникнення виділяють ризик події, ризик ринку та балансовий ризик ліквідності (ризик ліквідності банку) [89, с. 26]. На нашу думку, класифікацію за даним критерієм доцільно доповнити ризиком ліквідності світового грошового ринку. Як свідчить кризова ситуація, що спостерігається з 2008 року, неврахування ризику ліквідності світового грошового ринку може призвести до серйозних негативних наслідків.

За ступенем ризику ліквідності запропоновано виділити критичний, помірний і низький ризик ліквідності. Низький ризик ліквідності присутній за нормального стабільного функціонування банку, який характеризується збалансованістю активів і пасивів банку. Помірний ризик ліквідності визначається наявністю незначних розривів ліквідності, спроможністю банку покривати дефіцит ліквідності за рахунок додаткового залучення коштів. Критичний ризик ліквідності характеризується незбалансованістю балансу банку, наявністю суттєвих розривів ліквідності, зростанням невиконаних банком зобов'язань, що може призвести до банкрутства.

В основу класифікації ризику ліквідності залежно від можливості контролю покладено класифікацію чинників, що впливають на ліквідність банку, які розподіляються на зовнішні і внутрішні. Відповідно, ризик ліквідності, який виник внаслідок впливу внутрішніх чинників, є контрольованим з боку банку, а ризик ліквідності, як наслідок впливу зовнішніх чинників, є неконтрольованим (зовнішнім ризиком ліквідності).

З урахуванням запропонованої систематизації класифікаційних ознак ризику ліквідності потребує уточнення визначення ризику ліквідності, під яким пропонуємо розуміти ризик незбалансованості надходжень та відтоку грошових коштів, що спричиняє дефіцит або надлишок ліквідності. Класифікація ризиків створює можливості для подальшої їх оцінки.

Досить часто застосовується оцінка ризику ліквідності як набору різних методик, коефіцієнтів і підходів, що оцінюють окремо певну частину ризику, з подальшим групуванням їх у загальну картину [73, с. 124]. Оцінка ризику ліквідності може здійснюватись у імовірнісному та грошовому вираженнях.

Оцінка банківських ризиків може здійснюватись за допомогою математичного моделювання [40, 68, 89], використання прямих і непрямих показників [72], рейтингових оцінок та індексним методом [100], з використанням методів параметричної статистики [49], за допомогою

експертних оцінок, методу фінансових коефіцієнтів, статистичних методів оцінки [68], з використанням VAR-методології [50] та ін.

Визначення, виявлення, оцінка, класифікація є складовими елементами управління ризиками.

Управління ризиками – це процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їх моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями (видами) ризиків [77].

Управління ризиком – це сукупність дій, спрямованих на підтримання такого рівня, що відповідає поставленим на даний момент цілям управління [120, с. 263]. Управління ризиком спрямоване на створення загальної філософії управління ризиком, розробку положення про управління ним, аналіз ризиків, регулювання їх рівня, застосування фінансових механізмів компенсації втрат у разі виникнення несприятливих обставин [100, с. 9]. Звідси можна виділити мету управління ризиком – мінімізація ризику при дотриманні певних умов.

Управління ризиком включає в себе, зокрема, процес систематичного виявлення джерел ризиків, визначення їхніх чинників, класифікації, прогнозування та оцінювання ступеня ризиків [68, с. 21]. При аналізі системи управління ризиками доцільно використовувати системний підхід як основний методологічний інструмент [10, с. 405]. Досліджуючи будь-який вид банківського ризику, його потрібно розглядати у взаємозв'язку з іншими ризиками. Неврахування даного фактора унеможливорює впровадження теоретичних розробок на практиці.

Розробці стратегії управління ризиками банку на ринку банківських послуг має передувати [48, с. 71]:

- виявлення масиву ризиків та їх класифікація;
- комплексність підходу до розробки стратегії і тактики управління ризиками, оскільки існує закономірний зв'язок між ризиками;
- пошук можливостей виходу на ринки нових банківських продуктів, що дасть змогу диверсифікації ризиків.

Варто зазначити, що основними нормативними документами щодо оцінки і управління банківськими ризиками є Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [76] та Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [77]. Дані документи регламентують основні принципи управління ризиками в банках, визначають дев'ять основних категорій банківських ризиків, надають рекомендації щодо управління окремими видами ризиків. Вищезазначені нормативні документи є основою організації ризик-менеджменту в банках, окремої уваги заслуговують праці вітчизняних науковців, що досліджували дане питання [73, 125, 126, 127, 129].

Оскільки ринкові умови і структури банків є різними, не існує єдиної системи управління ризиками, прийнятної для всіх банків. Кожна установа має розробити свою власну програму та системи управління ризиками,

відповідно до своїх потреб і обставин. Але незалежно від своєї структури, кожна система управління ризиками має включати такі елементи [76]:

- виявлення ризику;
- вимірювання ризику;
- контроль ризику;
- моніторинг ризику.

Зокрема, стосовно ризику ліквідності, у методичних вказівках з інспектування банків «Система оцінки ризиків» зазначаються фактори оцінки ризику ліквідності [76]:

- існування адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління ризиком ліквідності;
- обсяг активів балансу та їх розподіл за ступенем ліквідності по відношенню до структури зобов'язань;
- обсяг, структура та рівень диверсифікації пасивів;
- середньозважена вартість залучених коштів для визначеного банку в зіставленні з банками його порівняльної групи;
- чисті розриви фінансування;
- ліквідність фінансових ринків, на яких можна залучати кошти;
- склад балансових та позабалансових портфелів;
- погіршення репутації банку на ринку, що виявляється у зниженні кредитних рейтингів і підвищенні процентних ставок під час залучення коштів цим банком;
- висновки офіційних і неофіційних рейтингових служб про банк;
- наявність адекватного плану на випадок кризових обставин;
- існування своєчасної і точної управлінської інформації;
- рівень і кваліфікація управління та персоналу;
- наявність відповідних механізмів контролю.

Врахування цих факторів надає можливість оцінити кількісні параметри ризику ліквідності і якість управління ризиком ліквідності, щоб зробити висновки щодо сукупного ризику ліквідності і очікуваного напряму зміни ризику.

Система управління ризиком ліквідності складається із регламентних документів – політик, положень, процедур, методик тощо, які затверджуються відповідно до обраної банком форми корпоративного управління з урахуванням розміру банку та складності його операцій [77]. Отже, банки повинні розробляти внутрішні положення та інші документи з управління ліквідністю, включаючи форми звітності керуючим органам банку, методи і процедури оцінки ризику ліквідності, визначення потреби ліквідних коштів, джерел покриття недостатнього обсягу ліквідності, а також план дій на випадок кризи.

Варто зауважити, що документи, впроваджені Національним банком, мають рекомендаційний характер, отже, можуть бути доповнені банками відповідно до їх потреб. Зокрема, Національним банком рекомендується використовувати світовий досвід з управління ліквідністю, наприклад,

положення Базельського комітету з банківського нагляду «Надійна практика управління ліквідністю в банківських організаціях» (№ 69, лютий 2000 року).

Таким чином, управління ризиком ліквідності повинно враховувати рекомендації і вказівки щодо організації управління та оцінки банківських ризиків, схвалені Національним банком України, міжнародний досвід управління ризиками, а також банківську специфіку.

Дослідження теоретичних основ управління ризиком ліквідності, обґрунтування класифікації ризику ліквідності, визначення факторів оцінки ризику ліквідності дають змогу більш об'єктивно і зважено підійти до розробки практичних рекомендацій щодо управління ризиком ліквідності банку, що є необхідною умовою підвищення ефективності функціонування ФМУЛБ.

1.3. Формалізація фінансового механізму управління ліквідністю банку

Ліквідність необхідна банкам для виконання зобов'язань за депозитами та іншими пасивними операціями, розширення обсягів активних операцій, забезпечення безперебійної роботи та оптимального розподілу і використання банківських ресурсів. Отже, можна визначити стратегічну мету управління ліквідністю банку, яка полягає у забезпеченні достатнього рівня ліквідності при максимізації дохідності.

Для досягнення поставленої мети у процесі управління ліквідністю банку доводиться розв'язувати наступні завдання:

- щоденний аналіз дотримання банком і його відділеннями нормативів ліквідності (Н4, Н5, Н6), що встановлені НБУ;
- оцінка стану і дотримання графіка та сум відрахувань до обов'язкових мінімальних резервів від залучених коштів на депозити;
- вивчення динаміки трансформації ресурсів, оборотності активів та зміни ділової активності банку;
- оцінка ліквідної позиції банку на довільну дату [137, с. 86];
- аналіз структури активів і пасивів балансу з урахуванням фактора часу та обсягів за кожною статтею;
- аналіз впливу окремих факторів на динаміку ліквідності балансу;
- визначення закономірностей і тенденцій та виявлення на їх основі резервів підвищення ліквідності [42, с. 66];
- вибір фінансових методів та підходів до управління ліквідністю, що передбачає дослідження існуючих стратегій, теорій, методів управління ліквідністю банку;
- визначення факторів оцінки ризику ліквідності з метою його мінімізації;
- постійне удосконалення інформаційного, нормативно-правового, програмно-технічного та організаційного забезпечення управління ліквідністю банку;

- розробка альтернативних варіантів управління ліквідністю, що також передбачає наявність антикризового плану управління ліквідністю банку.

Такий широкий спектр завдань потребує розробки відповідного фінансового механізму управління ліквідністю банку. Перш ніж визначити основні елементи ФМУЛБ, потрібно дослідити поняття «фінансовий механізм».

Дана економічна категорія є універсальною, використовується для описання явищ в економічній, політичній, соціальній та інших сферах життєдіяльності. Враховуючи такий широкий спектр застосування категорії «фінансовий механізм», існує безліч підходів до трактування даного поняття.

Серед розмаїття визначень і підходів вчених і практиків до поняття «фінансовий механізм» найбільшій увазі заслуговують два підходи до розуміння його сутності – структурно-організаційний та структурно-функціональний [69, с. 53]. Перший підхід полягає в тому, що під фінансовим механізмом розуміють функціонування безпосередньо фінансів. Даний підхід тлумачить «фінансовий механізм» як організаційне відображення фінансових відносин. Другий підхід до розгляду поняття «фінансовий механізм» полягає в тому, що його розуміють як сукупність методів і форм, інструментів, прийомів і важелів впливу на стан та розвиток суб'єкта господарювання [54, с. 17]. Але, не дивлячись на існування двох основних підходів до трактування сутності «фінансовий механізм», на сьогодні немає однозначного розуміння даної категорії серед науковців, відповідно, залишається спірним питання щодо складу елементів фінансового механізму (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Трактування поняття «фінансовий механізм» та перелік елементів, що включаються до його складу

Автори, джерело	Визначення поняття «фінансовий механізм»
О. М. Ковалюк [58, с. 51]	Спосіб взаємодії об'єкта (сфери фінансів) і суб'єкта фінансової системи (сукупності фінансових органів)
І. Т. Балабанов [6, с. 50]	Система дії фінансових важелів, що виражається в організації, плануванні і стимулюванні використання фінансових ресурсів. В структуру фінансового механізму входять п'ять елементів: фінансові методи, фінансові важелі, правове, нормативне та інформаційне забезпечення
М. М. Артус [4, с. 57]	Фінансовий механізм розглядається як трьохрівнева структура. На першому (визначальному) рівні діють фінансові методи. Функціонування фінансової системи на другому рівні забезпечують фінансові інструменти, на третьому рівні діють фінансові важелі
Г. Г. Кірейцев [54, с. 19]	Фінансовий механізм – це сукупність методів реалізації економічних інтересів шляхом фінансового впливу на соціально-економічний розвиток підприємства. Складовими фінансового механізму є фінансове забезпечення, фінансове регулювання та система фінансових індикаторів і фінансових інструментів, які дають змогу оцінити цей вплив

Автори, джерело	Визначення поняття «фінансовий механізм»
Г. С. Ковальчук А. В. Осадчий [60, с. 106]	Виділяють найбільш характерну ознаку ринкового механізму – застосування різноманітних форм і методів фінансового механізму: управління фінансами, фінансовий контроль, регулювання цін, ставок відсотків, що визначаються державою
І. А. Бланк [11, с. 20]	Фінансовий механізм – сукупність основних елементів впливу на процес розробки і реалізації управлінських рішень в галузі фінансової діяльності. В структуру фінансового механізму включаються наступні елементи: система регулювання фінансової діяльності, система зовнішньої підтримки фінансової діяльності, система фінансових важелів, методів та інструментів
О. Д. Василик [17, с. 104]	Фінансовий механізм – сукупність форм і методів створення й використання фінансових ресурсів з метою забезпечення різних державних структур, господарських суб'єктів і населення. Складовими частинами його є фінансове планування і прогнозування, фінансові показники, нормативи, ліміти й резерви, стимули й санкції, а також система управління фінансами
В. П. Москаленко О. В. Шипунова [81, с. 30]	Фінансовий механізм підприємства – одна з основних складових господарського механізму, що являє собою сукупність фінансових методів, засобів, форм, інструментів і важелів дії на фінансові процеси. До структури фінансового механізму включають наступні елементи: фінансові методи, фінансові важелі, фінансові відносини, правове, інформаційне і нормативне забезпечення
С. І. Юрій [131, с. 85]	Фінансовий механізм у широкому розумінні – комплекс фінансових методів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Фінансовий механізм у вузькому розумінні – сукупність конкретних фінансових методів та важелів впливу на формування і використання фінансових ресурсів з метою забезпечення функціонування й розвитку державних структур, суб'єктів господарювання і населення. До складу фінансового механізму входять такі основні елементи: фінансові методи, фінансові важелі, фінансові інструменти, нормативно-правове, інформаційне та організаційне забезпечення

Досліджуючи економічні механізми в ринкових умовах, М. В. Нетяжук зазначає, що до середини 90-х років вітчизняні науковці вживали термін «механізм» лише з прикметною характеристикою (господарський, організаційно-економічний, кредитний, фінансовий тощо) без процесної прив'язки. У сучасній літературі цей термін вживається поряд з назвами таких процесів: активізація, виробництво, забезпечення, стимулювання, інвестування, розвиток, координація, мотивація, організація, реалізація, регулювання, стимулювання, управління, фінансування тощо [84, с. 20]. Отже, категорія «фінансовий механізм управління» використовується для дослідження взаємодії елементів у процесі управління тими чи іншими явищами.

У вузькому розумінні фінансовий механізм управління – це статична єдність певних елементів, що слугують інструментом організації та регулювання економічних процесів та відносин. У широкому розумінні – це динаміка, реальне функціонування всієї статичної єдності елементів [69, с. 55].

Управління із застосуванням фінансового механізму може досягти необхідного результату лише за поєднання доцільно спрямованого взаємовпливу всіх його елементів. Для цього він повинен відповідати таким вимогам [4, с. 57]:

- налаштованість кожного елемента фінансового механізму на виконання властивого йому навантаження;
- спрямування дії усіх елементів фінансового механізму для забезпечення інтересів усіх суб'єктів фінансових відносин;
- взаємозв'язок усіх елементів фінансового механізму різних вертикальних і горизонтальних рівнів;
- своєчасність реакції елементів фінансового механізму вищого рівня на зміни, що відбуваються під впливом елементів нижчого рівня.

А. М. Поддєрьогін розглядає фінансовий механізм управління як цілісну систему управління фінансами, на якій ґрунтується фінансовий менеджмент і яка призначена для організації взаємодії об'єктів і суб'єктів у сфері фінансових відносин [132, с. 11].

У працях В. П. Москаленко, О. В. Шипунової, О. А. Криклій і Н. Г. Маслак фінансовий механізм управління розглядається як сукупність наступних підсистем: організаційно-структурної, функціональної, підсистеми забезпечення та цільової підсистеми [69, 81]. На нашу думку, організаційно-структурна підсистема включає лише суб'єкти управління, не враховуючи широкого спектра об'єктів фінансового механізму, тому її доцільно замінити на сукупність суб'єктів і об'єктів фінансового механізму управління.

Спираючись на дослідження науковців [69, 81, 132], фінансовий механізм управління ліквідністю банку доцільно розглядати як єдність відповідних підсистем (рис. 1.5).

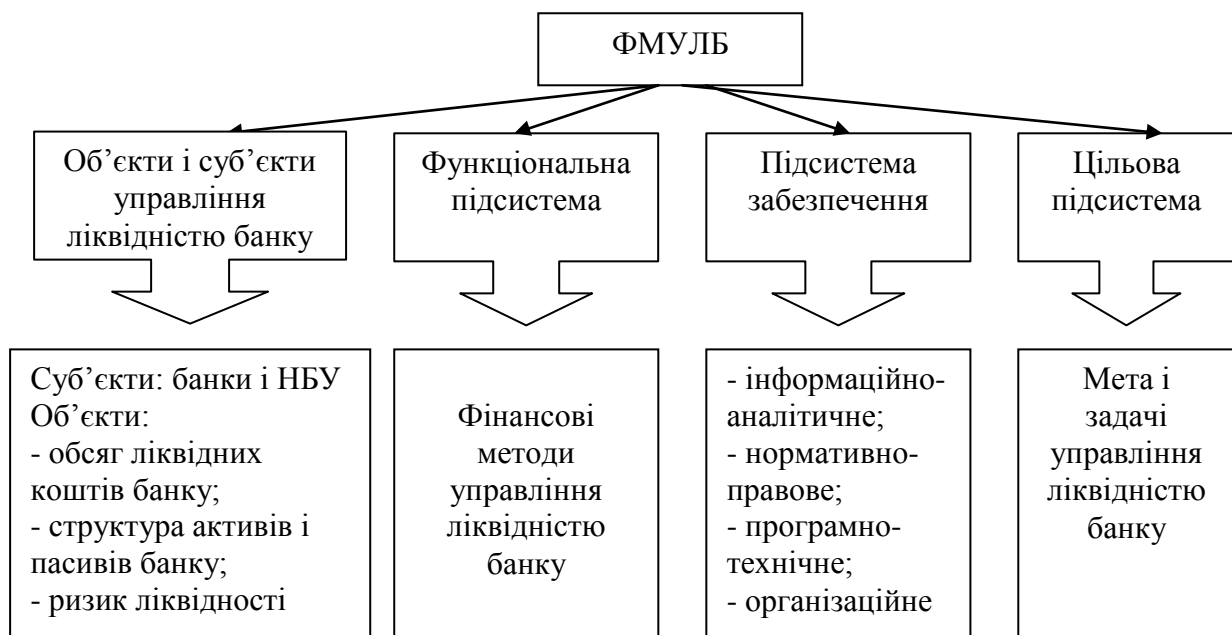

Рис. 1.5. Структурно-функціональна схема побудови ФМУЛБ [69, 81, 107]

Суб'єктом управління виступає менеджмент банку (керівництво, апарат управління, персонал банку), який за допомогою різноманітних форм управлінського впливу здійснює цілеспрямоване функціонування об'єкта [130, с. 522].

Суб'єкти управління ліквідністю банку можна розділити на дві великі групи: внутрішні по відношенню до банку та зовнішні. Залежно від розмірів банку та організації банківського менеджменту внутрішнім суб'єктом управління ліквідністю може виступати окремий підрозділ чи відповідальний управлінський персонал. Зовнішнім суб'єктом управління банківською ліквідністю є Національний банк України, діяльність якого реалізується шляхом банківського нагляду та регулювання. Об'єктами управління ліквідністю банку визначено обсяг ліквідних коштів, структуру активів і пасивів банку, що визначає ліквідну позицію та ризик ліквідності.

Функціональні підсистеми реалізують фінансові методи управління, застосування яких сприяє досягненню поставлених цілей [69, 81]. Фінансові методи є способом впливу фінансових відносин на господарський процес [131, с. 86]. Перелік фінансових методів, що пропонується різними науковцями, наведено в табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Перелік фінансових методів, що пропонується різними науковцями

Автор, джерело	Фінансові методи	Автор, джерело	Фінансові методи
І. В. Сало О. А. Криклій [107, с. 13]	- фінансовий аналіз; - фінансове планування; - фінансове регулювання; - фінансовий контроль	І. Т. Балабанов [6, с. 50]	- інвестування; - кредитування; - страхування

Автор, джерело	Фінансові методи	Автор, джерело	Фінансові методи
В. П. Москаленко О. В. Шипунова [81, с. 30]	- планування; - прогнозування; - регулювання; - інвестування; - кредитування; - оподаткування; - страхування; - аналіз; - облік	С. І. Юрій [131, с. 86]	- фінансове планування; - оперативне управління; - фінансовий контроль; - фінансове забезпечення; - фінансове регулювання
А. М. Поддєрьогін [132, с. 11] Г. Г. Кірейцев [54, с. 35]	- планування; - прогнозування; - інвестування; - кредитування; - самофінансування; - оподаткування; - система розрахунків; - матеріальне стимулювання; - страхування; - фондоутворення; - взаємовідносини з різними суб'єктами і засновниками	М. М. Артус [4, с. 57]	- фінансове планування; - прогнозування; - ціноутворення; - оподаткування; - інвестування; - фінансування; - страхування; - стимулювання; - кредитування; - фінансовий контроль

Спираючись на дослідження переліку фінансових методів, що розглядаються різними науковцями, до складу ФМУЛБ пропонуємо включити наступні фінансові методи: прогнозування, планування, аналіз, контроль і моніторинг ліквідності банку.

Основою функціональної підсистеми ФМУЛБ є фінансове планування, адже саме за допомогою даного фінансового методу визначаються пріоритетні напрямки подальшого розвитку банку. Планування неможливе без прогнозування і аналізу ліквідності банку. Прогнозування здійснюється з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на ліквідність банку. Щодо аналізу ліквідності банку, то, на нашу думку, його доцільно проводити в двох напрямках: аналіз політики банку і аналіз структури активів і пасивів, адже саме політика банку визначає структуру балансу, яка впливає на ліквідність.

Невід'ємними фінансовими методами ФМУЛБ є контроль і моніторинг ліквідності банку. Система контролю і моніторингу ліквідності банку є засобом мінімізації ризику ліквідності, що набуває особливої актуальності з огляду на загострення фінансової кризи.

Слід зауважити, що використання зазначених методів неможливе без відповідної підсистеми забезпечення. З точки зору багатьох вчених, до складу елементів забезпечення включаються: правове, нормативне та інформаційне забезпечення [6, 11, 69].

На нашу думку, найбільш повний склад елементів забезпечення наведено в працях І. В. Сало, О. А. Криклій, які окрім вищезазначених елементів окремо виділяють технологічне і кадрове забезпечення [107, с. 14].

Щодо елементів забезпечення ФМУЛБ, то ми пропонуємо виділити наступні: інформаційно-аналітичне забезпечення, нормативно-правове, програмно-технічне і організаційне забезпечення.

Інформаційно-аналітичне забезпечення складається із внутрішніх і зовнішніх джерел інформації, що включає фінансову звітність, статистичні дані, економічну та комерційну інформацію тощо. Зауважимо, що даний елемент розглядається нами як інформаційно-аналітичне забезпечення, адже інформація з первинних джерел в подальшому обробляється і використовується для розрахунку і аналізу економічних показників.

Нормативно-правове забезпечення складається із законів, указів, постанов, інструкцій, положень, методичних вказівок, нормативів, які затверджуються як на рівні держави, так і на рівні банку.

Не менш важливими елементами підсистеми забезпечення ФМУЛБ є програмно-технічне і організаційне забезпечення. Динамічний розвиток банківської системи потребує оперативно реагувати на постійні зміни, що передбачає своєчасне оновлення матеріально-технічного оснащення і впровадження нового програмного забезпечення.

Організаційне забезпечення полягає у створенні відповідної системи органів і інституцій, визначенні їх функцій і повноважень з метою досягнення координації дій усіх суб'єктів [131, с. 96]. Організаційне забезпечення ФМУЛБ передбачає розробку організаційної структури управління ліквідністю, визначення функцій підрозділів, зайнятих в процесі управління ліквідністю банку, встановлення ієрархічних взаємозв'язків між даними структурними підрозділами.

Розглянуті підходи до побудови фінансового механізму управління та його складових елементів є досить різноманітними, але, базуючись на цих положеннях, пропонуємо власну структуру ФМУЛБ (рис. 1.6).

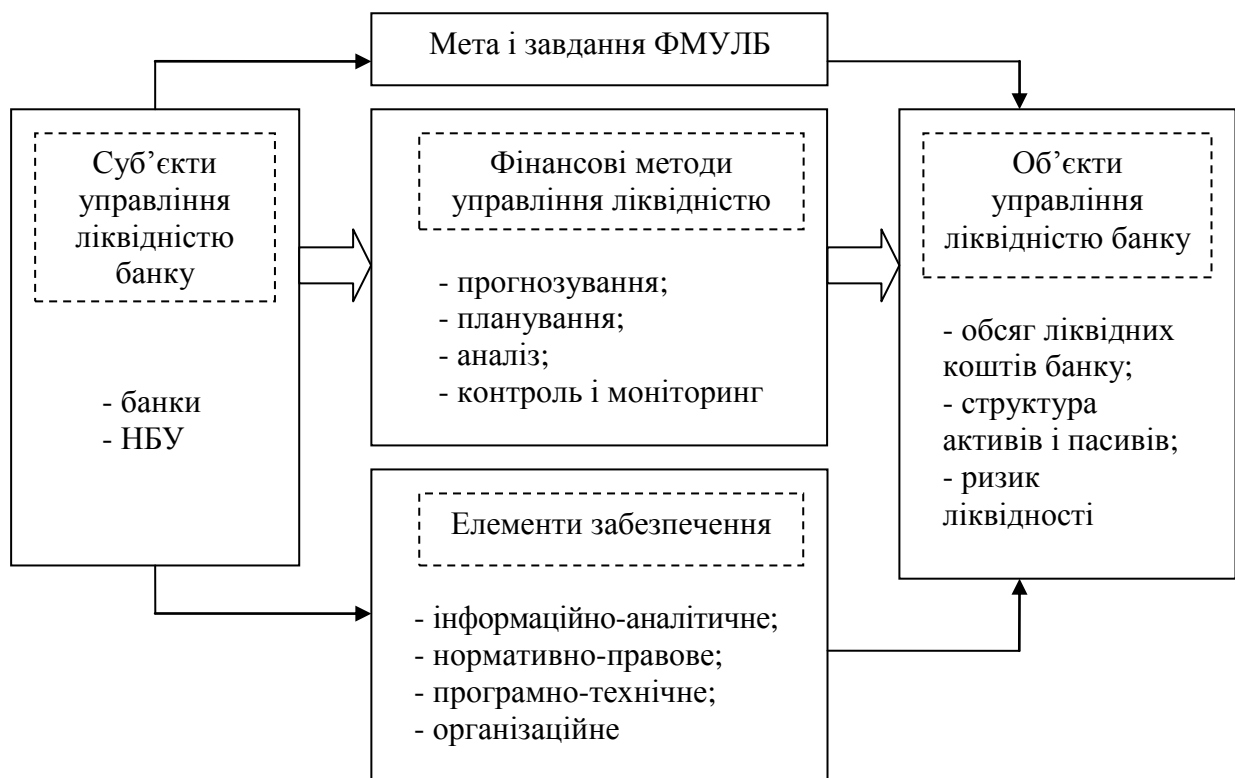

Рис. 1.6. Структура ФМУЛБ

З урахуванням вищезазначених підходів надамо власне визначення сутності «фінансовий механізм управління ліквідністю банку» – це сукупність фінансових відносин між об’єктами і суб’єктами управління ліквідністю банку через застосування фінансових методів та відповідного забезпечення, що сприяють підтримці достатнього рівня ліквідності при максимізації дохідності банку.

В основі ефективного функціонування будь-якого фінансового механізму покладено узгоджене, цілеспрямоване, взаємодоповнююче функціонування всіх складових частин механізму. Для цього ФМУЛБ повинен відповідати певним вимогам або принципам (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Принципи функціонування ФМУЛБ

Принципи	Характеристика
Ефективність	ФМУЛБ являє собою систему взаємозв’язків між його елементами, отже, для досягнення поставленої мети дана взаємодія повинна бути ефективною. Мається на увазі не лише активний вплив на діяльність банку, але і визначення ефекту від впровадження тих чи інших заходів
Науковість	Управління ліквідністю банку повинно мати науковий характер, тобто враховувати вимоги економічних законів розвитку, використовувати міжнародний досвід та сучасні методи економічних досліджень, ґрунтуватись на існуючих теоріях, методах, підходах, враховуючи їх переваги та недоліки

Принципи	Характеристика
Комплексність	Під комплексністю слід розуміти взаємообумовлений та пропорційний розвиток системи як єдиного цілого, що забезпечує взаємозв'язок усіх підсистем і елементів [121, с. 65]. Це передбачає наявність комплексного підходу та збалансованість всіх елементів ФМУЛБ
Системність	Принцип системності означає, що ФМУЛБ розглядається як складна цілісна система, що включає низку пов'язаних між собою елементів, їх зв'язок із зовнішнім оточенням, функціональні та ієрархічні підсистеми
Законність	Даний принцип передбачає дотримання нормативно-правових актів, встановлених Національним банком України та відповідними законами, порушення яких призведе до штрафних санкцій та інших адміністративних покарань
Єдність планів	Єдність планів означає таку розробку тактичних завдань, які б не суперечили одне одному і сприяли досягненню стратегічної мети. Для цього необхідно організувати планування показників ліквідності, контролю за дотриманням даних показників
Оперативність	Даний принцип передбачає постійне відстеження тенденцій у стані ліквідності банку та оперативне втручання в разі виникнення непередбачуваних обставин
Альтернативність	Нестабільна загальноекономічна, політична та законодавча ситуація в країні і світі вимагає розробки декількох альтернативних варіантів прийняття рішень залежно від розвитку подій. Крім того, існування широкого кола інструментів управління ліквідністю передбачає дослідження ефекту від їх використання у різних випадках
Виправданість ризику	Найбільш дохідні активні операції банків є найбільш ризиковими, відповідно негативним чином впливають на ліквідність. Тому в процесі прийняття управлінських рішень банкам постійно доводиться розв'язувати дилему «дохідність – ліквідність»

Одним з принципів функціонування ФМУЛБ є ефективність, що передбачає оцінку визначення ефекту від впровадження тих чи інших заходів на основі певних критеріїв (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Критерії ефективності функціонування ФМУЛБ

Критерій	Характеристика
Значення показників ліквідності	- розраховані показники ліквідності знаходяться в межах встановлених нормативних значень НБУ; - додаткові показники ліквідності відповідають допустимим значенням відповідно до внутрішньобанківських положень
Потреба в ліквідних коштах	- відсутність дефіциту ліквідності; - мінімізація надлишку ліквідних коштів; - доступ до грошових ринків, можливість залучення коштів із зовнішніх джерел
Стабільність	- відсутність значних коливань значень показників ліквідності, показників структури активів і пасивів банку; - стабільність організаційного забезпечення управління ліквідністю

Критерій	Характеристика
Балансування	- дотримання оптимальних співвідношень складових частин активів і пасивів
Ризиковість	- зменшення частки найбільш ризикових активів; - зменшення ризику ліквідності
Якість забезпечення	- своєчасність і актуальність інформаційно-аналітичного забезпечення; - поліпшення якості програмно-технічного забезпечення; - дотримання і своєчасне оновлення нормативно-правового забезпечення; - поліпшення якості організаційного забезпечення, що передбачає підвищення кваліфікації кадрів, удосконалення організаційної системи управління ліквідністю, уникнення конфлікту інтересів
Дієвість	- адекватність вибору відповідних інструментів і фінансових методів управління ліквідністю; - позитивний вплив на фінансовий результат діяльності банку

Дотримання вищезазначених принципів є необхідною умовою функціонування ФМУЛБ. Врахування даних принципів дозволяє розглядати ФМУЛБ як динамічну систему, що дає змогу зважено та ефективно підійти до процесу управління ліквідністю.

1.4. Теоретико-методичні основи антикризового управління ліквідністю банку

Антикризове управління ліквідністю банку – це специфічна і постійно діюча система управління, у контексті якої застосовуються процедури з профілактики та подолання кризових явищ і їх наслідків з метою попередження, запобігання чи виведення банку з кризового стану на траєкторію стабільного розвитку в результаті підвищення рівня його ліквідності. Тобто сутність даного управління полягає в умінні адаптувати діяльність банку до негативного впливу визначених факторів чи їх ліквідації.

Для найбільшої ефективності реалізації механізму антикризового управління ліквідністю важливим є його застосування на постійній основі, а не лише у період фінансової нестабільності банку. Таким чином, поряд із базовим управлінням ліквідністю, що проводиться банком в умовах стабільності, використовується антикризове управління ліквідністю. З метою чіткого розуміння меж застосування антикризового управління ліквідністю визначимо основні розбіжності ним та базовим управлінням ліквідністю (табл. 1.8).

Значна роль антикризового управління ліквідністю проявляється через виконання окремих функцій, які забезпечують фінансову стабілізацію діяльності банку. До них можна віднести наступні:

– профілактична – вчасне реагування на вплив негативних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища і запобігання кризовій ситуації;

- діагностична – передбачає здійснення діагностики кризової ситуації та прогнозування її подальшого розвитку з метою вчасного забезпечення менеджменту банку оперативною та якісною інформацією;
- планова – підготовка плану заходів з антикризового управління ліквідністю;
- організаційна – організація антикризових процедур через чіткий перерозподіл повноважень та функціональних обов'язків існуючих підрозділів та формування тимчасових антикризових підрозділів;
- репутаційна – проявляється у формуванні позитивного іміджу банку через попередження та припинення негативних чуток і паніки серед клієнтів та інших контрагентів банку;
- соціальна – формування психологічної мотивації персоналу з метою досягнення найбільшого ефекту від реалізації антикризового управління ліквідністю банку [70].

Таблиця 1.8

Порівняльна характеристика базового управління ліквідністю та антикризового управління ліквідністю

Ознака	Базове управління ліквідністю	Антикризове управління ліквідністю
Цілі управління	Перевага довгострокового розвитку діяльності банку над отриманням поточних вигод	Стимулювання поточних надходжень, переведення надходжень довгострокового характеру у короткостроковий
Стратегія управління	Переважання заходів агресивного характеру у стратегічних і тактичних планах	Переважання заходів захисного характеру, які передбачені антикризовим планом
Централізація управління	Децентралізоване управління ліквідністю	Жорстко централізоване управління ліквідністю
Політика управління	Проводиться політика щодо максимізації прибутку	Політика щодо додаткової мобілізації грошових ресурсів навіть у випадку понесення витрат, які за нормальних умов функціонування були б неприпустимими
Критерій прийняття рішень	Досягнення стратегічних цілей розвитку у довгостроковій перспективі та максимізація прибутку у короткостроковій	Економія коштів та стимулювання грошових надходжень

Ознака	Базове управління ліквідністю	Антикризове управління ліквідністю
Масштаби фінансування потреб банку	Фінансування потреб банку, що забезпечують його розвиток, зокрема відкриття філій, відділень, придбання програмного забезпечення, підвищення кваліфікації працівників за рахунок коштів банку тощо	Діяльність банку здійснюється у режимі жорсткої економії коштів, відсікання витратних напрямків
Горизонт планування	Короткострокові цілі та задачі повинні підпорядковуватися загальній стратегії банку	Передбачається короткострокове планування, довгостроковий аспект втрачає свою актуальність
Інформаційна база	Інформаційна база більш глибока та розширена	Інформаційна база оптимальна і відповідає цілям антикризового управління ліквідністю
Кредитна діяльність	Розширення обсягів кредитування, особливо довгострокового характеру	Часткове або повне згортання кредитування з метою зменшення дефіциту ліквідності
Інвестиційна діяльність	Значна роль відводиться інвестиційній діяльності	Припинення інвестиційної діяльності, «заморожування» інвестиційних проектів

Система антикризового управління ліквідністю являє собою цілісну сукупність взаємопов'язаних елементів, які направлені на захист банку від кризових ситуацій, відновлення його ліквідності та попередження неплатоспроможності. Для спрощення та ефективності впровадження систему антикризового управління ліквідністю можна згрупувати за окремими підсистемами, кожна з яких містить відповідні взаємопов'язані компоненти (рис. 1.7).

Підсистема цілей антикризового управління ліквідністю передбачає сукупність стратегічних і тактичних цілей у діяльності банку, у результаті досягнення яких підвищується рівень ліквідності та платоспроможності банку. Підсистема забезпечення визначає склад, рівень якості та організацію забезпечення системи і є передумовою нормального та ефективного функціонування механізму антикризового управління ліквідністю.

Виділення окремої підсистеми зовнішнього середовища викликане значним деструктивним впливом зовнішніх факторів на діяльність банку. Оскільки банк неспроможний прямо впливати на дію зовнішніх факторів, а лише може адаптуватися до різких змін умов діяльності, важливим є постійна їх ідентифікація. Підсистема «зворотній зв'язок» визначає інформаційні потоки від суб'єкта прийняття рішень до суб'єкта їх виконання, і навпаки. Тобто ефективність управлінських рішень у контексті антикризового управління ліквідністю забезпечується повнотою якісної інформації, що надходить до керівників у визначені строки [102].

Рис. 1.7. Система антикризового управління ліквідністю банку

Функціональна підсистема відповідає за розробку та реалізацію процесу антикризового управління ліквідністю. Варто зазначити, що дана підсистема разом із підсистемою забезпечення формують базу для побудови механізму антикризового управління ліквідністю.

Систему антикризового управління ліквідністю умовно можна розподілити на проактивне та реактивне управління. Проактивне антикризове управління ліквідністю характеризується набором профілактичних інструментів, які допомагають банку нейтралізувати негативний вплив факторів внутрішнього та зовнішнього середовища на ранніх стадіях їх прояву. Таким чином, метою концепції проактивного антикризового управління ліквідністю є подолання негативних тенденцій, які б могли у подальшому спровокувати кризові явища у банку шляхом виявлення слабких сигналів можливої кризи ліквідності.

Механізм реактивного антикризового управління ліквідністю підключається у випадку ідентифікації фінансового стану банку як кризового. Порівняно з концепцією проактивного антикризового управління ліквідністю, метою реактивного антикризового управління ліквідністю є не попередження кризових явищ у банку, а їх подолання, тобто оперативне реагування в умовах обмеженості часу, ресурсів і можливостей. Вибір методів реагування реактивного антикризового управління ліквідністю залежить від результатів, отриманих у процесі проведення поглибленої діагностики фінансового стану банку.

Методичне забезпечення проактивного антикризового управління ліквідністю передбачає використання наступного специфічного інструментарію:

- система ранньої діагностики кризи ліквідності (застосовується у контексті процедур антикризового аналізу ліквідності банку);
- стрес-тестування ліквідності банку (використовується на етапі антикризового прогнозування ліквідності банку);
- розробка плану заходів щодо антикризового управління ліквідністю банку (застосування як інструмента антикризового планування ліквідності).

На етапі реактивного антикризового управління ліквідністю відбувається реалізація плану заходів щодо антикризового управління ліквідністю відповідно до обраної антикризової стратегії управління.

Таким чином, розглянемо детально зазначений інструментарій антикризового управління ліквідністю.

Під поняттям «рання діагностика кризи ліквідності» будемо розуміти процес систематичного дослідження окремих об'єктів ліквідності банку з метою завчасного виявлення негативних тенденцій зовнішнього та внутрішнього середовища, які можуть призвести до значного погіршення ліквідності банку. Упровадження ранньої діагностики кризи ліквідності банку в управлінський процес дає змогу вчасно ідентифікувати симптоми кризового розвитку банку та його зовнішнього середовища і проводити попередню оцінку масштабів кризи ліквідності.

Рання діагностика кризи ліквідності банку вбудовується у систему загального моніторингу ліквідності банку, що підтверджує нерозривність підсистем базового управління ліквідністю та антикризового управління ліквідністю.

Рання діагностика кризи ліквідності банку є одним із найважливіших етапів антикризового управління, оскільки від інформації, яка консолідується на цьому етапі, залежать подальші процедури управління. Постійна і систематична діагностика допоможе керівникам банку вчасно виявити негативні тенденції у діяльності та прийняти адекватні управлінські рішення [70]. Оскільки діагностика – це процес, то її умовно можна розподілити на послідовні етапи у розрізі двох основних блоків: підготовчого та аналітичного (рис. 1.8).

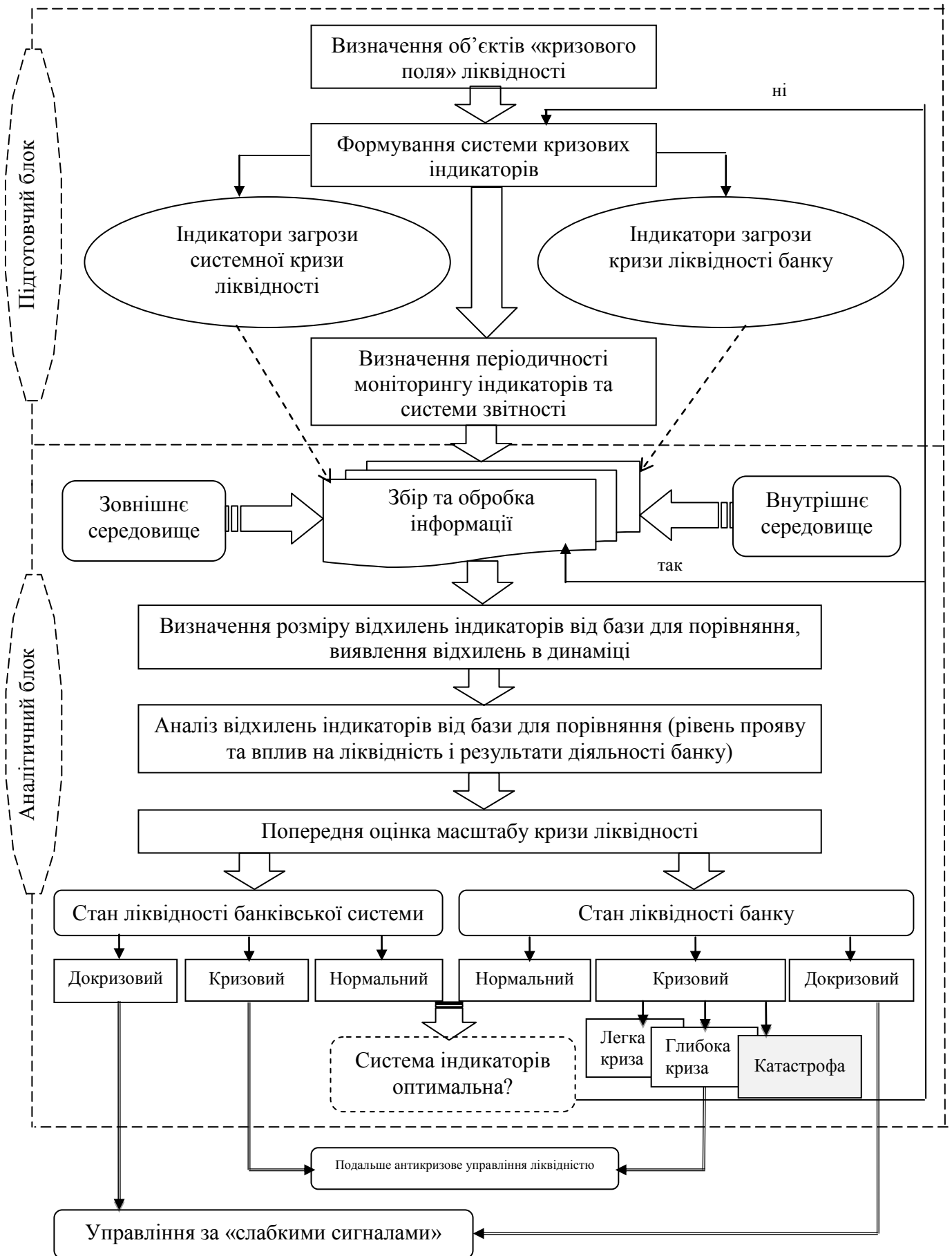

Рис. 1.8. Механізм ранньої діагностики кризи ліквідності банку

Підготовчий блок передбачає формування системи діагностики. Аналітичний блок забезпечує безпосередню оцінку можливості настання кризи ліквідності за попередньо розробленою системою.

Основою для виділення об'єктів «кризового поля» є сукупність факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які прямо чи опосередковано впливають на ліквідність банку. Оскільки фактори впливу прийнято розподіляти на дві групи, то і групування об'єктів «кризового поля», на нашу думку, необхідно проводити за внутрішньобанківським і зовнішнім напрямками.

Досвід банківської діяльності на сучасному етапі свідчить, що на стан ліквідності банку впливають майже всі аспекти його діяльності. Оскільки рання діагностика кризи ліквідності банку повинна бути оперативною, то необхідно обрати найбільш важливі об'єкти для дослідження загрози внутрішньобанківської та системної кризи ліквідності.

У процесі аналізу факторів ліквідності внутрішнього середовища, основну увагу доцільно приділяти наступним об'єктам «кризового поля»: стану ресурсної бази з урахуванням стабільності, якості та масштабу діяльності банку; стану активів банку через визначення їх якості та рівня ризику; стану ліквідності балансу відповідно до вимог регулятора та внутрішньобанківських регламентів; динаміці грошових потоків; ефективності діяльності.

Аналогічно сукупності об'єктів «кризового поля» внутрішнього середовища банку фактори зовнішнього середовища варто групувати наступним чином: стан ресурсної бази банківської системи, стан міжбанківського кредитного ринку, стан ринків капіталу, фінансовий стан банків [101].

Відповідно до кожного параметра «кризового поля» повинна розроблятися система індикаторів загрози кризи ліквідності. Для комплексності антикризової оцінки стану ліквідності банку індикаторів загрози кризи ліквідності важливо розподіляти на індикатори загрози кризи ліквідності банку та індикатори загрози системної кризи ліквідності. Індикатори загрози кризи ліквідності можуть бути як кількісними (структурні та об'ємні), так і якісними. Правильно сформована сукупність індикаторів забезпечує ідентифікацію сигналів про існуючі та можливі проблеми з ліквідністю у банку чи у банківській системі. Вчасне нівелювання негативних тенденцій та адекватна адаптація до них і визначає ефективність реалізації механізму антикризового управління ліквідністю.

У процесі формування системи індикаторів загрози кризи ліквідності необхідно здійснити наступні заходи:

- 1) затвердити перелік індикаторів, динаміку яких необхідно відстежувати у контексті антикризового управління ліквідністю банку;
- 2) визначити періодичність моніторингу індикаторів;
- 3) визначити критичні значення індикаторів;

- 4) побудувати інформаційну базу для розрахунку індикаторів;
- 5) визначити склад відповідальних органів, які повинні проводити моніторинг індикаторів;
- 6) формалізувати систему звітності результатів моніторингу індикаторів.

Питанням групування індикаторів та визначення найбільш оптимальних займається значна кількість зарубіжних та вітчизняних вчених і практиків. У зарубіжних джерелах виділяють наступний перелік так званих тригерів кризи ліквідності банку:

- ризик ліквідності, що перевищує встановлені правлінням ліміти;
- негативна тенденція або істотне погіршення ризику окремих продуктів чи послуг, зокрема погіршення якості активів та зниження їхньої дохідності;
- концентрація фінансування активних операцій або видача одного великого кредиту за рахунок коштів, отриманих з різних джерел;
- різке зростання активів, які фінансуються за рахунок коштів, чутливих до змін процентних ставок;
- значне збільшення витрат фінансування заходів, що направлені на зменшення стурбованості клієнтів з приводу зростання ризиків банку;
- закриття кредитних ліній або зменшення їх лімітів з боку банків-контрагентів;
- збільшення обсягу купівлі ресурсів на потенційно нестабільних фінансових ринках;
- фінансування довгострокових активів короткостроковими пасивами;
- постійна невідповідність управління ліквідністю розробленій політиці;
- відсутність плану фондування дефіциту ліквідності;
- зміни у джерелах фінансування [141].

Базельський комітет з банківського нагляду рекомендує розглядати сукупність кількісних та якісних індикаторів загрози кризи ліквідності банку, до яких належать наступні:

- прискорене зростання активів, особливо, якщо вони фінансуються за рахунок волатильних зобов'язань;
- збільшення рівня концентрації активів чи зобов'язань;
- зростання невідповідності у строках погашення активів і зобов'язань;
- зростання середньозваженого строку погашення зобов'язань;
- систематичне порушення встановлених внутрішніх та зовнішніх лімітів;
- негативні тенденції щодо невиконання клієнтами своїх зобов'язань перед банком в строк, що визначений договором;
- значне зменшення доходів, погіршення якості активів та загального фінансового стану банку;
- поширення негативної інформації про банк;

- зниження кредитного рейтингу банку;
- зниження курсу акцій банку та зростання витрат на погашення зобов'язань;
- підвищення вартості оптового та роздрібного фінансування;
- контрагенти починають вимагати додаткове забезпечення за користування кредитними лініями або ініціюють укладання нових договорів щодо зменшення чи взагалі припинення кредитування банку;
- зростання відтоку коштів фізичних осіб;
- зростання випадків дострокового погашення кредитних дефолтних свопів;
- довгострокове фінансування стає недоступним для банку;
- виникають труднощі із залучення короткострокових зобов'язань [143].

У своїх працях російські науковці виділяють наступні індикатори загрози кризи ліквідності банку: динаміка обсягів залучення коштів; склад та структура ресурсної бази; показники стабільності ресурсної бази; кількість відкритих рахунків юридичних та фізичних осіб; склад та структура активів; якість активів; нормативи ліквідності; внутрішньобанківські показники ліквідності; динаміка та структура грошових потоків, динаміка дисбалансу; значення показника ліквідної позиції банку; структура можливих джерел отримання додаткового фінансування; обсяги та вартість фінансування; динаміка та структура позабалансових зобов'язань [128].

В українській практиці використовують внутрішні та ринкові індикатори загрози кризи ліквідності банку (табл. 1.9).

Таблиця 1.9

Загальні індикатори, що свідчать про настання кризи ліквідності [14]

Внутрішні індикатори	Ринкові індикатори
Погіршення якості активів	Зниження кредитного рейтингу
Надмірна концентрація певних видів активів та джерел фінансування	Очікуване зниження курсу акцій
Зниження прибутку та процентної маржі	Збільшення спреду за субординованим боргом
Збільшення витрат на залучення ресурсів	Скорочення доступних кредитних ліній банків-кореспондентів
Різде збільшення активів, які фінансуються за рахунок нестабільних крупних пасивів	Небажання контрагентів збільшувати (чи пролонгувати) кредити для банку
Зниження грошових потоків	Тенденція до зростання відтоку депозитів

Узагальнення існуючих підходів до розробки системи сигнальних показників дає можливість виділити наступну сукупність кількісних індикаторів загрози кризи ліквідності банку з урахуванням визначених об'єктів «кризового поля» та умов ведення вітчизняного банківського бізнесу (табл. 1.10).

Таблиця 1.10

Система кількісних індикаторів загрози кризи ліквідності банку

Об'єкти «кризового поля»	Індикатори	Негативна динаміка
Стан ресурсної бази	Динаміка залучення ресурсів у загальному обсязі та за окремими складовими	Зниження ресурсної бази; відтік депозитів
	Показники достатності капіталу банку	Зниження показника достатності капіталу
	Структура ресурсної бази; показник залежності від запозичених ресурсів	Підвищення рівня концентрації фінансування
	Показник рівня осідання грошових коштів за поточними та строковими рахунками клієнтів; показник середньої тривалості зберігання коштів	Зниження стабільності ресурсної бази
Стан активів	Динаміка обсягів загальних активів та окремих складових	Скорочення обсягу активних операцій
	Відношення високоліквідних активів до загальних активів; частка недохідних активів (готівка в касі) у структурі загальних активів; частка активів, які можуть бути швидко продані за прийнятною ціною	Зменшення резервів ліквідності
	Нормативи кредитного ризику та інвестування, структура активів	Підвищення концентрації активів
	Частка проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля; відношення обсягу сформованих резервів під кредитні операції до загального обсягу кредитного портфеля; відношення резервів під операції з цінними паперами до загального обсягу портфеля цінних паперів; загальний обсяг сформованих резервів за активними операціями до сукупного обсягу доходів; відношення загальних нарахованих доходів до сукупних активів	Значне зниження якості активів; зниження доходності активів
Стан ліквідності банку	Абсолютні показники локальних та кумулятивних GAP (статичний, динамічний)	Зростання дефіциту ліквідності
	Динаміка залишку коштів на кореспондентському рахунку банку в НБУ; показник норми обов'язкового резервування; норматив миттєвої / поточної / короткострокової ліквідності	Погіршення нормативних показників ліквідності, зниження залишку на кореспондентському рахунку в НБУ
	Відносні показники локального GAP (статичний, динамічний); коефіцієнт кумулятивного GAP (статичний, динамічний); коефіцієнт достатності запасу високоліквідних активів / ліквідних активів	Погіршення показників ліквідності; перевищення нормативних значень лімітів ризику ліквідності
Динаміка грошових потоків	Динаміка та структура надходжень грошових коштів	Скорочення обсягів надходжень платежів
	Динаміка та структура вилучень грошових коштів	Збільшення обсягу вилучень грошових коштів
	Динаміка дисбалансу окремих платежів; показник ліквідної позиції банку	Зростання дисбалансу платежів
Ефективність діяльності	Динаміка фінансового результату; показник рентабельності активів / капіталу	Зниження рентабельності окремих операцій
	Чистий спред; чиста процентна маржа	Зниження рівня процентної маржі

Крім кількісних індикаторів загрози кризи ліквідності банку, які характеризуються структурними та об'ємними показниками, у процесі здійснення ранньої діагностики кризи ліквідності банку доцільно використовувати і якісні, оскільки, як показала практика банківської діяльності в умовах фінансової нестабільності, вони мають високий рівень впливу на ліквідність будь-якого банку. До них належать:

- зниження кредитного рейтингу банку, що визначається міжнародними чи українськими рейтинговими агентствами;
- наявність випадків недобросовісної конкуренції;
- поява негативної інформації про діяльність банку у засобах масової інформації.

Зважаючи на мінливість зовнішнього середовища та його деструктивний вплив на банківську діяльність, обов'язковим є дослідження дії зовнішніх факторів на стан ліквідності банку. У таблиці 1.11 наведено сукупність кількісних та якісних індикаторів загрози системної кризи ліквідності, погіршення яких свідчить про негативні тенденції у банківській системі та сигналізує про необхідність зміни поведінки банків.

Моніторинг зовнішнього та внутрішнього середовища з урахуванням цілей антикризового управління ліквідністю доцільно здійснювати на щоденній, щотижневій та щомісячній основі. Періодичність аналізу індикаторів залежить від рівня оновлення інформаційної бази та доцільності моніторингу індикаторів за визначені строки. Проблемою є те, що деякі індикатори можуть складатися із різнострокових компонент. За таких умов доцільно проводити їх моніторинг за коротший період, при цьому менш мінливий компонент залишається без змін [85].

Інформаційну базу для розрахунку системи індикаторів загрози кризи ліквідності варто консолідувати у казначействі, оскільки даний орган здійснює оперативне управління ліквідною позицією банку та відслідковує тенденції розвитку вітчизняних і міжнародних фінансових ринків. Таким чином, для оперативності розрахунків сигнальних показників необхідно налагодити систему інформаційних потоків із окремих структурних одиниць банку до казначейства.

Таблиця 1.11

Індикатори загрози системної кризи ліквідності

Об'єкти «кризового поля»	Індикатори	Негативна динаміка
Ресурсна база банківської системи	Динаміка обсягу коштів банків на кореспондентських рахунках в НБУ	Зниження залишків коштів
	Тенденції щодо попиту на рефінансування НБУ	Зростання попиту та його невідповідність пропозиції
	Динаміка строкових депозитів фізичних та юридичних осіб	Відтік коштів із банківської системи
	Повідомлення в ЗМІ щодо стану ліквідності у банківській системі	Повідомлення щодо погіршення ліквідності банків

Об'єкти «кризового поля»	Індикатори	Негативна динаміка
Стан міжбанківського кредитного ринку (ринок МБК)	Динаміка процентних ставок на внутрішньому / зовнішньому ринку МБК	Різде зростання процентних ставок
	Динаміка обсягу угод на внутрішньому ринку МБК	Значне скорочення обсягу угод
Стан ринків капіталу	Тенденції щодо зміни офіційних ставок країн, з якими банк має ділові відносини	Зростання офіційних ставок
	Динаміка котирувань на борговому ринку	Зниження котирувань
Фінансовий стан банків	Можливість окремих системних банків виконувати свої зобов'язання перед клієнтами та контрагентами	Порушення системними банками умов РКО та невиконання зобов'язань
	Динаміка випадків банкрутства (ліквідації) чи введення тимчасової адміністрації НБУ в банки	Кількість випадків збільшується
	Показники кредитного рейтингу окремих банків-контрагентів	Поступове зниження кредитних рейтингів банків
	Динаміка використання обсягу кредитного ліміту, встановленого банком для банків-контрагентів	Тенденція щодо скорочення порівняно з попереднім періодом

Аналітичний блок розпочинається зі збору та обробки інформації. Казначейство банку на щоденній основі здійснює моніторинг основних індикаторів грошово-кредитного ринку і формує аналітичний матеріал щодо індикаторів загрози кризи ліквідності банку.

Розрахунок індикаторів загрози кризи ліквідності банку відбувається з метою визначення розміру відхилень від бази порівняння або виявлення критичних моментів у діяльності банку. У таблиці 1.12 зазначена сукупність баз для порівняння відповідно до обраних об'єктів «кризового поля» внутрішнього середовища банку.

Таблиця 1.12

Порівняння індикаторів загрози кризи ліквідності банку

Об'єкт «кризового поля»	База для порівняння індикаторів			
	попередній період	значення нормативу	значення внутрішніх лімітів	середньогалузеві показники
Ресурсна база	+	+	+	+
Активи	+	+	+	+
Ліквідність	+	+	+	-
Ефективність діяльності	+	-	+	+

Базою для порівняння індикаторів загрози системної кризи ліквідності є попередній період, який для кожного показника відрізняється частотою оцінки.

За результатами моніторингу внутрішнього та зовнішнього середовища аналізуються відхилення індикаторів загрози кризи ліквідності. Тенденція щодо зростання негативних відхилень свідчить про поступове розгортання кризи ліквідності банку чи системної кризи ліквідності.

На наступному етапі здійснюється попередня оцінка масштабу кризи ліквідності. Рівень відхилень індикаторів від порівняльної бази дає якісну оцінку наростання кризових явищ у банку чи у банківській системі.

Відповідно до обраних критичних значень індикаторів, які формуються у контексті підготовчого блоку ранньої діагностики кризи ліквідності банку, масштаб кризи у банку доцільно розподіляти на стадії нормального, докризового та кризового стану. Про нормальний стан ліквідності банку свідчить позитивна тенденція індикаторів. Докризовий стан характеризується наявністю негативних відхилень з допустимими значеннями, які вказують на можливість розгортання кризи ліквідності у майбутньому. Для подолання потенційної кризової ситуації застосовується механізм так званого «управління за слабкими сигналами», що передбачає розробку профілактичних заходів. Про кризовий стан свідчить наявність критичних значень за індикаторами загрози кризи ліквідності банку.

З метою полегшення процедури антикризового управління ліквідністю кризовий стан необхідно розподіляти залежно від рівня критичних значень відхилень індикаторів, які повинні встановлюватися для кожного банку індивідуально. З урахуванням зарубіжного та вітчизняного досвіду доцільно розподіляти стадії кризи на легку, глибоку та катастрофічну.

Паралельно із визначенням масштабу кризи ліквідності банку оцінюється окремо і стан ліквідності банківської системи. За результатами діагностики його розподіляють відповідно до напрямів – нормальний стан, докризовий та системна криза [101].

Таким чином, рання діагностика кризи ліквідності банку є первинним специфічним інструментом антикризового управління ліквідністю, що застосовується на етапі антикризового аналізу ліквідності банку. Застосування ранньої діагностики кризи ліквідності банку у практичній діяльності дає можливість вчасно ідентифікувати сигнали негативного впливу окремих факторів на ліквідність банку і попереджувати можливі кризові явища. Результативність проактивного антикризового управління ліквідністю залежить і від адекватно обраного превентивного інструментарію.

Інструментом антикризового прогнозування ліквідності банку є стрес-тестування. Під стрес-тестуванням розуміють оцінку потенційного впливу на фінансовий стан банку низки заздалегідь визначених факторів ризику, які відповідають винятковим, але ймовірним подіям [103].

Стрес-тестування ліквідності банку проводиться з метою оцінки його вразливості до суттєвих змін у факторах ризику, що мають виключний, але імовірний характер і можуть призвести до кризових ситуацій, які важко піддаються прогнозуванню та обумовлюють виникнення масштабних втрат.

Мета проведення стрес-тестування ліквідності банку реалізується через виконання завдань, до яких відносять наступні:

- визначити найбільш уразливі напрями діяльності банку через ідентифікацію факторів ризику, що можуть бути потенційно небезпечними для функціонування банку;
- визначити потенційний вплив на стан ліквідності банку певних змін у факторах ризику та оцінити стійкість банку до впливу екстраординарних подій;
- оцінити рівень змін ризик-факторів, за яких настає дефолт банку;
- визначити розмір буфера ліквідності, який здатний абсорбувати потенціальні втрати;
- оцінити ліквідний потенціал банку (період, протягом якого банк за допомогою власних резервів ліквідності може подолати стійкий дефіцит ліквідності);
- оцінити здатність капіталу банку компенсувати неочікувані втрати, що можуть проявитися за умов реалізації стрес-сценаріїв;
- провести підготовчі заходи на випадок реалізації стресового сценарію, розробити процедури зменшення потенційних втрат.

Виходячи із переліку завдань, стрес-тестування ліквідності банку необхідно розподіляти на складові кількісного та якісного аналізу. Кількісний аналіз включає вибір сценаріїв розвитку подій на основі визначення найбільш важливих факторів ризику та масштабу їх змін, розрахунок впливу на стан ліквідності банку та визначення потенційних втрат від реалізації екстраординарних подій, а також визначення ліквідного потенціалу банку. Якісний аналіз дає можливість оцінити спроможність капіталу банку компенсувати можливі неочікувані втрати і визначити комплекс заходів щодо подолання кризових подій, що знаходить свій подальший розвиток у антикризовому плануванні. Такий підхід до структурування стрес-тестування ліквідності банку дозволяє розглядати даний інструмент як невід'ємну складову системи антикризового управління ліквідністю.

Враховуючи зазначене вище, можна сказати, що стрес-тестування ліквідності банку є важливим інструментом управління ліквідністю превентивної дії, який має складний механізм здійснення, що впливає із сукупності завдань стрес-тестування ліквідності банку. Ключовими параметрами механізму стрес-тестування ліквідності банку як і будь-якого стрес-тесту є наступні:

- вразливість банку до умов зовнішнього та внутрішнього середовища через визначення об'єкта ризику;

- тригерний механізм, що передбачає вибір факторів ризику, які негативно впливають на об'єкт ризику;
- наслідки реалізації тригерного механізму як кількісна оцінка можливих втрат.

Як основні фактори ризику, що становлять тригерний механізм стрес-тестування ліквідності банку, можна виділити наступні:

1. Недоступність для банку ресурсів міжбанківського кредитного ринку може обумовлюватися двома причинами: загальним зниженням ліквідності на ринку (в умовах системної кризи ліквідності) чи недоступністю ресурсів з даного джерела для конкретного банку. Важливість даного фактора ризику для окремого банку визначається відсутністю альтернативних джерел задоволення потреб у ліквідності.

2. Суттєве погіршення якості активів, зокрема, через прострочення платежів за кредитами, що надані клієнтам. Наявність концентрацій за споживчим кредитуванням підвищує рівень негативного впливу фактора ризику.

3. Відтік депозитів клієнтів може виникнути в умовах економічної нестабільності в країні через погіршення фінансового стану підприємств і добробуту населення. Причиною впливу даного фактора ризику також може бути і реалізація репутаційного ризику банку.

У міжнародній банківській практиці як методології стрес-тестування ліквідності банку найчастіше застосовуються наступні:

- оцінка чутливості;
- сценарний аналіз (у тому числі історичні та гіпотетичні сценарії);
- теорія екстремальних значень.

Характеристика зазначених методик стрес-тестування ліквідності банку наведена у таблиці 1.13.

Таблиця 1.13

Характеристика методик стрес-тестування ліквідності банку

Методика стрес-тестування	Характеристика	Недоліки
Аналіз чутливості	Найпростіший метод стрес-тестування, при якому моделюються наслідки зміни одного фактора ризику або групи тісно взаємопов'язаних факторів. Значення інших факторів не змінюються	Результати аналізу чутливості мають короткостроковий характер. Некоректність результатів стрес-тесту через урахування змін одного фактора ризику
Сценарний аналіз історичний	Моделювання впливу одночасної зміни декількох факторів ризику, що базуються на історичних подіях	Можлива недооцінка ризиків і стресових подій, з якими банк ще не зустрічався; складність проведення стрес-тесту через недостатність масиву даних. Не визначає імовірність потенційних збитків

Методика стрес-тестування	Характеристика	Недоліки
Сценарний аналіз гіпотетичний	Оцінюється потенційний одночасний вплив ряду факторів ризику на діяльність банку у випадку настання екстремальної, але імовірної події. Дозволяє провести оцінку стратегічних перспектив банку з урахуванням стресових подій, які ще не відбувалися у минулому	Складність у визначенні шоківих змін факторів ризику через відсутність механізму розрахунку імовірності потенційних збитків. Результат має суб'єктивний характер через застосування експертного методу визначення критичних змін факторів ризику
Теорія екстремальних значень	Оцінюється вплив стресових подій на ліквідну позицію банку. Імовірність настання стресових подій за даним методом виходить за межі діапазону імовірності, передбачених законом нормального розподілу	Результати стрес-тестування носять в основному короткостроковий характер

Аналіз чутливості базується на оцінці впливу змін одного фактора ризику, інші методики становлять групу багатofакторних стрес-тестів.

У сучасній банківській практиці перевага надається застосуванню методики сценарного аналізу у побудові моделей стрес-тестування ліквідності банку. При використанні історичних сценаріїв серед емпіричних даних попередньо визначених факторів ризику обираються значення, пов'язані із найбільш сильними стресовими подіями у діяльності банку. Отже, часовий горизонт дослідження повинен включати період кризи у функціонуванні банку. Далі ретроспективні дані кризового періоду екстраполюються на базовий варіант моделі. Таким чином, історичний сценарій підвищує рівень імовірності результатів стрес-тестування ліквідності банку.

Необхідно зазначити, що адекватність результатів історичних сценаріїв значно знижується у випадку різких змін умов діяльності банку, таких, наприклад, як використання регулятором нових ринкових інструментів, що не застосовувалися у період минулих криз. У таких випадках використовуються гіпотетичні сценарії, які передбачають побудову моделей стрес-тестування ліквідності банку шоківих ситуацій, що не мають історичних аналогів, але можуть виникнути у майбутньому. Виходячи із цього, важливо зазначити, що гіпотетичні сценарії підвищують значимість стрес-тестування ліквідності банку як інструмента антикризового прогнозування.

Під час проведення стрес-тестування ліквідності банку на основі застосування гіпотетичних сценаріїв зазвичай моделюють декілька

сценаріїв розвитку подій: поміркований, негативний, критичний і катастрофічний. Інтенсивність негативного прояву факторів ризику за кожним сценарієм визначається у ході проведення експертних оцінок [35].

В антикризовому прогнозуванні ліквідності важливим є застосування усіх зазначених методик стрес-тестування ліквідності банку одночасно, що підвищує рівень підготовленості до потенційних екстраординарних подій у діяльності банку.

По закінченні антикризового прогнозування переходять до антикризового планування ліквідності банку. Ураховуючи циклічність банківських криз та зважаючи на підвищену ризиковість діяльності банків, які працюють в основному із залученими коштами, у теорії та практиці все більше уваги приділяється механізму антикризового планування ліквідності. Антикризове планування ліквідності є процесом розробки у банку ефективних процедур подолання кризи ліквідності до моменту виникнення кризових ситуацій, що і визначає превентивний характер його застосування.

Антикризове планування ліквідності передбачає наступні процедури:

- прогнозування потоку грошових коштів, виходячи із потреби у фінансуванні;
- визначення всіх наявних та альтернативних джерел фінансування;
- визначення можливостей реструктуризації активів, чи їх реалізації на ринку з метою покриття дефіциту ліквідності;
- розробка комплексу заходів з урахуванням диференціації сценаріїв розвитку кризових подій, що можуть бути спричинені негативним впливом факторів ризику на ліквідність банку.

Результатом процесу антикризового планування ліквідності є розробка плану заходів з антикризового управління ліквідністю. Даний план є внутрішнім документом, що регулює діяльність банку у випадку виникнення кризи ліквідності і забезпечує алгоритмізацію дій щодо зниження її прояву.

З огляду на це необхідно розрізняти поняття «антикризове планування ліквідності» та «план подолання кризи ліквідності». Сукупність процедур антикризового планування ліквідності банку є більш обмеженою, ніж процедур за планом заходів з антикризового управління ліквідністю, оскільки діяльність за планом передбачає механізми розробки, впровадження, реалізації плану заходів з антикризового управління ліквідністю та контролю діяльності у період введення режиму антикризового управління ліквідністю.

Метою розробки плану заходів з антикризового управління ліквідністю є оперативна адаптація банку до різких негативних змін умов діяльності, обмеження впливу кризових факторів, пом'якшення чи запобігання негативним наслідкам від реалізації факторів та виведення банку на нормальний режим роботи.

Відповідно до визначеної мети впровадження плану дає можливість вирішувати наступні завдання:

- забезпечення вчасної ідентифікації кризи ліквідності та інтенсивності її прояву;
- координація управлінських рішень та чіткий розподіл повноважень і обов'язків структурних підрозділів, окремих органів управління;
- розробка плану заходів щодо стимулювання грошових надходжень та стримування їх відтоку;
- забезпечення керівництва оперативною та адекватною інформацією, необхідною для прийняття управлінських рішень;
- підтримка у клієнтів довіри до банку та підвищення позитивного сприйняття його іміджу суспільством;
- підтримка зв'язків банку із Національним банком України;
- вивчення, аналіз та використання досвіду управління в умовах кризи ліквідності у подальшій діяльності банку.

Комплекс робіт за планом заходів з антикризового управління ліквідністю є логічним завершенням процесу антикризового управління ліквідністю. У зв'язку з цим план не може бути розроблений автономно, а повинен базуватися на результатах, отриманих у ході здійснення ранньої діагностики кризи ліквідності банку та стрес-тестування ліквідності банку. Причому на етапі ранньої діагностики кризи ліквідності банку формується система індикаторів загрози кризи ліквідності, кількісні значення яких забезпечують ідентифікацію кризових явищ та визначення інтенсивності їх прояву. У процесі здійснення антикризового планування ліквідності до уваги беруться також і результати стрес-тестування ліквідності банку, що показують спроможність банку підтримувати належний рівень ліквідності у кризових умовах. Відповідно до прогнозованого дефіциту ліквідності розраховується необхідний обсяг ліквідності та визначаються заходи щодо покриття ресурсного розриву.

За результатами проведення ранньої діагностики кризи ліквідності та стрес-тестування ліквідності банку формується антикризова стратегія, що має на меті визначення загального напрямку діяльності банку на період введення режиму антикризового управління ліквідністю.

Антикризова стратегія має іншу природу, ніж стратегія діяльності банку в звичайних умовах через принципові відмінності у механізмах їх розробки та реалізації. Так, у період стабільності фінансових ринків та сталого розвитку банку важливим є формування довгострокових цілей, спрямованих на розширення масштабів діяльності та забезпечення планового рівня рентабельності, що обумовлює вирішення дилеми «ліквідність-прибутковість» на користь максимізації прибутку з урахуванням рівня толерантності банку до ризиків. В умовах нестабільності внутрішнього і зовнішнього середовища довгострокові цілі втрачають значення, оскільки банк не може протягом тривалого періоду перебувати в режимі антикризового управління ліквідністю, що обумовлено обмеженістю для банку обсягу фінансування із внутрішніх та

зовнішніх джерел. У випадку реалізації ефективного антикризового управління ліквідністю банк виходить на нормальний режим діяльності, якщо ж досягнення його цілей не відбувається, це може призвести до банкрутства та ліквідації банку.

За звичайних умов функціонування стратегічною метою є розширення діяльності банку через досягнення конкурентних переваг на фінансових ринках. Стратегічною метою антикризового управління є подолання стійкого дефіциту ліквідності всіма можливими способами, у тому числі і через встановлення тимчасового мораторію на зростання активів та їх часткову реалізацію на ринку.

Таким чином, можна виділити наступні види антикризових стратегій (табл. 1.14).

Вибір антикризової стратегії управління ліквідністю є основою для формування плану заходів з антикризового управління ліквідністю. Для того, щоб він був не просто формалізованим документом, а ефективним превентивним інструментом антикризового управління, необхідним є врахування всіх важливих параметрів кризи ліквідності та можливості їх подолання.

Таблиця 1.14

Антикризові стратегії управління ліквідністю банку

Ознака	Назва стратегії		
	Обмеженого росту	Скорочення	Зростання
Сутність	Скорочення обсягів вибуття коштів, у т.ч. за рахунок встановлення мораторію на зростання активів та стимулювання надходжень коштів за рахунок наявних джерел фінансування і використання резервів ліквідності	Скорочення обсягів вибуття за рахунок встановлення мораторію на зростання активів, стимулювання надходжень коштів за рахунок всіх можливих джерел фінансування, у т.ч. від власників і НБУ, продаж активів	Підтримка досягнутої фінансової рівноваги у тривалому періоді
Момент впровадження	Докризова ситуація чи стан легкої кризи / криза, наближена до системної	Ситуація глибокої кризи, фінансова катастрофа / системна криза ліквідності	Подолання кризи ліквідності
Мета	Подолання стійкого дефіциту ліквідності	Подолання хронічного дефіциту ліквідності і неплатоспроможності	Забезпечення стійкого росту банку у довгостроковому періоді
Період застосування	Середньостроковий	Короткостроковий	Середньо-строковий

Ознака	Назва стратегії		
	Обмеженого росту	Скорочення	Зростання
Режим функціонування банку	Режим антикризового управління ліквідністю	Режим антикризового управління ліквідністю	Режим звичайної діяльності (вихід з кризи)
Заходи, що застосовуються	Оперативні наступальні	Оперативні захисні	Стратегічні консервативні

Зважаючи на це та враховуючи поставлені завдання розробки і впровадження плану, необхідним є його структурування (рис. 1.9).

До антикризового управління ліквідністю залучаються суб'єкти, які прямо чи опосередковано впливають на ліквідність банку. Важливо розподілити організаційну структуру на команди антикризового і звичайного управління, що визначається залежно від рівня оновлення функціональних обов'язків суб'єктів та відносин управління у випадку переходу до режиму антикризового управління ліквідністю. Це дає можливість ізолювати команду антикризового управління від повсякденних обов'язків і повністю спрямувати їх діяльність на попередження чи подолання кризи. Найбільшої модифікації зазнає Комітет з управління активами і пасивами, який після прийняття Правління рішення про введення режиму антикризового управління ліквідністю набуває статусу Антикризового комітету.

Рис. 1.9. План заходів щодо антикризового управління ліквідністю банку

Крім членів Комітету з управління активами і пасивами, до Антикризового комітету доцільно включати Голову Правління та окремих

його заступників, керівників Казначейства, Департаменту управління ризиками, Фінансового департаменту, Управління по роботі з клієнтами, Управління зв'язків з громадськістю, що забезпечить комплексний підхід до антикризового управління ліквідністю. Засідання Антикризового комітету повинно проводитись на щоденній основі, у ході якого приймаються рішення щодо поточного управління, виконання яких є обов'язковим для всіх підрозділів банку. Важливо заздалегідь визначити всі організаційні аспекти управління та відобразити їх у плані заходів з антикризового управління ліквідністю.

Ефективність антикризового управління ліквідністю залежить також від розподілу управлінських відносин між суб'єктами управління. Управлінська складова плану заходів з антикризового управління ліквідністю передбачає розробку орієнтованого плану заходів блоків попередження, подолання кризи ліквідності та зменшення наслідків від її реалізації.

Ефективність антикризового управління ліквідністю залежить від завчасної підготовленості, можливої лише у випадку розробки деталізованого реалістичного плану заходів з антикризового управління ліквідністю, що передбачає попереднє проведення наступних аналітичних процедур:

- оцінка масштабу кризи ліквідності (внутрішньобанківської чи системної);
- оцінка потенційного дефіциту ліквідності банку (проведення стрес-тестування);
- визначення обсягу резервів ліквідності, наявних у банку, та оцінка її достатності;
- аналіз обсягу та вартості доступної ліквідності з зовнішніх джерел та оцінка її достатності для покриття дефіциту ліквідності.

На основі цього будується план заходів за кожним окремим сценарієм кризи ліквідності, у тому числі визначається обсяг ресурсів, що планується залучати за окремими доступними зовнішніми джерелами з урахуванням наявних у банку резервів ліквідності та витрат на зовнішнє фінансування.

Роль інформаційного забезпечення в антикризовому управлінні ліквідністю важко переоцінити, адже від точності, повноти, достовірності та оперативності інформаційних потоків залежить ефективність впровадження антикризових процедур. Саме тому інформаційна складова обов'язково повинна знаходити своє відображення у плані заходів з антикризового управління ліквідністю.

Важливим є узгодження критеріїв звітності, зокрема, визначення масштабу, порядку й періодичності звітування та суб'єктів, відповідальних за надання звітності. У випадку виникнення кризових обставин частота подання звітності збільшується, порівняно із режимом звичайної діяльності банку, що обумовлено необхідністю оперативного прийняття управлінських рішень.

Мінливість зовнішнього та внутрішнього середовища банку обумовлює необхідність постійної актуалізації плану заходів з антикризового управління ліквідністю, яку слід здійснювати у випадках:

- зміни специфіки та масштабів діяльності банку;
- зміни в організаційній структурі банку;
- кадрових переміщень вищого керівництва банку;
- зміни в інформаційній системі банку;
- суттєвих змін у законодавстві та внутрішніх нормативно-правових актах;
- розширення чи звуження можливостей доступу до зовнішніх джерел фінансування;
- зміни параметрів оцінки масштабу кризи ліквідності;
- оновлення результатів стрес-тестування ліквідності банку тощо.

Таким чином, планування діяльності щодо запобігання і подолання кризи ліквідності та її наслідків є невід'ємною складовою системи антикризового управління ліквідністю. Результатом такого планування є розробка плану заходів з антикризового управління ліквідністю – внутрішнього документа, що регулює діяльність банку у випадку виникнення перших ознак кризи ліквідності чи її стрімкого розгортання і забезпечує алгоритмізацію діяльності щодо попередження, подолання кризи та зниження наслідків її прояву. Побудова плану заходів з антикризового управління ліквідністю повинна здійснюватися з урахуванням антикризової стратегії діяльності банку і ґрунтуватися на результатах, отриманих у процесі проведення ранньої діагностики кризи ліквідності та стрес-тестування ліквідності банку, що забезпечить практичну цінність плану.

РОЗДІЛ 2

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКУ

2.1. Аналіз сучасного стану ліквідності банків України

Починаючи з другої половини 2008 року спостерігаються негативні тенденції як у розвитку вітчизняної економіки в цілому, так і банківського сектора зокрема, що пов'язано з впливом світової фінансової кризи. За даний період спостерігається погіршення основних макроекономічних показників. Так, у кінці 2008 року темпи зростання реального ВВП уповільнились до 102,1 % (проти 107,3 % у 2007 році) порівняно з попереднім роком. На початок 2009 року обсяги промислового виробництва скоротились на 34,1 %, обсяги будівництва скоротились на 57,6 %, тоді як у 2007 році спостерігалось зростання даних показників на 10,2 % і 15,6 % відповідно.

Продовжують зменшуватись реальні наявні доходи населення, протягом 2008 року зменшення реальних доходів населення відбулось на 11,8 %, при цьому рівень безробіття у січні 2009 року збільшився до 3,2 % (на початок 2008 року даний показник становив 2,3 %).

Водночас на даному етапі розвитку спостерігається прискорення інфляційних процесів. За 2008 рік індекс споживчих цін збільшився зі 105,7 до 122,3 %, що є найбільшим показником за останні вісім років.

Така загальноекономічна ситуація впливає на розвиток банківського сектора. Протягом 2003–2007 років діяльність банків характеризувалася розширенням обсягів активних операцій, поліпшенням якості активів, динамічним зростанням обсягів депозитів фізичних і юридичних осіб, нарощуванням капітальної бази. Починаючи з другої половини 2008 року, спостерігається уповільнення темпів зростання показників діяльності вітчизняних банків.

В цілому до початку фінансової кризи банківська система України розвивалась досить динамічно (рис. 2.1). За 2008 рік чисті активи значно зростали і у січні 2009 року досягли 926 086 млн. грн., в основному за рахунок збільшення кредитного портфеля банків. Зобов'язання банків склали у січні 2009 року 806 823 млн. грн., капітал досяг значення 119263 млн. грн.

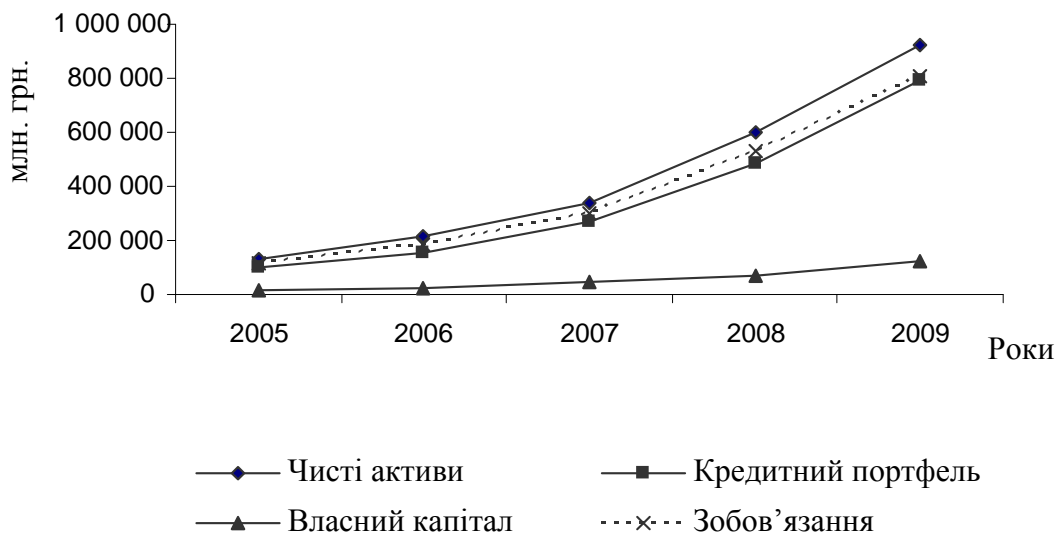

Рис. 2.1. Динаміка основних показників банківської системи України [122]

На сьогодні у розвитку банківського сектора України можна виділити такі основні тенденції:

- значне зростання обсягів активних і пасивних операцій за попередній 2008 р. (в основному за рахунок збільшення кредитів і депозитів) та уповільнення темпів зростання банківських операцій у 2009 році у зв'язку зі зростанням недовіри населення до банківської системи, поглибленням світової фінансової кризи;

- зростання частки банків з іноземним капіталом та збільшення обсягів залучення іноземних інвестицій для підтримки ліквідності;

- значний вплив на діяльність банківського сектора Національного банку України;

- недостатній обсяг операцій банку з цінними паперами.

Такі тенденції у розвитку банківської системи значною мірою впливають на структуру активів і пасивів банків, яка визначає ліквідність банків.

Досліджуючи активи банків з погляду ліквідності, варто зауважити, що чим вища частка першокласних ліквідних активів, тим вища ліквідність банку, але тим меншою буде дохідність. Це означає, що банку постійно доводиться обирати між максимізацією дохідності і підтриманням достатнього рівня ліквідності.

Не дивлячись на уповільнення темпів зростання активів, вітчизняні банки у 2008 році продовжували нарощувати активні операції. Так, загальні активи вітчизняних банків збільшились на 63,6 % (за 2007 рік – на 75,3 %) і на 1 січня 2009 року склали 973,3 млрд. грн., при цьому значно зросли диспропорції у структурі активів вітчизняних банків (рис. 2.2).

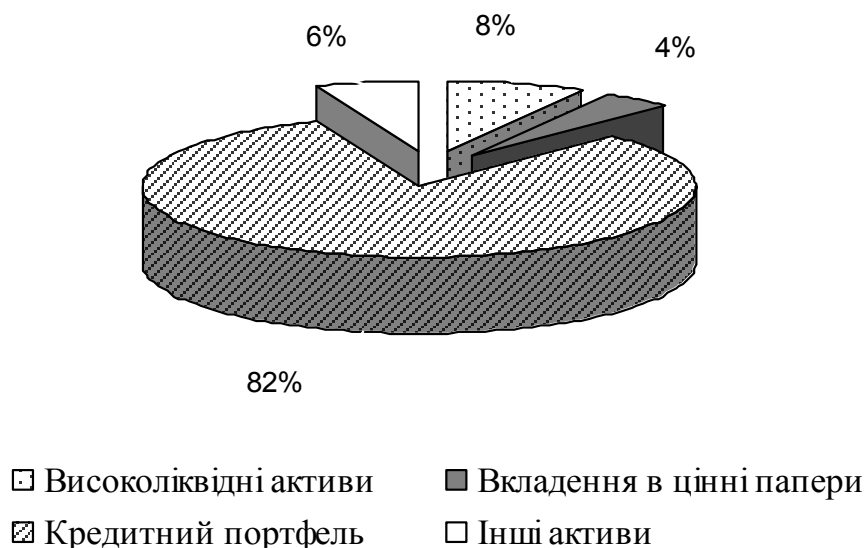

Рис. 2.2. Структура активів банків України за станом на 01.01.2009 [122]

Частка високоліквідних активів становить 8 % (у попередньому році 11 %). Такі незначні обсяги високоліквідних активів банків України свідчать про загострення кризи ліквідності вітчизняної банківської системи. Банкам доводиться тримати значну частину активів у вигляді ліквідних коштів, щоб розраховуватись за своїми зобов'язаннями, недостатність ліквідних коштів може призвести до серйозних фінансових проблем і навіть до банкрутства.

Вкладення в цінні папери банками України на початок 2009 року становлять лише 4 % (проти 5 % в попередньому році) від загального обсягу активів. Пов'язано це з недостатнім розвитком ринку цінних паперів, значними ризиками та зростаючою конкуренцією у секторі банківського кредитування.

Найбільшу частину у структурі активів складає кредитний портфель, частка якого становить 82 % (80 % у 2008 році). Кредити є найбільш дохідними активами, тому обсяги їх залучення зростають з кожним роком (табл. 2.1), проте така концентрація кредитів у загальній структурі активів призводить до зростання банківських ризиків.

Таблиця 2.1

Динаміка активів банків України, млн. грн. [122]

Показники	За станом на					Темп приросту 2009 р. / 2008 р.
	01.01. 2005	01.01. 2006	01.01. 2007	01.01. 2008	01.01. 2009	
Чисті активи, всього	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	1,55
Високоліквідні активи	23 595	36 482	44 851	63 587	79 702	1,25
Кредитний портфель	97 197	156 385	269 688	485 507	792 384	1,7

Продовж. табл. 2.1

Показники	За станом на					Темп приросту 2009 р. / 2008 р.
	01.01. 2005	01.01. 2006	01.01. 2007	01.01. 2008	01.01. 2009	
В тому числі - кредити, надані суб'єктам господарювання	72 875	109 020	167 661	276 184	472 584	1,71
- кредити, надані фізичним особам	14 599	33 156	77 755	153 633	268 857	1,75
Прострочені та сумнівні кредити	3 145	3 379	4 456	6 357	18 015	2,84
Вкладення в цінні папери	8 257	14 338	14 466	28 693	40 610	1,42

Дані таблиці 2.1 свідчать про суттєве зростання загального обсягу активних операцій, яке значною мірою обумовлене збільшенням кредитного портфеля. Порівняно з попереднім роком кредитний портфель зріс на 1,63 і досяг у 2009 році 792,4 млрд. грн.

Збільшення вимог банків за кредитами в січні 2009 року відбулося як за рахунок зростання обсягів кредитів, наданих юридичним особам, так і за рахунок зростання обсягів кредитування фізичних осіб. При цьому зауважимо, що темпи зростання кредитування фізичних осіб перевищують темпи зростання обсягів кредитів юридичним особам. Найбільшими темпами зростання відзначаються прострочені та сумнівні кредити, які збільшились майже втричі.

Структура кредитів залежно від строків, що склалась на початок 2009 року, свідчить про переважну частку довгострокових і середньострокових кредитів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Структура кредитів, наданих банками резидентам (за строками)
за станом на 01.01.2009, % [16]

Показники	Строки кредитів		
	до 1 року	від 1 до 5 років	більше 5 років
Структура кредитів, наданих суб'єктам господарювання	30,3	37,8	31,9
Структура кредитів, наданих фізичним особам	9,8	24,7	65,5

Такі темпи зростання обсягів наданих банками кредитів є позитивною тенденцією, адже розвиток банківського сектора стимулює економічне зростання країни, поліпшує рівень життя населення. Але, як свідчать дані таблиць 2.2, 2.3, зростання обсягів довгострокових кредитів, наданих фізичним особам, відбувається більш швидкими темпами, ніж довгострокове кредитування суб'єктів господарювання.

Таблиця 2.3

Динаміка кредитів, наданих банками резидентам (за строками) [16]

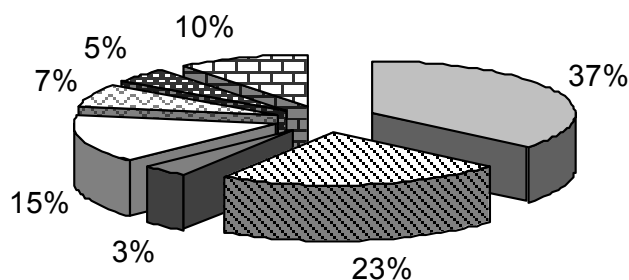
Період	Обсяги кредитів, усього, млн. грн.	У тому числі за строками					
		До 1 року		Від 1 до 5 років		Більше 5 років	
		Обсяги кредитів, млн. грн.	Темп приросту, %	Обсяги кредитів, млн. грн.	Темп приросту, %	Обсяги кредитів, млн. грн.	Темп приросту, %
Кредити, надані суб'єктам господарювання							
2005 р.	143 423	54 823	–	88 601	–	–	–
2006 р.	245 230	86 197	1,6	159 033	1,8	–	–
2007 р.	426 867	131 505	1,5	181 311	1,1	114 052	–
2008 р.	734 022	222 033	1,7	278 581	1,5	233 408	2,05
Січень 2009 р.	722 549	218 447	0,98	273 163	0,99	230 938	0,99
Кредити, надані фізичним особам							
2005 р.	35 659	–	–	–	–	–	–
2006 р.	82 010	12 788	–	69 222	–	–	–
2007 р.	160 386	20 732	1,6	50 433	0,7	89 221	–
2008 р.	280 490	27 803	1,3	70 381	1,4	182 306	2,0
Січень 2009 р.	275 687	27 071	0,9	68 078	0,9	180 541	0,99

Обумовлено це переважним чином зростанням попиту на іпотечне кредитування. З одного боку, це є позитивним моментом, адже вирішуються житлові проблеми населення України. З іншого, це призводить до зростання банківських ризиків. Як свідчить світовий досвід, навіть країни з розвиненою економікою не застраховані від іпотечної кризи, яка призводить до кризи ліквідності. Крім того, за умов обмеженості ресурсів, спрямовуючи кошти на довгострокове кредитування фізичних осіб, знижуються темпи кредитування суб'єктів господарювання, що знижує інвестиційну направленість кредитування.

До 2008 року переважна частка кредитів надавалась банками в національній валюті, починаючи з 2008 року спостерігається тенденція до зростання обсягів наданих кредитів в іноземній валюті. У січні 2009 року в національній валюті банками України було надано кредитів резидентам в сумі 297 441 млн. грн., в іноземній – 425 108 млн. грн., що свідчить про значне зростання валютних дисбалансів банківської системи і наражає банки на додаткові валютні ризики.

Аналіз структури кредитів, наданих банками в економіку України за видами економічної діяльності свідчить про дисбаланс між різними видами економічної діяльності (рис. 2.3).

- Торгівля
- Транспорт і зв'язок
- ▣ Сільське господарство
- ▣ Інші види економічної діяльності
- ▣ Переробна промисловість
- Нерухомість
- ▣ Будівництво

Рис. 2.3. Кредити банків, надані суб'єктам господарювання (за видами економічної діяльності) за станом на 01.01.2009 [16]

На початок 2009 року на першому місці за обсягами кредитування знаходяться підприємства торгівлі (157 695 млн. грн.), на другому – підприємства переробної промисловості (100 521 млн. грн.), на третьому – підприємства, що займаються операціями з нерухомим майном (67 132 млн. грн.). З точки зору якості кредитного портфеля, за даними напрямками кредитування маємо наступну картину (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Структура прострочених та сумнівних кредитів за станом на 01.01.2009 [16]

Види економічної діяльності	Прострочені та сумнівні кредити	
	Сума, млн. грн.	Частка, %
Сільське господарство	1 788	6,3
Будівництво	1 027	4,8
Переробна промисловість	4 061	4,0
Торгівля	5 294	3,4
Діяльність транспорту і зв'язку	467	3,1
Операції з нерухомим майном	894	1,3

Одним з найважливіших напрямків кредитування економіки є сільське господарство, поряд з цим кредити у дану галузь є досить ризиковими (частка сумнівних і прострочених кредитів становить 6,3 %). Найбільша за обсягами кредитування галузь економіки – торгівля – налічує 5294 млн. грн. прострочених і сумнівних кредитів, що складає 3,4 % загального обсягу кредитів, наданих підприємствам торгівлі. Найменшу частку проблемних кредитів налічують такі напрямки економічної діяльності, як операції з нерухомим майном.

Варто зауважити, що якість кредитного портфеля значно впливає на

ліквідність банку. Чим більшою є частка проблемних кредитів, тим менші надходження у вигляді сплати відсотків за кредитами та повернення кредитів, тим більше банки здійснюють відрахування до резерву під кредитні ризики. Відповідно, це зменшує наявні ліквідні кошти банку, погіршуючи стан ліквідності банку. Так, обсяги резерву на відшкодування можливих втрат від кредитних операцій збільшились у січні 2009 року порівняно з попереднім роком майже вдвічі (рис. 2.4).

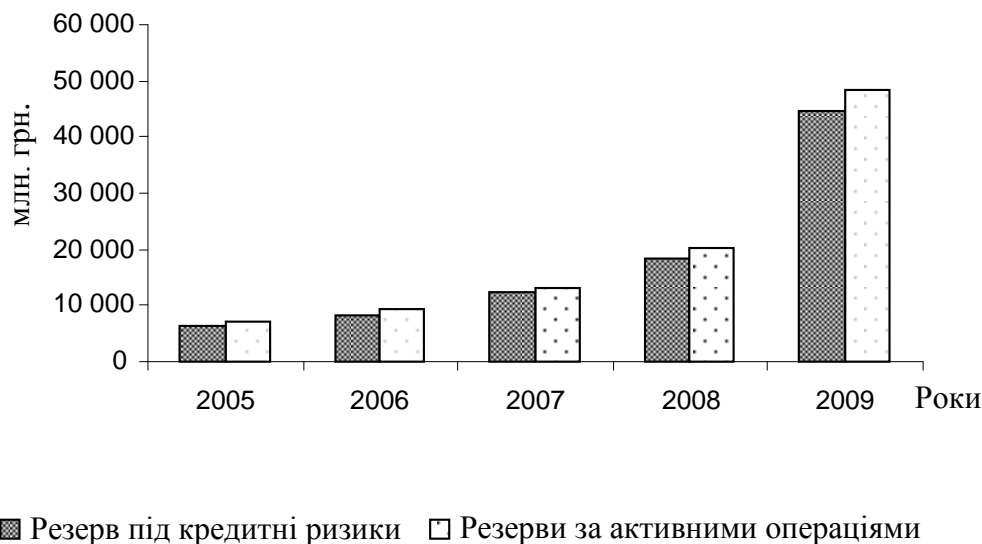

Рис. 2.4. Динаміка обсягів резервів банків України [16]

Створення резервів є одним із найбільш поширених методів зниження ризику кредитних операцій на рівні банку, захищає інтереси як вкладників, так і акціонерів, що підвищує стабільність і надійність банківської системи в цілому. Резерв під кредитні ризики становить більше 90 % у загальному обсязі резервів за активними операціями, що підкреслює його важливість і першочергове значення в процесі формування банківських резервів.

З метою розрахунку обсягу резерву під кредитні ризики банк повинен проаналізувати кредитний портфель, аналіз якого здійснюється за такими критеріями:

- 1) оцінка фінансового стану позичальника;
- 2) стан обслуговування позичальником кредитної заборгованості за основним боргом і відсотків (комісій та інших платежів із обслуговування боргу) за ним;
- 3) рівень забезпечення кредитної операції [93].

Критерії оцінки фінансового стану позичальника встановлюються кожним банком самостійно його внутрішніми положеннями щодо проведення кредитних операцій та методикою проведення оцінки фінансового стану позичальника. Оцінка фінансового стану позичальника здійснюється не рідше, ніж один раз на місяць з урахуванням кредитної

історії (погашення кредитної заборгованості в минулому, наявність діючих кредитів), аналізу якості активів і пасивів, аналізу прибутків і збитків, рівня менеджменту тощо. Додатково можуть використовуватися й інші показники, які визначаються банками самостійно, з урахуванням особливостей виробничих процесів різних галузей діяльності [93].

На нашу думку, сучасна система оцінки кредитних ризиків, яка заснована на оцінці фінансового стану позичальників, має багато недоліків: невідповідність даних фінансової звітності позичальників реальним показникам діяльності; можливість використання додаткових показників (рівень менеджменту, кредитна історія тощо) з метою завищення оцінки фінансового стану позичальника; недостатність інформації при здійсненні оцінки платоспроможності фізичних осіб та приватних підприємств тощо.

Варто наголосити, що банки зацікавлені в тому, щоб штучно завищувати якість своїх кредитних портфелів і, таким чином, створювати менші резерви під них. Причина зрозуміла – резервування обмежує обсяги вільних коштів банку, зменшуючи наявні ліквідні кошти і обсяги кредитних операцій.

При цьому зауважимо, що ліквідність банку залежить також від рівня ризиковості активних операцій. Чим більша частка високоризикових активів, тим меншою буде ліквідність банку. Значна концентрація довгострокових та проблемних кредитів негативним чином впливає на ліквідність банків.

Альтернативним напрямком розміщення банківських ресурсів є банківські інвестиції. У 2009 році порівняно з попереднім роком вкладення банків у цінні папери зросли на 1,42, і у січні 2009 року склали 40610 млн. грн. Але все ж таки загальний обсяг вкладень в цінні папери не досягає достатнього рівня.

Варто зазначити, що врахування структури і якості активів банку недостатньо для підтримання необхідного рівня ліквідності. Основою діяльності банку є створення відповідної ресурсної бази. Тому питання збереження, нарощування і використання ресурсної бази є досить важливим для банків.

Для визначення впливу структури пасивів на ліквідність розглянемо основні складові частини пасивів банків України (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Структура пасивів банків України за станом на 01.01.2009 [122]

Особливості структури пасивів банків України на початок 2009 року визначені впливом кризової ситуації вітчизняної банківської системи. Так, якщо в попередні роки найбільшу частку пасивів склали кошти фізичних і юридичних осіб, то на початок 2009 року переважну частку пасивів склали кошти банків (34 %). При цьому динаміка пасивів вітчизняних банків свідчить про суттєве уповільнення темпів приросту коштів суб'єктів господарювання та фізичних осіб (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка пасивів банків України, млн. грн. [122]

Показники	За станом на					Темп приросту 2009 р./ 2008 р.
	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	
Пасиви, всього	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	1,54
Капітал	18 421	25 451	42 566	69 578	119 263	1,71
Зобов'язання	115 927	188 427	297 613	529 818	806 823	1,52
У тому числі кошти суб'єктів господарювання	40 128	61 214	76 898	111 995	143 928	1,28
У тому числі кошти фізичних осіб	41 207	72 542	106 078	163 482	213 219	1,30

Дані таблиці 2.5 свідчать, що протягом останніх років відбувається суттєве збільшення ресурсної бази банків України. У 2009 році порівняно з попереднім роком загальна сума пасивів збільшилась в 1,54 раза. Зростання відбувається в основному за рахунок збільшення зобов'язань, одночасно слід відмітити високі темпи зростання капіталу, які у 2009 році значно перевищили темпи зростання активів і зобов'язань (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Приріст чистих активів, зобов'язань, регулятивного капіталу банків України за станом на 01.01.2009 [16]

Поступово відбувається зміна структури пасивів, але при цьому вітчизняні банки залишаються недостатньо капіталізованими, що є однією з причин виникнення кризи ліквідності. Так, за станом на 01.01.2009 порівняно з 2008 роком регулятивний капітал зріс у 1,71 раза, тоді як зобов'язання збільшились в 1,52 раза. Нарощення обсягів активних операцій банку повинно відбуватись з урахуванням розміру регулятивного капіталу, тобто банки можуть мати значний ресурсний потенціал, але не зможуть його використовувати при недотриманні нормативу адекватності регулятивного капіталу.

Слід відмітити, що банківська система України розвивається під значним впливом іноземного капіталу. Пов'язано це із світовими процесами інтеграції і глобалізації, розширенням міжнародної співпраці, зростанням обсягів міжнародної торгівлі.

В останні роки роль іноземного капіталу в банківському секторі України стрімко зростає. За станом на 01.01.2009 кількість діючих банків з іноземним капіталом збільшилась до 53, з них 17 банків – зі 100 % іноземним капіталом (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Динаміка іноземного капіталу в банківській системі України [16]

Така тенденція до зростання частки іноземного капіталу в банках України обумовлена прийнятими рішеннями щодо європейської інтеграції України і скасуванням низки обмежень щодо доступу іноземного капіталу до банківського сектора, а також пошуком інвестицій для підтримки ліквідності вітчизняних банків. З одного боку, безумовно, є позитивні моменти, адже зростає конкуренція між банками, підвищується якість обслуговування, з'являються нові види банківських послуг. Але з іншого, така концентрація іноземного капіталу робить банківську систему України вразливою до загальносвітової ситуації, особливо під час фінансової кризи.

Досліджуючи зобов'язання банків України, варто зазначити, що суттєву частку в структурі зобов'язань складають кошти, залучені у фізичних і юридичних осіб (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Динаміка коштів суб'єктів господарювання та фізичних осіб [122]

Слід відзначити, що зростання коштів суб'єктів господарювання відбувається не такими швидкими темпами як залучення депозитів фізичних осіб. Серед вкладів фізичних осіб значно переважають строкові депозити, ніж депозити до запитання. Тоді як у структурі коштів суб'єктів господарювання переважають кошти до запитання. Викликано це тим, що суб'єкти господарювання повинні постійно мати в своєму розпорядженні грошові кошти для організації своєї діяльності.

Строковими вкладами банк може розпоряджатися вільно протягом певного часу, а за вкладами до запитання банк повинен видати кошти на першу вимогу вкладника у будь-який момент. Відповідно, зростання частки строкових вкладів та зменшення вкладів до запитання призводить до збільшення ліквідності банків. З метою заохочення клієнтів до відкриття строкових вкладів банками пропонуються підвищені ставки за такими вкладами, причому ставки встановлюються диференційовано залежно від строку розміщення коштів.

Отже, на сьогодні заощадження фізичних осіб залишаються одним із найбільш привабливих потенційних джерел банківських ресурсів. За станом на 01.01.2009 депозити населення склали 19 % (у попередньому році більше 27 %) у структурі загальних пасивів банків України. Таке зменшення частки строкових вкладів фізичних осіб свідчить про зменшення довіри населення до банківської системи, адже під час загострення економічної ситуації в країні збільшилась кількість достроково вилучених депозитів, що призводить до значного погіршення ліквідності банків.

Варто зазначити, що з огляду на введення тимчасової адміністрації у декількох банках і можливого зростання кількості банкрутств для банківської системи України суттєво підвищується значення діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Окрім репутації банківської установи та стабільних показників діяльності, варто враховувати можливість отримання коштів клієнтів у випадку банкрутства банку. Крім того, останніми роками спостерігається тенденція до збільшення суми відшкодувань коштів за вкладами, що безумовно є позитивною тенденцією (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка збільшення розміру відшкодувань банківських вкладів в Україні [133]

Підстава для збільшення розміру відшкодувань	Розмір відшкодувань, грн.
Указ Президента України «Про заходи щодо захисту фізичних осіб – вкладників комерційних банків України» від 10.09.1998 № 996/98	500
Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20.09.2001 № 2740-III	1 200

Продовж. табл. 2.6

Підстава для збільшення розміру відшкодувань	Розмір відшкодувань, грн.
Рішення адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб «Про збільшення розміру відшкодування коштів за вкладками» від 14.11.2002 № 15	1 500
Рішення адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб «Про збільшення розміру відшкодування коштів за вкладками» від 17.09.2003 № 24	2 000
Рішення адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб «Про збільшення розміру відшкодування коштів за вкладками» від 22.04.2004 № 30	3 000
Рішення адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб «Про збільшення розміру відшкодування коштів за вкладками» від 21.04.2005 № 38	5 000
Рішення адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб «Про збільшення розміру відшкодування коштів за вкладками» від 31.01.2006 № 43	8 000
Рішення адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб «Про збільшення розміру відшкодування коштів за вкладками» від 24.05.2006 № 46	15 000
Рішення адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб «Про збільшення розміру відшкодування коштів за вкладками» від 14.02.2007 № 1	25 000
Рішення адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб «Про збільшення розміру відшкодування коштів за вкладками» від 14.08.2007 № 4	50 000
Відповідно до Закону України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 31.10.2008 № 639-VI внесено зміни до Закону України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб»	150 000

На початок 2009 року кожному вкладнику банку – учасника фонду гарантовано відшкодування коштів за його вкладками, включаючи відсотки, але не більше 150 000 гривень.

Традиційно депозити фізичних осіб вважаються стабільним і важливим джерелом банківських ресурсів. Але в умовах виникнення політичної та економічної нестабільності відбувається неконтрольований відтік не лише коштів до запитання, але і строкових депозитів.

Щодо коштів до запитання, то вони є нестійкими і важкопрогнозованими для банків, тому такі кошти вважаються нестабільним джерелом банківських ресурсів. Однак обсяги поточних пасивів є суттєвими і складають значну частину у структурі пасивів. Так, за станом на 01.01.2009 обсяг коштів до запитання банків України склав 16 % загального обсягу пасивів банків.

Депозити до запитання в сукупності за всіма зобов'язаннями банку

створюють поточні пасиви, які мають якісно нові можливості для розміщення даних коштів у строкові активи. З огляду на випадковий характер зміни залишків на кожному з рахунків за нормальної роботи банку поточні пасиви в сукупності складають постійну, незнижувану частину коштів, яка використовується як стабільна складова ресурсів [24, с. 47]. Отже, поточні пасиви складаються з умовно-постійної та змінної частин. Якщо умовно-постійна частина виступає джерелом банківських ресурсів для подальшого розміщення у дохідні активи, то змінна частина може використовуватись для управління ліквідністю банку. Оскільки депозити до запитання є одним із «дешевих» джерел банківських ресурсів, то розробка ефективних способів їх використання повинна займати пріоритетне значення.

Таким чином, результати проведеного дослідження структури активів і пасивів банків України дозволяють зробити висновок, що на сьогодні структура активів і пасивів банків не є оптимальною, що спричиняє виникнення додаткових ризиків і, зокрема, ризику ліквідності. Можна виділити наступні проблеми в структурі активів і пасивів вітчизняних банків з точки зору ліквідності банків:

- невідповідність між строками та сумами залучених і розміщених коштів. Більше 75 % кредитного портфеля банків складають довгострокові кредити, тоді як переважна частина залучених коштів є короткостроковими. Різке зростання неплатежів за кредитами, зменшення обсягів залучення депозитів, скорочення залишків коштів на поточних рахунках юридичних і фізичних осіб, дострокове вилучення депозитів – все це може викликати кризу ліквідності як окремого банку, так і банківської системи в цілому;

- одним з найважливіших джерел формування та збільшення ресурсів банку виступають депозити фізичних осіб, саме вони визначають розмір кредитних вкладень. Для підтримання необхідного рівня ліквідності банки зацікавлені в залученні строкових депозитів. Але залучення таких банківських ресурсів значно залежить від загальноекономічної ситуації в країні і в світі, що призводить до зростання банківських ризиків, особливо під час кризи;

- негативним чином на ліквідність банків впливає недостатня капіталізація вітчизняних банків;

- щодо структури активів банків України, то варто відмітити значні диспропорції у структурі кредитного портфеля банків України: переважає частина довгострокових і валютних кредитів, зростає частка проблемних кредитів;

- спостерігаються негативні тенденції у зміні обсягів банківських інвестицій, обсяги вкладень в цінні папери залишаються недостатніми і поступово скорочуються, що пов'язано із загостренням світової фінансової кризи;

- варто також відмітити зростання обсягів активно-пасивних операцій в іноземній валюті, що призводить до зростання валютного ризику.

2.2. Розвиток державного регулювання ліквідності банків

Забезпечення стійкості банківської системи України здійснюється через систему банківського нагляду і регулювання банківської діяльності Національним банком України. Одним із пріоритетних напрямків політики НБУ є нагляд і регулювання ліквідності вітчизняних банків.

Відповідно до принципів ефективного банківського нагляду, розроблених Базельським комітетом, органи нагляду повинні бути переконані в наявності у банків стратегії управління ліквідністю, яка враховує профіль ризиків установи, поряд з пруденційними принципами і процесами для визначення, вимірювання, моніторингу і контролю ризику ліквідності, а також для управління ліквідністю на щоденній основі [87].

Отже, політика Національного банку є одним з найбільш вагомих чинників, що впливають на ліквідність банків. Саме тому політика державного регулювання ліквідності банків потребує детального дослідження, формування мети і завдань, визначення й аналізу інструментів та розробки рекомендацій щодо усунення існуючих недоліків.

Залежно від рівня реалізації державного регулювання ліквідності банків можна сформулювати кінцеву мету впровадження політики Національного банку. Отже, на рівні окремого банку державне регулювання ліквідності здійснюється з метою захисту інтересів кредиторів і вкладників банку. На макрорівні регулювання Національним банком ліквідності банків покликане забезпечити достатній обсяг ліквідності для ефективного та стабільного функціонування банківської системи в цілому (рис. 2.9).

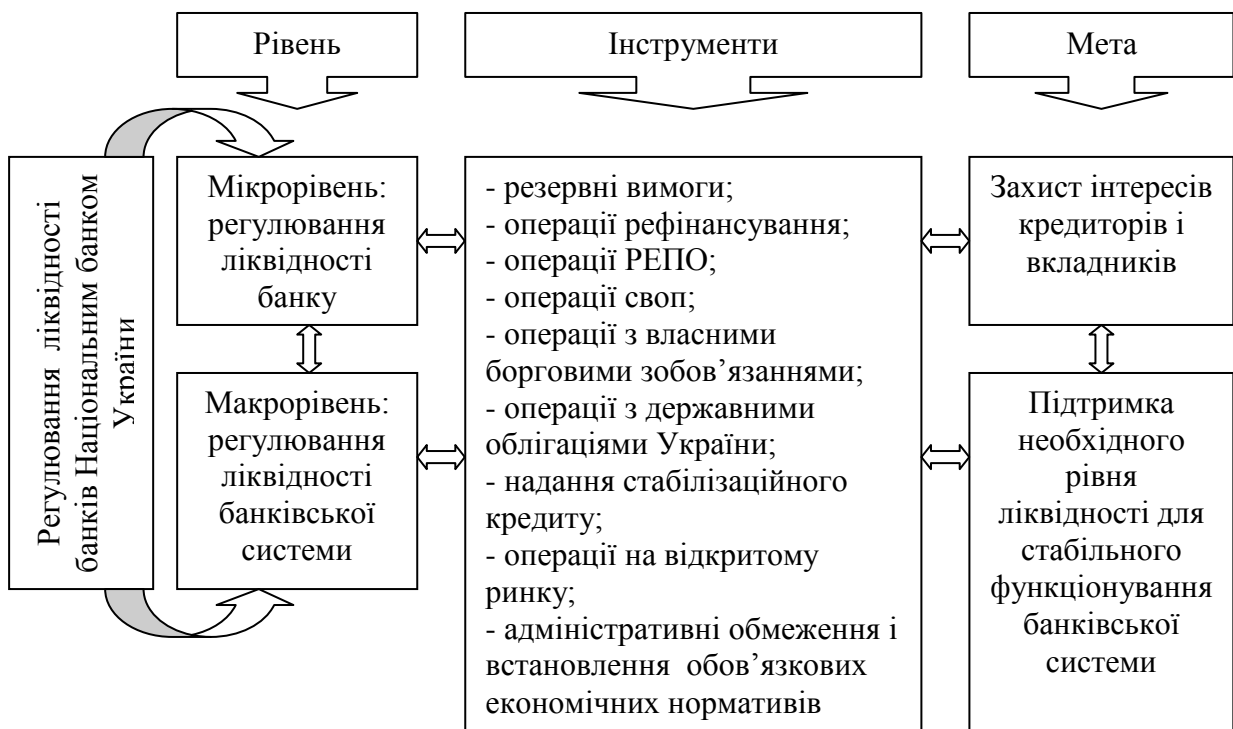

Рис. 2.9. Державне регулювання ліквідності банків [98, 99]

Державне регулювання ліквідності банків на мікро- і макрорівні варто розглядати в комплексі, адже впливаючи на ліквідність кожного окремого банку, Національний банк визначає ліквідність банківської системи в цілому. І навпаки, впровадження грошово-кредитної політики, направленої на регулювання стану грошового ринку, впливає на управління ліквідністю кожного конкретного банку. При цьому варто зауважити, що на макрорівні нами розглядається банківська система як сукупність всіх вітчизняних банків.

Органи банківського нагляду з метою підтримки ліквідності банків повинні вирішувати наступні завдання:

- здійснювати контроль правильності визначення та здійснення адекватної політики щодо підтримки ліквідності;
- виявляти оперативні негативні зміни у ліквідній позиції банку та завчасно вживати заходи щодо їх усунення;
- встановлювати ліміти та параметри коефіцієнтів, що аналізують ліквідність;
- ставитись неупереджено до всіх банків та визначати їхню ліквідність відповідно до загально визначених міжнародних принципів;
- розробляти методичні рекомендації та нормативно-правові акти щодо організації процесу управління ліквідністю банків;
- визначити чіткі критерії, яким повинні відповідати банки, що мають на меті отримання кредитів рефінансування для підтримки їхньої ліквідності;
- впроваджувати якісні і кількісні оцінки системи управління ліквідністю банків;
- підтримувати ліквідність грошового ринку.

Для досягнення поставлених задач органами державного регулювання діяльності банків використовуються прямі (адміністративні) та непрямі (ринкові) методи.

Незважаючи на те, що економічні (непрямі) інструменти державного регулювання ліквідності мають безліч переваг, їх використання здійснюється не повною мірою. Дані напрямки державного регулювання ліквідності є перспективними і потребують детального аналізу і дослідження.

Незначна розвиненість ринкових відносин, нестабільна політична ситуація в країні обумовлюють переважно використання Національним банком прямих методів державного регулювання банківської діяльності в цілому, і ліквідності банків зокрема. Поряд з цим відбувається і поступове впровадження непрямих (економічних) методів державного регулювання, які вважаються загальноприйнятими у країнах з розвинутою ринковою економікою.

На відміну від прямих методів, які передбачають встановлення норм, обмежень, заборон та лімітів, дія непрямих методів обумовлена мотивацією та економічною зацікавленістю. Використовуючи непрямі

методи державного регулювання банківської діяльності, створюється таке економічне середовище, яке стимулює відповідну поведінку банків.

Основним індикатором грошово-кредитної політики є облікова ставка Національного банку, яка одночасно виступає певним орієнтиром для встановлення ціни на грошові ресурси. При встановленні рівня облікової ставки враховується рівень інфляції, загальноекономічна і світова ситуація, динаміка процентних ставок за депозитами і кредитами та інші фактори, що можуть вплинути на вартість грошей. Динаміка облікової ставки Національного банку України за останні чотири роки свідчить про впровадження політики «дорогих грошей» (рис. 2.10).

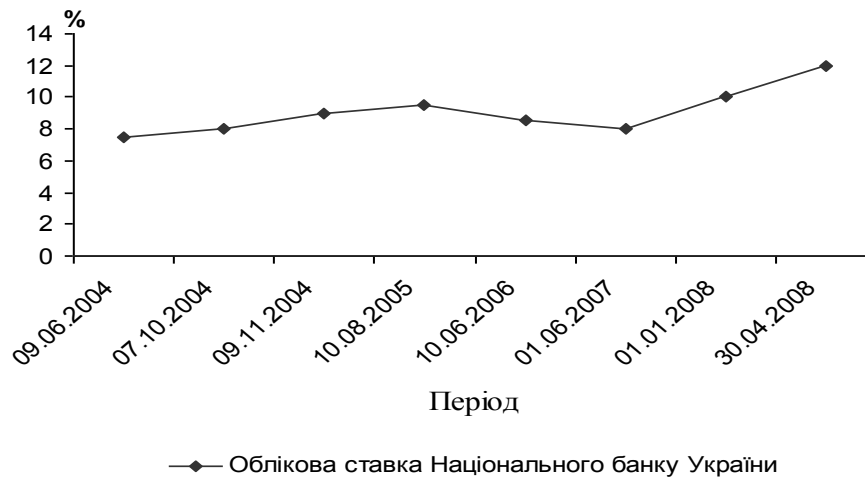

Рис. 2.10. Динаміка облікової ставки Національного банку України [122]

Облікова ставка є мінімальною ставкою, за якою Національний банк може підтримувати ліквідність банків. Від розміру облікової ставки залежать ставки рефінансування, кредитів овернайт, ставки за операціями репо та іншими інструментами державного регулювання ліквідності банків (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка процентних ставок за основними інструментами державного регулювання ліквідності банків, % [122]

Процентна ставка за операціями рефінансування	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Січень 2009 р.
Середньозважена річна за всіма інструментами	14,7	11,5	10,1	15,3	17,0
За операціями репо	12,0	10,7	–	13,8	–
За кредитами “овернайт”	14,9	12,1	11,1	16,0	16,8
За кредитами, наданими шляхом проведення тендера	12,9	10,4	10,0	16,6	–
За кредитами, наданими для підтримання довгострокової ліквідності	–	–	–	–	–

Продовж. табл.2.7

Процентна ставка за операціями рефінансування	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Січень 2009 р.
За стабілізаційними кредитами	15,0	–	–	–	–
За кредитами “своп”	–	9,5	–	15,1	–
За кредитами рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу, розміщеного в НБУ	–	8,5	8,3	–	–

Використання операцій рефінансування обумовлене наявністю невідповідностей у структурі активів і пасивів. Залучені ресурси зазвичай є короткостроковими, тоді як розміщені активи переважною частиною є довгостроковими. У випадку, коли банкам не вистачає власних запасів ліквідних коштів, для своєчасного погашення зобов'язань та розширення обсягів активних операцій виникає потреба залучати додаткові кошти через операції рефінансування. У такій ситуації Національний банк виступає «кредитором останньої інстанції», гарантуючи не лише підтримку ліквідності окремого банку, але і фінансову стабільність банківської системи в цілому.

Національний банк здійснює рефінансування банків за процентною ставкою, що не нижча, ніж облікова ставка НБУ і яка протягом дії кредитного договору не підлягає коригуванню [99]. Також законодавством встановлено загальні вимоги Національного банку України до банків, що потребують підтримки ліквідності, вимоги до забезпечення під кредити рефінансування та порядку проведення тендерів з підтримки ліквідності банків.

Підтримка Національним банком миттєвої та короткострокової ліквідності здійснюється шляхом надання кредитів строком на один робочий день (кредити «овернайт»), які надаються через постійно діючу лінію рефінансування. Варто зазначити, що даний інструмент державної підтримки ліквідності банків України набув на сучасному етапі найбільшого застосування (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Обсяги кредитів, наданих Національним банком для підтримки ліквідності банків України у січні 2009 р. (у розрізі інструментів) [122]

Показники	Обсяги кредитів, %
Обсяги рефінансування банків, усього	100
У тому числі через:	
кредити «овернайт», надані через постійно діючу лінію рефінансування	47,06

Продовж. табл. 2.8

Показники	Обсяги кредитів, %
кредити, надані шляхом проведення тендера	–
кредити рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу, розміщеного в НБУ	–
операції “своп”	–
операції “прямого” репо	–
інші короткострокові кредити	6,62
стабілізаційний кредит	46,32

Окрім кредитів «овернайт», Національний банк також здійснює емісію депозитних сертифікатів строком до 14 днів та до 365 днів. Надання Національним банком переваги короткостроковим кредитам «овернайт» обумовлено тим, що це сприяє поліпшенню дисципліни і контрольованості банків, а також протидії спекулятивним намірам банків. Національний банк повинен виконувати функцію кредитора останньої інстанції, а не виступати джерелом постачання банкам ресурсів для подальшого їх розміщення в активні операції.

Залежно від ситуації на грошовому ринку з метою регулювання ліквідності банків Національний банк також може використовувати операції “прямого” та “зворотного” репо, що ґрунтуються на двосторонньому договорі між НБУ та банком про купівлю-продаж Національним банком державних облігацій України або банківських металів з подальшим зобов’язанням викупити їх за обумовленою ціною та на обумовлену дату.

Так, у разі виникнення потреби збільшити ліквідність окремого банку чи банківської системи в цілому Національний банк використовує операції “прямого” репо, виступаючи покупцем цінних паперів. Відповідно, операції “зворотного” репо використовуються для поглинання надлишкової ліквідності або для впливу на кон’юнктурні коливання банківської системи.

Положенням «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України» встановлено порядок проведення операцій своп, які проводяться за ініціативою банків і передбачають обмін іноземної валюти на національну. На відміну від операцій репо, операції своп можуть використовуватись для управління ліквідністю лише у випадку дефіциту ліквідності. Перевагою даного методу є незначні витрати порівняно з іншими інструментами.

Не менш важливим інструментом підтримки ліквідності банків України є надання Національним банком стабілізаційного кредиту. Обов’язковою умовою отримання такого кредиту є розроблена банком програма фінансового оздоровлення.

Також з метою підтримання ліквідності Національний банк може

проводити операції купівлі-продажу державних облігацій України та операції на відкритому ринку. Механізм дії даних інструментів схожий. Купуючи цінні папери, Національний банк збільшує наявні ліквідні кошти банків, і, навпаки, для поглинання надлишкової ліквідності банки купують цінні папери.

Операції на відкритому ринку є досить дієвим і перспективним інструментом впливу Національного банку на ліквідність банків. Даний інструмент є більш гнучким порівняно з іншими, адже передбачає можливість корегування часу й обсягів купівлі-продажу цінних паперів, є достатньо контрольованим і може бути своєчасно застосований. Але, не дивлячись на дані переваги, операції на відкритому ринку не набули на сьогодні широкого використання, що пов'язано із незначним розвитком в Україні фондового ринку та ринку цінних паперів.

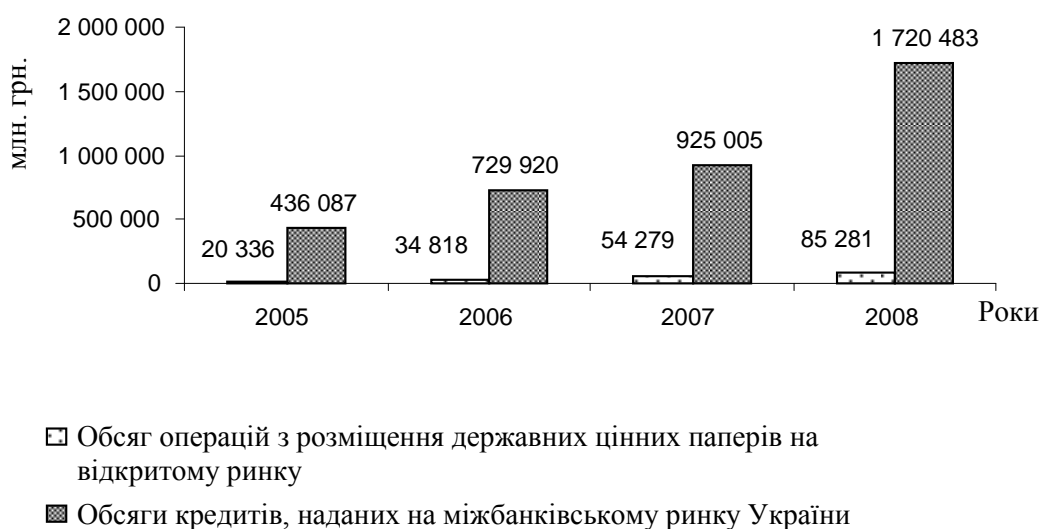

Рис. 2.11. Динаміка обсягів операцій міжбанківського кредитування та операцій на відкритому ринку [16]

Як свідчать дані рис. 2.11, обсяги операцій Національного банку на відкритому ринку такі незначні, що навіть не йдуть у порівняння з обсягами міжбанківського кредитування. З огляду на такі масштаби операцій з розміщення державних цінних паперів можна зробити висновок, що даний інструмент державного регулювання ліквідності банків є недостатньо застосованим і недієвим.

Одним з методів непрямого впливу держави на ліквідність банків є використання нормативів обов'язкового резервування. Обов'язкові резерви являють собою частину банківських ресурсів, які відповідно до законодавства акумулюються на рахунках Національного банку. Резервні вимоги покликані забезпечити підтримку фінансової стабільності банківської системи, виступаючи своєрідним забезпеченням банківських зобов'язань. Слід зазначити, що резервні вимоги виконують ряд функцій, головними з яких є: грошовий буфер, управління ліквідністю, регулювання грошової пропозиції, оподаткування, другорядні регулюючі функції [57, с.

79], дисциплінарна та мотиваційна функції. Як один із чинників, що визначає попит і пропозицію ліквідних коштів, резервні вимоги використовуються для управління ліквідністю банків.

Отже, підвищення Національним банком норми обов'язкового резервування призводить до зменшення обсягів надлишкових резервів, що скорочує наявні ліквідні кошти у розпорядженні банків, зменшуючи таким чином можливість банку до розміщення ресурсів в активні операції. Зниження ж норми обов'язкового резервування спричиняє збільшення ліквідності банків. Значення нормативів резервування, встановлених у відповідних періодах, наведено в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Нормативи обов'язкового резервування, % [16]

Період	За строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств		За коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств	
	у національній валюті	в іноземній валюті	у національній валюті	в іноземній валюті
01.10.2004– 24.12.2004	7	7	8	8
25.12.2004– 31.08.2005	6	6	7	7
01.09.2005– 09.05.2006	6	6	8	8
10.05.2006– 31.07.2006	4	4	6	6
01.08.2006– 30.09.2006	2	3	3	5
01.10.2006– 04.12.2008	0,5	4	1	5
05.12.2008– 04.01.2009	0	3	0	5
05.01.2009– 31.01.2009	0	4	0	7

Відповідно до положення «Про порядок визначення та формування обов'язкових резервів для банків України» [98] залежно від стану грошово-кредитного ринку та прогнозу його подальшого розвитку, НБУ приймає окремі рішення щодо звітного періоду, нормативів, об'єктів обов'язкового резервування та обсягу обов'язкових резервів, який має щоденно зберігатися на кореспондентському рахунку банку в НБУ. Використовуючи нормативи обов'язкового резервування, Національний банк впливає не лише на обсяги працюючих активів, визначаючи ліквідність банків, але й на попит і пропозицію грошових коштів, що дозволяє прогнозувати стан ліквідності банківської системи.

На жаль, особливості сучасного стану вітчизняної економіки і банківського сектора унеможливають переважне використання

економічних методів державного регулювання ліквідності банків. Тому Національний банк використовує адміністративні методи державного регулювання, а саме адміністративні обмеження і встановлення обов'язкових економічних нормативів.

Отже, можна виділити два підходи до державного регулювання ліквідності. Відповідно до першого підходу законодавчо встановлюються нормативні значення певних коефіцієнтів ліквідності, які дають змогу державного контролю над станом ліквідності банків.

Згідно з другим підходом оцінка ліквідності банку повинна здійснюватись з урахуванням певних сигналів ринку: довіра клієнтів, премії за ризик по депозитним сертифікатам та іншим позикам, збитковий продаж активів, задоволення кредитних заявок клієнтів, доступ до коштів грошового ринку [46, 106, 107].

Із довірою клієнтів пов'язані такі показники, як ринкова вартість акцій та відтік депозитів. Адже коли клієнти банку виражають свою стурбованість щодо спроможності банку розраховуватись за своїми зобов'язаннями, це призводить до відтоку депозитів та зниження ринкової вартості акцій.

Іншим сигналом ринку є премії за ризик по депозитним сертифікатам та іншим позикам. Ринок забезпечує премії за ризик у вигляді підвищеної вартості позик, якщо вважає, що банк прямує в бік погіршення стану ліквідності [106, с. 344]. Отже, якщо банк сплачує за залучені ресурси більше, ніж аналогічні банки, то це є свідченням проблем з ліквідністю.

Збитковий продаж активів може бути пов'язаний із необхідністю терміново отримати готівкові кошти, що засвідчує існування потреби в ліквідних коштах. Також про недостатність ліквідних коштів свідчить відмова банку у наданні кредитів платоспроможним клієнтам.

Наявність серйозних проблем банку з ліквідністю засвідчує неможливість банку залучати кошти на грошовому ринку. Грошовий ринок є зовнішнім джерелом задоволення попиту на ліквідні кошти, тобто там залучаються ресурси при відсутності внутрішніх джерел пропозиції ліквідних коштів. Отже, неможливість банку залучати кошти на грошовому ринку може призвести до негативних наслідків.

Таким чином, вищеперелічені сигнали ринку свідчать про адекватність та ефективність управління ліквідністю і підтверджують, що банківська система повинна розвиватись під впливом ринкових регуляторів, а не державного регулювання. Підходи до даної проблеми органів банківського нагляду в різних країнах представлені у табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Підходи до державного контролю за банківською ліквідністю [107, с. 248]

Країна	Нормативи ліквідності
США	Обов'язкових нормативів не встановлено
ФРН	Норматив довгострокової ліквідності
Великобританія	Обов'язкових нормативів не встановлено. Контроль за активами та зобов'язаннями щодо термінів погашення

Країна	Нормативи ліквідності
Франція	Нормативи коротко- і середньострокової ліквідності
Японія	Обов'язкових нормативів не встановлено. Рекомендовано норматив поточної ліквідності
Росія	Нормативи поточної, миттєвої, довгострокової ліквідності
Україна	Нормативи поточної, миттєвої, короткострокової ліквідності

З одного боку, банки не зацікавлені у впровадженні додаткових обмежень, адже поряд із зниженням ризиковості це призводить до зниження дохідності. Тому банки можуть вдаватись до певних порушень: викривлення або надання неповної інформації, використання тіньових схем, завищення вартості активів та ін.

З іншого, на сучасному етапі розвитку банківської системи України встановлення обов'язкових нормативних значень коефіцієнтів ліквідності сприяє підтримці стабільності банківської системи і є вкрай необхідним. Відсутність обов'язкових нормативних значень показників ліквідності банків може призвести не лише до банкрутства окремих банків, а й до недовіри вкладників до всієї банківської системи України.

В Україні здійснюється регулювання ліквідності банків за допомогою нормативів миттєвої, поточної, короткострокової ліквідності (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Нормативи ліквідності, встановлені для банків України НБУ [47]

Назва нормативу	Призначення нормативу	Порядок розрахунку нормативу	Нормативне значення показника
Миттєва ліквідність (Н4)	Для контролю за спроможністю банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань за рахунок високоліквідних активів	Співвідношення суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках і зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками	Не менше 20 %
Поточна ліквідність (Н5)	Для контролю збалансованості строків і сум ліквідних активів і зобов'язань банку	Співвідношення активів, розміщених строком до 31 дня до зобов'язань, залучених строком до 31 дня	Не менше 40 %
Короткострокова ліквідність (Н6)	Для контролю за спроможністю банку виконувати прийняті короткострокові зобов'язання за рахунок	Співвідношення активів, розміщених строком до 1 року до зобов'язань, залучених строком до 1 року	Не менше 20 %

Протягом першого кварталу 2009 року значення нормативів ліквідності банків України були в межах нормативних значень, але спостерігалась тенденція до їх погіршення (рис. 2.12).

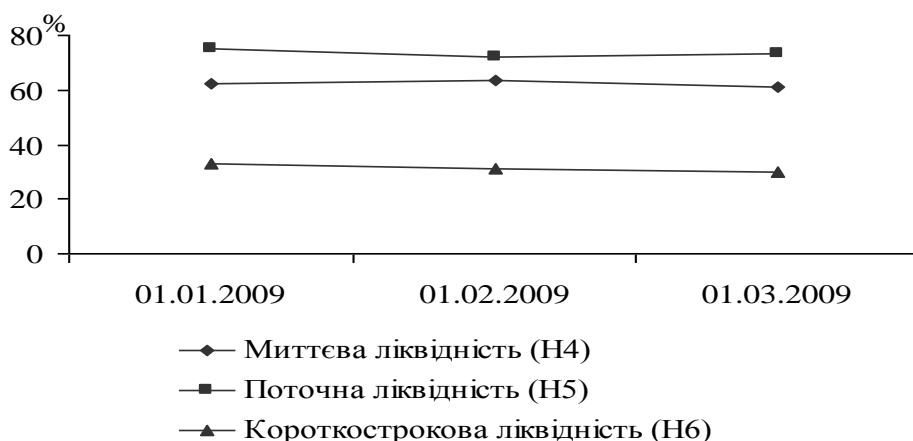

Рис. 2.12. Показники ліквідності банків України в I кварталі 2009 р. [122]

Встановлення нормативних значень коефіцієнтів ліквідності з метою державного регулювання ліквідності має ряд переваг: універсальність, наочність, легкість, можливість аналізу та порівняння. Поряд з цим у даного інструмента державного регулювання ліквідності є суттєві недоліки:

- статичність (розрахунок нормативів здійснюється з підсумками місяця на певну дату, не враховуючи коливань протягом даного періоду);
- зменшення доходності банків через потребу підтримувати значні обсяги активів у ліквідній формі;
- неврахування особливостей кожного окремого банку;
- складність визначення діапазону допустимих значень показників;
- непристосованість до оцінки надлишкової ліквідності банку;
- відсутність можливості прогнозу ліквідності.

Для розширення можливостей аналізу і порівняння з використанням коефіцієнтного методу доцільно використовувати методику, засновану на побудові «діапазонів» ліквідності. За основу побудови діапазонів ліквідності пропонуємо використовувати середньоквадратичні відхилення показників ліквідності за останні роки. Розглянемо на прикладі побудови діапазону миттєвої ліквідності (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Фактичні та розрахункові значення показників миттєвої ліквідності банків України [122]

Місяць	Роки				Нижня межа діапазону	Верхня межа діапазону
	2005	2006	2007	2008		
1	61,24	61,56	56,73	53,60	50,64	62,11
2	68,11	64,22	63,56	57,80	54,92	67,68
3	70,53	62,91	62,72	52,67	47,56	69,53
4	70,78	59,22	59,24	51,57	44,36	68,13
5	68,64	58,27	59,16	51,32	45,11	66,47
6	62,93	56,99	60,92	51,60	48,13	63,10
7	61,24	55,65	60,16	54,25	51,03	61,22
8	59,75	55,46	59,46	54,93	52,96	59,99
9	60,64	53,03	59,26	55,14	49,94	60,56

Продовж. табл. 2.12

Місяць	Роки				Нижня межа діапазону	Верхня межа діапазону
	2005	2006	2007	2008		
10	58,66	55,38	57,28	54,06	52,28	58,37
11	54,37	55,24	56,72	50,20	48,54	56,93
12	58,81	54,26	52,89	58,38	50,17	59,04

Отримані значення дозволяють побудувати діапазони миттєвої ліквідності (рис. 2.13).

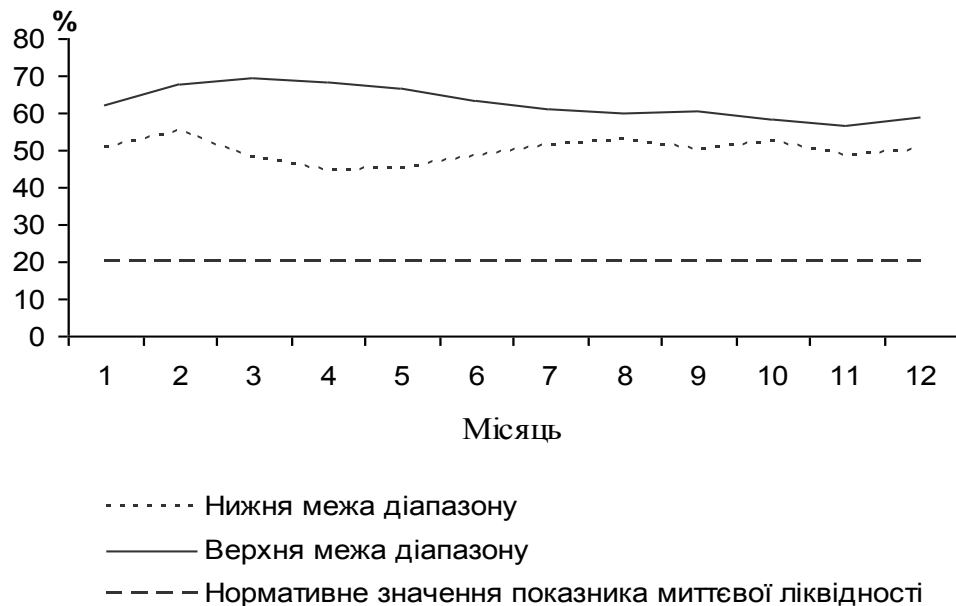

Рис. 2.13. Побудова діапазону миттєвої ліквідності банку

Аналогічним чином розраховуємо межі діапазонів для поточної і короткострокової ліквідності (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Розрахункові значення меж діапазонів показників поточної та короткострокової ліквідності банків України [122]

Місяць	Розрахункові значення діапазонів показників ліквідності			
	Показники поточної ліквідності		Показники короткострокової ліквідності	
	Нижня межа діапазону	Верхня межа діапазону	Нижня межа діапазону	Верхня межа діапазону
1	68,01	75,01	34,97	43,44
2	70,82	78,66	35,60	43,42
3	65,85	82,72	32,92	45,49
4	64,68	81,11	31,01	45,48
5	68,18	76,66	33,14	43,55
6	65,78	77,67	34,47	41,63
7	66,76	74,08	34,98	41,21
8	60,88	77,69	33,05	40,73
9	63,35	79,46	34,57	41,34
10	61,12	77,71	35,07	37,99
11	66,30	73,72	30,48	39,14
12	65,61	77,29	30,89	39,26

Розрахункові значення верхньої і нижньої меж діапазонів ліквідності отримано шляхом додавання і віднімання від середнього значення фактичних показників ліквідності середньоквадратичного відхилення в розрізі місяців. Отримані значення меж діапазонів показників поточної та короткострокової ліквідності банків України дозволяють побудувати відповідні діапазони даних показників (рис. 2.14, 2.15).

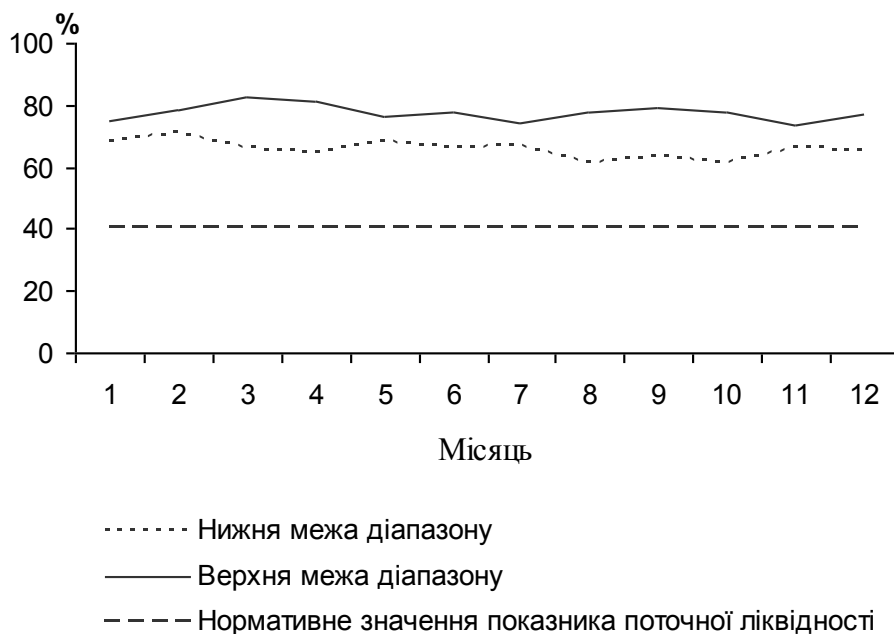

Рис. 2.14. Побудова діапазону поточної ліквідності банку

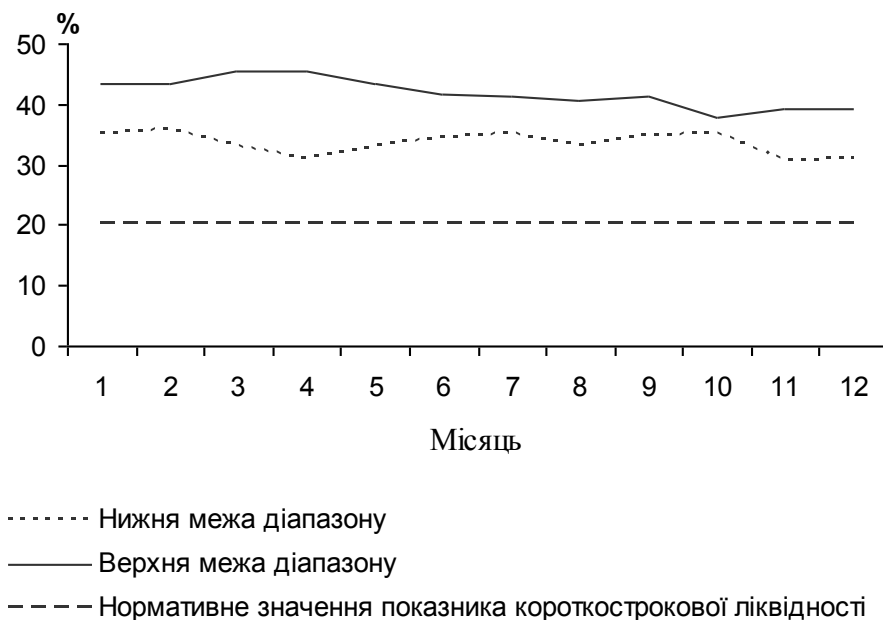

Рис. 2.15. Побудова діапазону короткострокової ліквідності банку

Відповідно, виділимо чотири діапазони: I. Вище верхньої межі. II. Проміжок між верхньою і нижньою межами. III. Проміжок від нижньої межі до нормативного значення. IV. Нижче нормативного значення (конкретні значення даних проміжків залежать від періоду і наведені в

таблиці 2.12, 2.13). Залежно від того, у який діапазон потрапляє значення показників ліквідності конкретного банку, можна робити більш детальні висновки про стан його ліквідності. Усереднені значення розрахованих діапазонів наведено в табл. 2.14.

Таблиця 2.14

Економічний зміст показників ліквідності у відповідному діапазоні

Діапазон	Економічний зміст показників ліквідності	Усереднені значення діапазонів показників ліквідності, %		
		Миттєва ліквідність (Н4)	Поточна ліквідність (Н5)	Короткострокова ліквідність (Н6)
I	Надлишкова ліквідність	>62,76	>77,65	>42,14
II	Оптимальне значення	[49,63; 62,76]	[65,61; 77,65]	[33,43; 42,14]
III	Допустиме значення	(20,00; 49,63)	(40,00; 65,61)	(20,00; 33,43)
IV	Критичне значення	<20,00	<40,00	<20,00

Якщо всі показники ліквідності відповідають I діапазону, то це свідчить про спроможність банку своєчасно розраховуватись за своїми зобов'язаннями, але одночасно вказує на надлишкову ліквідність. Показники ліквідності у II діапазоні вказують на оптимальний стан ліквідності, ефективне управління ліквідністю банку і стабільне його функціонування. Показники ліквідності, що відповідають III діапазону, дають підстави вважати про наближення кризи ліквідності. Значення показників ліквідності IV діапазону є меншим за нормативне значення показників ліквідності і свідчить про серйозні проблеми банку з ліквідністю.

Крім того, розрахувавши аналогічні діапазони за даними по показникам ліквідності в розрізі чотирьох груп банків, можна деталізувати аналіз, враховуючи розмір банку. Пов'язано це з тим, що залежно від розміру банку різні значення показників ліквідності свідчать про фактично різний стан ліквідності банку. У великого банку більше доступу до залучення ліквідних коштів із зовнішніх джерел, тому у великих банків менше потреба нагромаджувати запаси ліквідних коштів. Невеликим банкам, навпаки, потрібні значні внутрішні резерви ліквідних коштів для запобігання виникненню кризи ліквідності.

Застосування даного підходу усуває певні недоліки нормативного методу державного регулювання ліквідності банків. Такий підхід враховує сезонність, адже залежно від періоду спостерігаються суттєві коливання у значеннях показників ліквідності. Також виділено чіткі критерії надлишкової ліквідності, адже просто дотримання законодавчо встановлених нормативів ліквідності не свідчить про ефективність управління ліквідністю. Крім того, передбачено два діапазони, що свідчать про погіршення стану ліквідності. В першому випадку значення показників відповідного діапазону можуть свідчити про тимчасові фінансові труднощі, в іншому випадку – про глибоку кризу ліквідності, що може призвести до банкрутства банку.

Отже, з метою державного регулювання ліквідності банків Національним банком України переважно використовуються адміністративні методи. Для оцінки фінансового стану банків і, зокрема, ліквідності, в системі банківського нагляду застосовують встановлення нормативних значень показників ліквідності. Даний метод дає змогу визначати виникнення нестабільності в діяльності банків при відхиленні значення нормативу за встановлені межі. З метою розширення можливостей аналізу, врахування ризику надлишкової ліквідності, врахування сезонності запропоновано використовувати уточнені діапазони ліквідності, які сприяють підвищенню ефективності державного регулювання ліквідності.

На нашу думку, в основі ефективного регулювання ліквідності банків повинно бути скоординоване використання як прямих, так і непрямих методів державного регулювання діяльності банків. При цьому варто враховувати міжнародний досвід, недоліки існуючих методик, а також розвивати перспективні напрямки державного регулювання ліквідності банків.

2.3. Систематизація організаційного забезпечення управління ліквідністю банку

Сучасна ситуація, що склалася на світовому та вітчизняному грошовому ринках, вимагає пошуку нових підходів до організації процесу управління банком. Введення тимчасової адміністрації на початку 2009 року у декількох вітчизняних банках свідчить про те, що навіть великі банки, які мають значні обсяги ресурсів, позитивну репутацію, добре розвинену мережу відділень та значну кількість клієнтів, можуть мати проблеми з ліквідністю.

На нашу думку, основною причиною виникнення кризи ліквідності в банках є незадовільний стан організаційного забезпечення управління ліквідністю, який характеризується відсутністю чіткого розмежування функцій, повноважень, компетенції, доступу до інформації, підпорядкування на кожному рівні в ієрархічній структурі управління банком. Відповідно, це призводить до виникнення конфлікту інтересів, відсутності відповідальності, невідповідності стратегічних і тактичних завдань.

Якісно нові підходи до управління ліквідністю запропоновано Базельським комітетом у Принципах ефективного управління ліквідністю у банківських установах [95] та відображено у Методичних рекомендаціях щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [77]. Особливістю даних документів є перенесення уваги від кількісних методів управління ліквідністю до якісних, що також передбачає впровадження ефективної організаційної структури управління ліквідністю банку. Такий підхід на сьогодні є вкрай актуальним, що пов'язано із посиленням фінансової кризи та зростанням кількості банків,

що мають проблеми з ліквідністю.

З огляду на постійне зростання банківських ризиків необхідною умовою підтримки фінансової стабільності банку є ефективно організована, узгоджена система органів управління банку, здатність своєчасно приймати управлінські рішення, впровадження дієвої та адекватної системи ризик-менеджменту.

Домінуюча роль в процесі створення системи управління діяльністю банку відводиться організації комплексного процесу управління ліквідністю, який здійснюється через організаційну структуру управління ліквідністю банку.

До процесу управління ліквідністю банку мають бути залучені такі функціональні та структурні підрозділи банку: вищий орган управління, спостережний, виконавчий та контрольний органи, функціональні підрозділи, бек- і фронт-офіси. Схематично загальну структуру управління ліквідністю банку пропонуємо відобразити наступним чином (рис. 2.16).

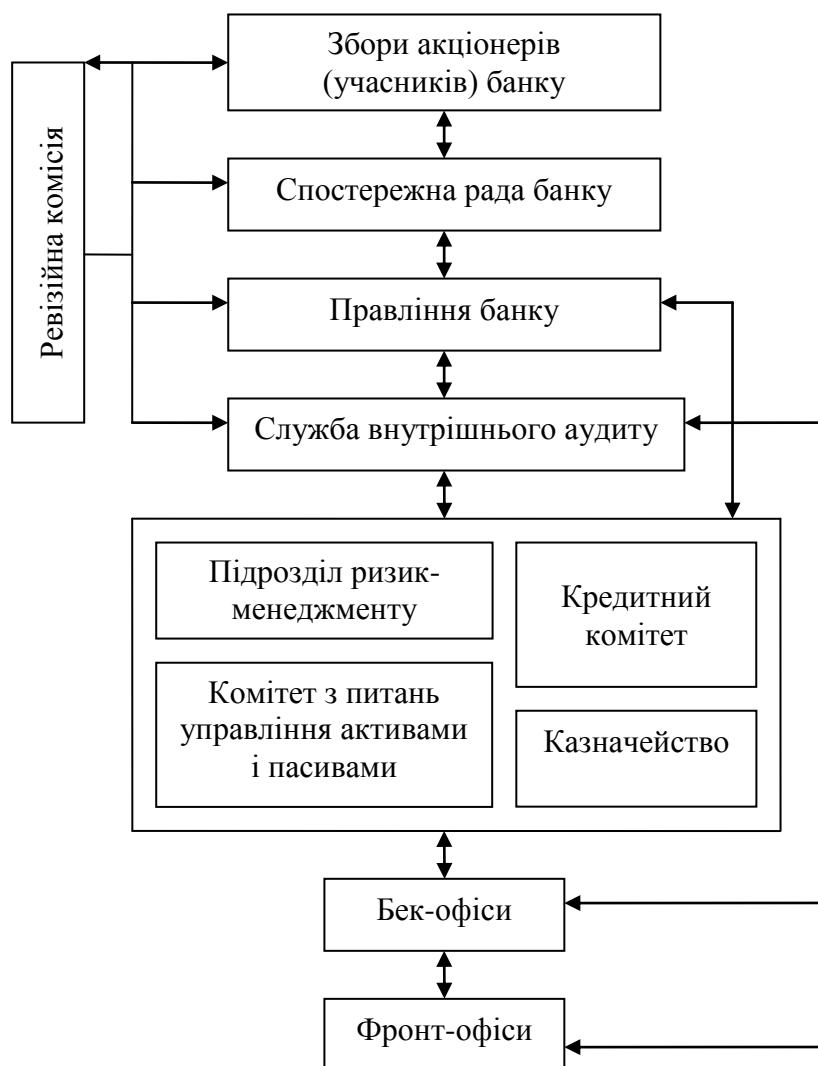

Рис. 2.16. Організаційна структура управління ліквідністю банку [42, 96, 106, 107]

Запропонована схема організаційної структури управління ліквідністю банку включає всі підрозділи, відповідальні за процес управління ліквідністю. Склад компонентів даної структури може відрізнятися в різних банках, адже вона залежить від розміру банку, форми власності, специфіки його діяльності, спеціалізації, культури організації тощо.

Зазначимо, що процес управління ліквідністю банку доцільно проводити узгоджено із загальною фінансовою стратегією банку. Крім того, організаційна структура управління ліквідністю повинна відповідати певним вимогам:

- функціональність – чітке формування та закріплення переліку функцій та повноважень кожного підрозділу щодо управління ліквідністю;
- ієрархічне підпорядкування;
- збалансування інформаційних потоків – організація своєчасного доступу до інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень, розробка відповідних методик, положень, адекватних форм звітності;
- координованість дій – забезпечення взаємодії окремих підрозділів банку, що б сприяло раціоналізації управління.

З метою оптимізації процесу управління ліквідністю та підвищення ефективності функціонування ФМУЛБ необхідно чітко розмежувати функції відповідних підрозділів банку, які беруть участь у процесі управління ліквідністю (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Основні функції підрозділів, задіяних у процесі управління ліквідністю банку [42, 96, 106, 107]

Назва підрозділу	Функції
Збори акціонерів банку	- затвердження стратегії управління ліквідністю; - призначення та звільнення керівників відповідних підрозділів (спостережної ради, правління банку, контрольних органів); - прийняття рішення про зміни обсягу статутного капіталу, напрямків використання прибутку та додатковий випуск акцій
Спостережна рада	- актуалізація положень, методик та інших регламентних документів щодо управління ліквідністю банку; - оптимізація організаційної структури управління ліквідністю; - забезпечення уникнення конфлікту інтересів; - оцінка ефективності функціонування ФМУЛБ
Правління банку	- розробка загальної стратегії управління ліквідністю банку (за участю спостережної ради); - координування процесу функціонування ФМУЛБ при відповідних змінах загальної ситуації (вибір методів та склад елементів забезпечення управління ліквідністю, прийняття рішення про антикризове управління); - звітування перед спостережною радою банку
Ревізійна комісія	- контроль дотримання банком обов'язкових нормативів ліквідності; - звітування перед акціонерами банку

Назва підрозділу	Функції
Підрозділ ризик-менеджменту	<ul style="list-style-type: none"> - проведення якісної і кількісної оцінок ризику ліквідності з урахуванням всіх банківських ризиків; - контроль і моніторинг ліквідності банку; - аналіз чинників, що впливають на функціонування ФМУЛБ, своєчасне виявлення і висунення пропозицій щодо попередження кризи ліквідності; - пошук альтернативних джерел покриття дефіциту ліквідності та можливих напрямків використання коштів у випадку надлишку ліквідності
Комітет з питань управління активами і пасивами	<ul style="list-style-type: none"> - визначення оптимальної структури активів і пасивів, аналіз якості структури балансу банку; - розробка планових обсягів по залученню ресурсів та їх розміщенню в активні операції; - затвердження лімітів за розривами ліквідності за строками; - визначення потреби банку в ліквідних коштах; - надання рекомендації бек- і фронт-офісам щодо здійснення активних і пасивних операцій банку
Кредитний комітет	<ul style="list-style-type: none"> - формування ефективної кредитної політики банку; - управління кредитним портфелем; - прийняття рішень про надання кредитів на великі суми; - списання безнадійних позик
Казначейство	<ul style="list-style-type: none"> - визначення дефіциту чи надлишку ліквідності через управління коррахунками банку
Бек-офіси	<ul style="list-style-type: none"> - обробка і узагальнення інформації по активно-пасивним операціям банку
Фронт-офіси	<ul style="list-style-type: none"> - надання якісних банківських послуг клієнтам; - виконання планів щодо обсягів активних операцій і залучення коштів

Вищим органом управління банку в цілому і ліквідністю зокрема є загальні збори акціонерів (учасників) банку. Збори акціонерів відбуваються, як правило, раз на рік, та позачергово – у разі виникнення додаткової потреби. Загальні збори акціонерів не беруть безпосередньої участі в процесі управління ліквідністю. Вищий орган управління реалізує свої функції через підзвітні йому виконавчі, спостережні та контрольні органи управління.

Спостережним органом управління банку є спостережна рада банку, яка створюється рішенням загальних зборів акціонерів. Метою діяльності спостережної ради є керівництво банком, нагляд за роботою виконавчого і контрольного органів управління банку. В частині управління ліквідністю банку спостережна рада здійснює загальне керівництво процесом управління ліквідністю. Також до компетенції спостережної ради входить оптимізація організаційної структури управління ліквідністю, що передбачає визначення кількості та якості управлінського персоналу, ведення кадрового резерву, затвердження програм підготовки та перепідготовки кадрів; оцінка ефективності функціонування ФМУЛБ.

Вищим виконавчим органом, задіяним у процесі управління ліквідністю банку, є правління банку (рада директорів). До компетенції правління банку належить вирішення всіх поточних питань управління ліквідністю банку, а також розробка загальної стратегії управління ліквідністю. Правління банку підзвітне спостережній раді та контролюється ревізійною комісією.

Ревізійна комісія підпорядковується безпосередньо зборам акціонерів банку, що передбачає звітування перед акціонерами та надання рекомендацій. Ревізійна комісія відповідає за достовірність і точність фінансової звітності банку. Щодо управління ліквідністю, то головним завданням ревізійної комісії є контроль за дотриманням банком обов'язкових нормативів ліквідності.

Служба внутрішнього аудиту підпорядкована спостережній раді та відповідає за достовірність звітності за операціями, що входять до її компетенції. Слід виділити два основні підходи до організації аудиту. Відповідно до першого підходу банки не створюють власної системи внутрішнього аудиту. За такого підходу функції з перевірки достовірності звітності покладено на зовнішніх експертів, які проводять перевірки, надаючи висновки і пропозиції до органів управління банку. Перевагами такого підходу є висока компетентність незалежних експертів, відсутність конфлікту інтересів, об'єктивність висновків та пропозицій. До недоліків такого підходу можна віднести можливість витоку конфіденційної інформації, неврахування особливостей кожного окремого банку.

Відповідно до другого підходу створюється власна система внутрішнього аудиту банку. В Україні організація служби внутрішнього аудиту вимагається законодавством. Ефективно організована служба внутрішнього аудиту забезпечує суцільний і постійний процес управління операціями банку, дозволяє своєчасно виявити і попередити можливі негативні наслідки діяльності банку. До компетенції служби внутрішнього аудиту доцільно включити перевірку діяльності відповідних працівників і підрозділів, а також перевірку правильності складання звітності, що подається до спостережної ради та правління банку.

Наступним підрозділом організаційної структури управління ліквідністю банку є підрозділ ризик-менеджменту. Доцільно зауважити, що у багатьох банках система ризик-менеджменту має чисто формальний характер, що пов'язано з прагненням керівництва збільшити прибутки і небажанням витратити додаткові кошти на підвищення ефективності управління ризиками.

До завдань системи ризик-менеджменту входить не лише своєчасне виявлення і попередження ризику ліквідності, а й управління ризиком надлишкової ліквідності. Надлишкова ліквідність свідчить про неефективне використання банківських ресурсів, що призводить до зменшення дохідності активних операцій банку. З метою усунення даних негативних моментів доцільно оптимізувати структуру активних операцій, вкладаючи вільні ліквідні кошти у більш дохідні активи.

Підрозділом ризик-менеджменту також повинна бути розроблена система раннього реагування і попередження кризи ліквідності, що передбачає розробку альтернативного варіанта управління ліквідністю, диверсифікацію ризиків і подання рекомендацій спостережній раді і правлінню банку щодо зміни розміру капіталу.

Альтернативний варіант вимагає наявність плану на випадок виникнення кризи ліквідності. Відповідно до Принципів ефективного управління ліквідністю, запропонованих Базельським комітетом, банк повинен мати антикризові плани, що розглядають стратегію владнання криз ліквідності та містять процедури вирішення проблеми недостатності грошових потоків у непередбачених ситуаціях [95].

Таким чином, з метою забезпечення процесу виявлення, вимірювання, контролю і моніторингу ліквідності банкам доцільно створити комплексну систему ризик-менеджменту, яка б враховувала взаємний вплив різних видів ризиків, а також сприяла вирішенню конфлікту «дохідність – ризиковість».

Для підвищення ефективності управління ризиком ліквідності потрібно налагодити взаємодію між підрозділом ризик-менеджменту та кредитним комітетом, комітетом з управління активами і пасивами та казначейством банку.

Відповідальність за управління коррахунками банку покладено на казначейство банку. Структура активів і пасивів формується під керівництвом комітету з управління активами і пасивами та кредитного комітету. Діяльність даних комітетів впливає на обсяги вхідних та вихідних грошових потоків банку, які визначають наявність розривів ліквідності.

Кінцевою ланкою в організаційній структурі управління ліквідністю є бек- і фронт-офіси. Саме від кваліфікації та професійних навичок спеціалістів даних підрозділів залежать обсяги та якість залучених та розміщених коштів.

Таким чином, систематизація організаційного забезпечення банку є необхідною умовою впровадження зваженої політики банку на ринку банківських послуг. Основою організаційного забезпечення ФМУЛБ є ефективна, адекватна, узгоджена організаційна структура управління ліквідністю банку.

Відповідно до принципів, запропонованих Базельським комітетом, кожен банк повинен мати структуру управління для ефективного виконання стратегії ліквідності. Запропонована організаційна структура управління ліквідністю включає всі підрозділи, задіяні в процесі управління ліквідністю банку, від вищого керівництва до фронт-офісів. Чітке розмежування функцій кожного підрозділу забезпечує уникнення конфлікту інтересів, підвищує відповідальність кожного підрозділу, сприяє підвищенню організаційної культури установи банку.

РОЗДІЛ 3

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКУ

3.1. Концептуальні засади формування системи контролю і моніторингу ліквідності банку

Нестабільність загальноекономічної ситуації, посилення конкурентної боротьби між суб'єктами господарювання, швидкий розвиток грошово-кредитних відносин вимагають використання і розвитку сучасного інструментарію управління, який здатний адекватно і своєчасно оцінити ситуацію з метою оперативного прийняття управлінських рішень. В свою чергу, прийняття управлінських рішень повинно базуватись на детальному аналізі, розробці і використанні ефективних систем контролю і моніторингу. Таким чином, контроль і моніторинг ліквідності набувають важливого значення серед методів ФМУЛБ, що обумовлює об'єктивну потребу їх детального дослідження і вдосконалення.

Необхідність та доцільність впровадження контролю і моніторингу ліквідності банку затверджено «Принципами ефективного управління ліквідністю у банківських установах», розробленими Базельським комітетом та затверджено відповідною постановою Національного банку, яка зобов'язує банки встановити моніторинг за рівнем ліквідності банку та забезпечити контроль за дотриманням розроблених графіків щодо приведення рівнів невідповідностей активів та пасивів за строками погашення до прийнятних розмірів [95, 97]. Також Національний банк України визначає контроль і моніторинг обов'язковими елементами системи управління ризиками [76].

Слід зауважити, що в науковій літературі немає єдиного визначення термінів «контроль» і «моніторинг», що викликає розбіжності в розумінні даних термінів. Вказані поняття суміжні, але не тотожні. Контроль передбачає координацію управлінських рішень, спостереження за процесом реалізації поставлених завдань, діагностування наслідків прийняття управлінських рішень, коригування поставлених завдань в разі виникнення потреби тощо. Моніторинг передбачає збір та систематизацію інформації з метою оцінки поточного і минулого стану показників діяльності, виявлення відхилень між фактичними і плановими показниками та подальшого прогнозування.

Контроль ліквідності банку полягає у прийнятті управлінських рішень залежно від ступеня відхилення фактичних показників від планових, коригуванні задач управління ліквідністю при відповідній зміні ситуації, використанні отриманої інформації для діагностики і прогнозування. Для здійснення контролю необхідно проведення постійного моніторингу ліквідності, що полягає у зборі, систематизації, обробці й аналізі інформації щодо стану ліквідності, виявленні відхилень фактичних показників від планових, з'ясування причин виявлених

відхилень. Отже, контроль і моніторинг ліквідності є взаємозалежними і взаємодоповнюючими процесами, тому їх можна вважати системою, яка визначається взаємозв'язками між об'єктами і суб'єктами контролю і моніторингу.

Організація системи контролю і моніторингу ліквідності банку передбачає врахування певних принципів:

- відповідність. Система контролю і моніторингу ліквідності повинна відповідати загальній стратегії розвитку банку, що передбачає розробку відповідних показників та їх нормативних значень;

- багатofункціональність. Передбачає забезпечення не лише збору, оцінки, систематизації інформації щодо стану ліквідності, але і можливість порівняння, планування і прогнозування, виявлення взаємозв'язків з іншими показниками, що характеризують стійкість банку;

- науковість. В основі побудови системи контролю і моніторингу ліквідності банку повинні бути чітко розроблені кількісні і якісні стандарти, що дозволить комплексно оцінити процес управління ліквідністю банку та забезпечить об'єктивну базу для прийняття управлінських рішень;

- своєчасність. Контроль і моніторинг ліквідності повинен забезпечити попередження кризи ліквідності;

- економічність. Витрати на впровадження контролю і моніторингу ліквідності повинні бути меншими, ніж ефект від їх реалізації;

- комплексність – полягає у всебічному охопленні контролю і моніторингу ліквідності банку, узгодженні діяльності різних структурних підрозділів, зайнятих в управлінні ліквідністю банку.

Суміжність понять контролю і моніторингу передбачає однакові принципи побудови системи контролю і моніторингу ліквідності банку. При цьому контроль і моніторинг ліквідності банку мають різні завдання, об'єкти і суб'єкти, виконують різні функції (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Основні елементи системи контролю і моніторингу ліквідності банку

Елементи	Контроль ліквідності банку	Моніторинг ліквідності банку
Об'єкти	Управлінські рішення щодо управління ліквідністю банку	Кількісні та якісні показники ліквідності банку
Суб'єкти	Спостережна рада банку Правління банку Підрозділ ризик-менеджменту Комітет управління активами і пасивами банку	Казначейство Підрозділ ризик-менеджменту Комітет з управління активами і пасивами банку
Функції	Спостережна Попереджувальна Прогнозна Координуюча	Аналітична Узгоджувальна Попереджувальна

Спостережна функція контролю ліквідності банку полягає у спостереженні відповідальними підрозділами банку за процесом

управління ліквідністю, що сприяє оперативному і якісному прийняттю управлінських рішень.

Сутність попереджувальної функції контролю і моніторингу ліквідності банку полягає у відстеженні основних чинників впливу на спроможність банку розраховуватись за своїми зобов'язаннями. Попереджувальна функція дозволяє визначити найбільш вагомні чинники та запропонувати можливі варіанти прийняття управлінських рішень з урахуванням даних чинників.

Прогнозна функція контролю ліквідності банку полягає у побудові прогнозних показників ліквідності на основі оперативних даних моніторингу.

Координуюча функція контролю ліквідності банку полягає у прийнятті рішень щодо усунення відхилень між плановими і фактичними показниками, що може призвести до координації системи планових показників чи усунення виявлених відхилень.

Аналітична функція моніторингу ліквідності банку дозволяє отримати повну, неупереджену, своєчасну інформацію про стан ліквідності, на основі якої приймаються подальші рішення.

Сутність узгоджувальної функції моніторингу ліквідності банку полягає у співставленні фактичних і запланованих значень показників та виявленні на їх основі існуючих тенденцій.

Як свідчать функції контролю і моніторингу ліквідності банку, даний елемент ФМЛУБ є обов'язковою передумовою для аналізу, подальшого планування, прогнозування і регулювання діяльності банку. Саме тому в кожному банку повинна існувати ефективна система контролю і моніторингу ліквідності.

Проведене дослідження (шляхом експертної оцінки) дозволило з'ясувати, що на сьогодні в практиці управління ліквідністю банку відсутній єдиний підхід до впровадження системи контролю і моніторингу ліквідності, що суттєво зменшує ефективність функціонування ФМУЛБ. Така ситуація ускладнює процес аналізу, планування і прогнозування ліквідності банку, наражає банки на додаткові ризики у зв'язку з недостатньою оцінкою негативного впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на ліквідність. На нашу думку, організація контролю і моніторингу ліквідності банку сприятиме підвищенню ефективності функціонування ФМУЛБ та забезпечить мінімізацію ризику ліквідності.

Для забезпечення поставлених завдань функціонування ФМУЛБ слід раціонально організувати процес контролю і моніторингу ліквідності банку, який ми пропонуємо здійснювати наступним чином (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Етапи контролю і моніторингу ліквідності банку

На першому етапі здійснюється вибір об'єкта і виду контролю ліквідності банку. Об'єктом контролю виступають конкретні управлінські рішення щодо управління ліквідністю. Вибір об'єкта і завдань контролю залежить від виду контролю ліквідності банку (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Характеристика видів контролю ліквідності банку

Вид контролю	Період	Відповідальний підрозділ	Мета і завдання контролю
Стратегічний	Рік Півріччя Квартал	Спостережна рада банку Правління банку	Забезпечення ефективності управління ліквідністю банку
Поточний	Квартал Місяць Декада	Комітет управління активами і пасивами Підрозділ ризик-менджменту	- спостереження за процесом управління ліквідністю банку; - виконання поточних планів; - виявлення відхилень фактичних показників від планових; - діагностика, планування і прогнозування на основі даних моніторингу; - аналіз чинників, що впливають на ліквідність
Оперативний	Декада Тиждень День	Підрозділ ризик-менджменту Казначейство	- забезпечення прийняття оперативних управлінських рішень з метою нормалізації процесу управління ліквідністю банку; - своєчасне коригування поточних планових показників; - оперативне реагування при відповідній зміні зовнішнього середовища, або внутрішньої роботи банку

На другому етапі розробляється система моніторингу ліквідності банку, яка становить основу контролю. Національним банком рекомендовано впровадження системи моніторингу, що базується на методі єдиного фондового пулу або на ідентифікації розривів ліквідності за активами і зобов'язаннями у національній та іноземній валютах [77]. Однією з основних причин виникнення ризику ліквідності є невідповідність за строками і сумами залучених і розміщених коштів. Оскільки метод фондового пулу не враховує джерела активних операцій, то, на нашу думку, найбільші можливості для контролю і моніторингу надає аналіз розривів ліквідності з розрахунком відповідних показників моніторингу ліквідності. Такий підхід враховує різні аспекти ліквідності банку: ліквідність активів, ліквідність пасивів, ліквідність балансу; дає можливість завчасно попередити виникнення можливих проблем з ліквідністю та враховувати ризик надлишкової ліквідності.

Моніторинг ліквідності банку пропонуємо поділити на такі етапи:

1. На першому етапі визначаються завдання моніторингу ліквідності банку. Основними завданнями моніторингу ліквідності банку є: визначення складу контрольних показників, меж відхилень, порядку та форм звітності; постійне спостереження за показниками ліквідності, виявлення відхилень фактичних показників від планових, на основі яких робиться оцінка і прогноз на майбутні періоди.

2. Другий етап передбачає побудову і застосування системи якісних і кількісних показників моніторингу ліквідності банку. Ліквідність банку визначається трьома складовими: ліквідністю активів, ліквідністю пасивів і ліквідністю балансу. Кожна з цих складових потребує аналізу, який здійснюється за допомогою розрахунку відповідних показників.

3. На третьому етапі визначається періодичність і форми звітності щодо виконання показників ліквідності. Періодичність залежить від терміновості реагування, відповідно, контрольний період становить день, декаду, тиждень, місяць, квартал. Форми звітності повинні містити наступну інформацію: фактичне значення показників ліквідності банку, відхилення фактичних показників від планових, причини відхилень.

4. На четвертому етапі відбувається аналіз динаміки показників, виявлення відхилень фактичних показників від планових. При цьому виділяють позитивні і негативні відхилення. У свою чергу, позитивні відхилення розподіляються на суттєві і несуттєві, негативні відхилення можуть мати допустимі і критичні значення.

Рис. 3.2. Схема прийняття управлінських рішень залежно від виду відхилень показників моніторингу ліквідності банку

Завершальним етапом контролю ліквідності банку є аналіз причин виявлених відхилень та прийняття управлінських рішень щодо шляхів їх усунення (рис. 3.2).

Отже, для здійснення якісного моніторингу ліквідності визначимо, насамперед, склад якісних і кількісних показників, їхні характеристики, періодичність звітування, орієнтовні значення відхилень та склад інформаційно-аналітичного забезпечення, що є невід'ємною частиною моніторингу ліквідності банку.

Основою для розрахунків показників моніторингу ліквідності банку та аналізу ознак виникаючої кризи ліквідності є інформаційно-аналітичне забезпечення ФМУЛБ, структура якого наведена на рис. 3.3.

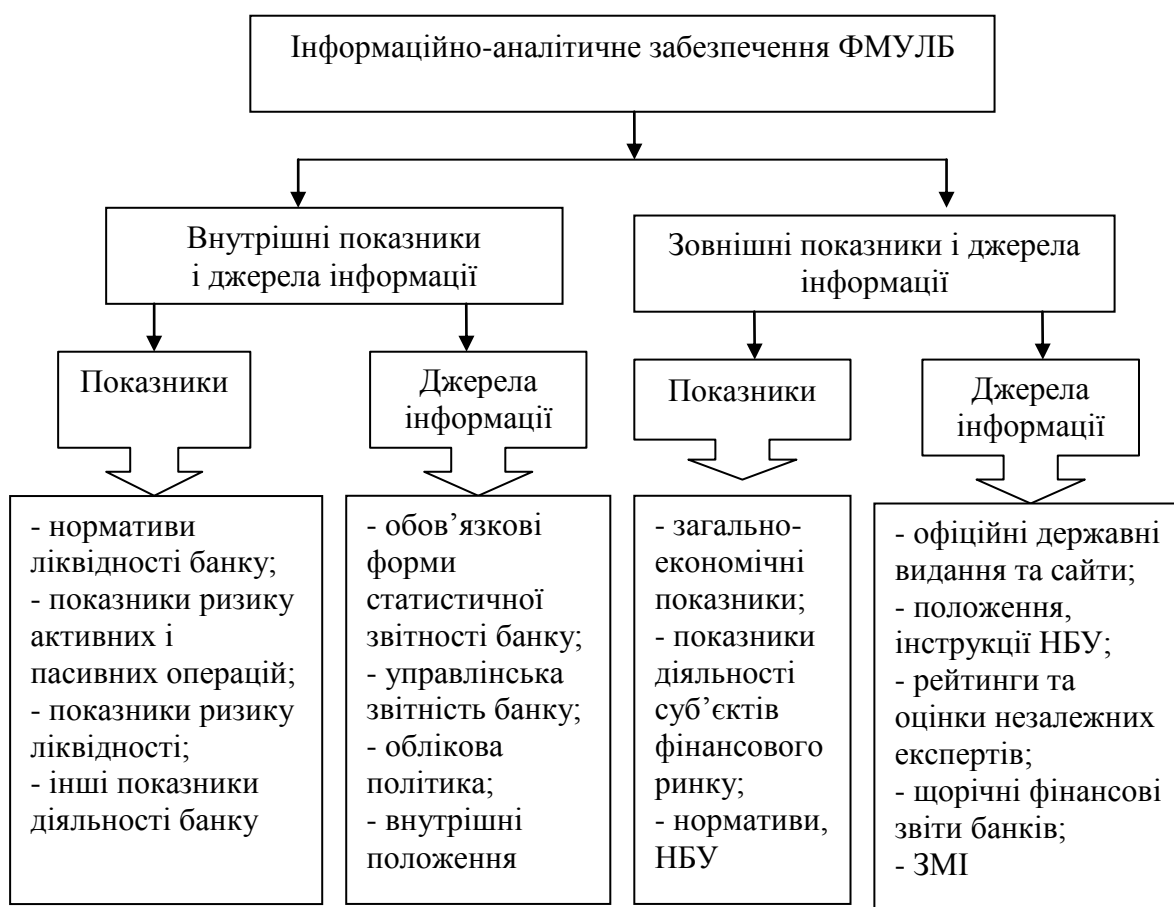

Рис. 3.3. Інформаційно-аналітичне забезпечення ФМУЛБ

До основних форм статистичної звітності, необхідної для проведення моніторингу ліквідності банку, належать наступні:

- № 611 «Звіт про дотримання економічних нормативів»;
- № 631 «Звіт про структуру активів і пасивів за строками»;
- № 1Д «Баланс банку»;
- № 613 «Звіт про концентрацію ризиків за активними операціями банку з контрагентами та інсайдерами»;
- № 614 «Звіт про найбільших учасників контрагентів банку»;
- № 618 «Звіт про залишки коштів, що розміщені в інших банках та

залучені від інших банків»;

- № 627 «Звіт про двадцять найбільших кредиторів банку».

На основі зазначених форм статистичної та управлінської звітності розраховуються і аналізуються наступні показники моніторингу ліквідності банку (рис. 3.4).

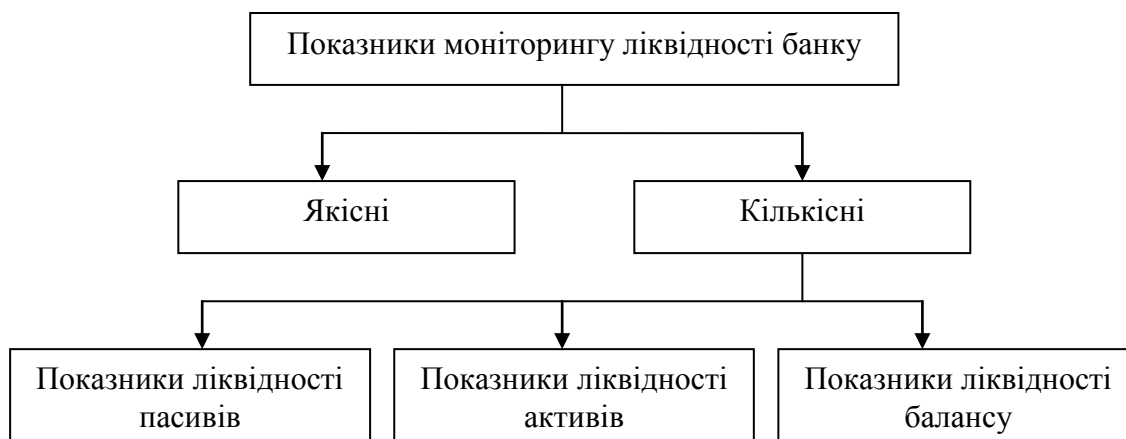

Рис. 3.4. Система показників моніторингу ліквідності банку

До якісних показників доцільно включити наступні: якість системи менеджменту банку, наявність/відсутність зловживань і порушень, дотримання і актуалізація положень з управління ліквідністю банку, своєчасність і точність управлінської інформації, доступ до зовнішніх джерел залучення коштів, наявність антикризового плану управління ліквідністю, його актуальність і доцільність.

Система кількісних показників включає три основні групи показників, що характеризують структуру і динаміку активів і пасивів, що дозволяє оцінити як поточний, так і перспективний стан ліквідності банку, комплексно підійти до контролю за процесом управління ліквідністю.

1. Показники ліквідності пасивів банку:

1.1. Показники залежності банку від міжбанківського кредитування

$K1_1$ = залишки на рахунках отриманих кредитів від НБУ

Оскільки Національний банк виконує функції кредитора останньої інстанції, то позитивна динаміка на рахунках отриманих кредитів від НБУ свідчить про недостатність ресурсів банку. Тобто банк не спроможний розраховуватись за своїми зобов'язаннями за рахунок власних та залучених ресурсів, що свідчить про втрату стійкості ресурсної бази банку.

$K1_2$ – показник залежності від міжбанківського ринку, розраховується як процентне відношення різниці залучених і розміщених міжбанківських кредитів (депозитів) до загальної суми залучених коштів. Порядок розрахунку та орієнтовні значення даного показника встановлено рекомендаціями Центрального банку Росії, відповідно до яких оптимальне значення даного показника повинно бути менше 8 %, а критичне значення перевищує 27 %.

1.2. Показник затримки погашення заборгованості перед клієнтами

банку K_2 = дебетові обороти за позабалансовим рахунком 9804 «Розрахункові документи, що несплачені в строк з вини банку»

Позитивне значення і зростаюча динаміка даного показника протягом певного періоду свідчить про значні проблеми з ліквідністю банку. Якщо даний показник має позитивні значення на окремі дати, то можна зробити висновок, що якість управління ліквідністю банку знаходиться на незадовільному рівні.

1.3. Показник залежності банку від одного кредитора K_3 розраховується як процентне відношення зобов'язань банку за коштами найбільших кредиторів та вкладників до ліквідних активів банку. Центральним банком Росії встановлено оптимальне значення даного показника на рівні до 80 %, критичне значення – більше 270 %.

Суттєва залежність банку від одного кредитора (понад 10 % від загального обсягу зобов'язань банку) свідчить про зростання ризиків банку у зв'язку з можливістю відтоку коштів даного кредитора, що потребує розробки плану дій на випадок відтоку коштів даного кредитора або виникнення інших непередбачених обставин.

1.4. Показники стабільності депозитного портфеля.

K_{41} = обсяги депозитів банку, залучених за ставками, вищими за ринкові.

K_{42} = обсяги достроково вилучених депозитів.

K_{43} = процентне відношення зобов'язань до запитання і залучених коштів.

K_{44} = процентне відношення середнього залишку коштів на рахунках до запитання і загальної суми коштів на рахунках до запитання протягом періоду.

Позитивні значення і зростаюча динаміка показників K_{41} , K_{42} дозволяють зробити висновок про неспроможність банку забезпечити стабільність ресурсної бази, що наражає банк на додаткові ризики і призводить до виникнення кризи ліквідності.

Показник структури залучених коштів K_{43} показує частку коштів до запитання у загальному обсязі залучених коштів банку. Позитивна динаміка даного показника свідчить про погіршення ліквідної позиції банку. ЦБР встановлено оптимальне значення даного показника менше 25 %, незадовільне значення – більше 50 %.

Значення показника K_{44} надає інформацію про незнижуваний залишок коштів на рахунках до запитання. Зниження даного показника, не пов'язане з циклічними коливаннями, свідчить про зростання недовіри клієнтів до банку.

2. Показники ліквідності активів банку:

2.1. Показники динаміки залишків і оборотів на коррахунку в НБУ та готівкових коштів в касі.

K_{51} = Залишок коштів на коррахунку в НБУ та готівкових коштів в касі.

K_{52} = Кредитовий оборот на коррахунку в НБУ та готівкових коштів в касі.

Дані показники характеризують найбільш ліквідні активи, які безпосередньо використовуються для погашення зобов'язань банку. Негативна динаміка зниження даних показників свідчить про наростаючі

проблеми ліквідності. Зниження динаміки показника $K5_2$ свідчить про суттєве скорочення операцій, які реально проводяться через коррахунок банку в НБУ.

2.2. Показник співвідношення найбільш ліквідних і сукупних активів $K6$ розраховується як процентне відношення коштів в касі та на коррахунку в НБУ до сукупних активів. Значення даного показника повинно бути не менше 3–5 %. Недотримання рекомендованого значення даного показника наражає банк на додаткові ризики, що може призвести до неспроможності банку розраховуватись за своїми зобов'язаннями.

2.3. Показник достатності портфеля цінних паперів банку $K7$ розраховується як процентне відношення вільних від застави цінних паперів, придбаних банком, до сукупного портфеля цінних паперів банку.

При недостатності високоліквідних коштів банку для погашення зобов'язань банку потрібно залучати додаткові ресурси. Значення даного показника показує спроможність банку залучити ресурси на фінансовому ринку для покриття дефіциту ліквідності.

2.4. Показники якості і структури кредитного портфеля банку ($K8$).

Дані показники ($K8_1$) розраховуються шляхом відношення певної групи кредитів (у розрізі строків, груп клієнтів, галузей економіки, валют, проблемних кредитів) до загального обсягу кредитного портфеля банку. Зростання ризиковості кредитного портфеля зменшує ліквідність банку, відповідно, з метою аналізу ліквідності активів доцільно аналізувати диверсифікованість кредитного портфеля банку.

$K8_2$ розраховується шляхом процентного співвідношення кредитного портфеля банку до загальної суми активів. Загальноприйняте оптимальне значення даного показника на рівні 65–70 %. Для встановлення орієнтовних значень відхилень даного показника розраховано середні мінімальні і максимальні значення по банкам України, що становлять відповідно 64,4 % та 84,35 %.

3. Показники ліквідності балансу банку.

3.1. Показник процентного співвідношення кредитів і депозитів $K9$ свідчить про спроможність банку залучати депозити для подальшого їх розміщення в кредитні операції. Більшість науковців виділяють орієнтовне значення даного показника на рівні 70–80 %, тоді як перевищення даного показника до рівня 100 % свідчить про погіршення ліквідності банку.

3.2. Показники збалансованості активів і пасивів за строками ($K10$).

Показники розраховуються шляхом відношення активів до пасивів з відповідними строками: місяць, квартал, півріччя, рік. Дані показники розраховуються з метою виявлення розривів між активами і пасивами для виявлення дефіциту чи надлишку ліквідності. Загальноприйняте допустиме значення розриву – до 10 %.

3.3. Обов'язкові нормативи ліквідності, встановлені НБУ ($K11$).

Проводиться щоденний моніторинг показників миттєвої ліквідності, щомісячний моніторинг поточної та короткострокової ліквідності, показників достатності капіталу з метою дотримання нормативних значень

даних показників, що встановлені Національним банком.

Визначивши склад показників моніторингу ліквідності та їхні характеристики, виділимо ступінь відхилень фактичних показників від планових та періодичність звітування (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Періодичність звітування та орієнтовні значення відхилень показників моніторингу ліквідності банку

Показники	Оптимальне значення %	Періодичність звітування	Відхилення, %			
			позитивне		негативне	
			несуттєве	суттєве	допустиме	критичне
K1 ₁	↓	щомісяця	Аналіз динаміки			
K1 ₂	≤8	щомісяця	≤8	–	[8; 27]	>27
K2	0	щоденно	Аналіз динаміки			
K3	≤80	щомісяця	≤80	–	[80; 270]	>270
K4 ₁	→ 0	щомісяця	Аналіз динаміки			
K4 ₂	→ 0	щотижня	Аналіз динаміки			
K4 ₃	≤25	щомісяця	≤25	–	[25; 50]	>50
K4 ₄	[55; 65]	щотижня	(65; 75]	>75	[45; 55)	<45
K5	↑	щоденно	Аналіз динаміки			
K6	≥5	щотижня	[5; 10]	>10	[3; 5)	[0; 3)
K7	≥50	щомісяця	[50; 70]	(70; 100]	[40; 50)	>40
K8 ₁	-	щомісяця	Аналіз динаміки			
K8 ₂	≤65	щомісяця	≤65	–	(65; 85]	>85
K9	[70; 80]	щомісяця	[70; 80]	(50; 70)	(80; 100]	>100
K10	≤10	щомісяця	[0; 10]	–	(10; 15]	>15
K11 ₁	≥ 20	щоденно	[50; 65]	>65	(35; 50)	[20; 35]
K11 ₂	≥ 40	щодакдно	[65; 80]	>80	(60; 65)	[40; 60]
K11 ₃	≥ 20	щодакдно	[35; 45]	>45	(25; 35)	[20; 25]

Орієнтовні значення відхилень показників моніторингу ліквідності отримано з наступних джерел:

1) розраховано на основі статистичних даних за показниками ліквідності банківської системи України (K11);

2) використано з досвіду зарубіжних країн, а саме вказівки Центрального банку Росії [91] (K1₂, K3, K4₃);

3) на основі праць вітчизняних і зарубіжних фахівців;

4) експертним методом (шляхом проведення анкетування відповідальних працівників банків).

Отже, запропонована система показників для моніторингу ліквідності банку включає одинадцять показників, що всебічно характеризують ліквідність банку. Дані показники дають змогу проаналізувати стан ліквідності активів і зобов'язань, що дозволяє передбачити можливість виникнення ризику ліквідності та завчасно вжити необхідних заходів для попередження негативних наслідків.

Поряд із розрахунком і аналізом розглянутих показників також

доцільно проводити аналіз форм статистичної звітності банку за декілька останніх періодів. Метою аналізу є визначення обсягу активів і зобов'язань за ступенем ліквідності, простеження динаміки активів і зобов'язань для виявлення негативних тенденцій.

Крім того, ефективна система контролю і моніторингу ліквідності банку повинна включати виявлення і аналіз чинників, що впливають на функціонування ФМУЛБ. Своєчасне виявлення можливих проблем з ліквідністю дозволить оперативно відреагувати й уникнути кризи ліквідності. Виділимо наступні ознаки виникаючої кризи ліквідності:

- зниження рейтингу банку за даними провідних рейтингових агентств;
- поширення негативної інформації про фінансовий стан банку у засобах масової інформації;
- падіння ринкової вартості акцій;
- небажання клієнтів переоформлювати депозити по закінченню терміну депозитної угоди;
- зростання кількості незадоволених кредитних заявок клієнтів;
- нездатність банку залучати депозити за ринковою вартістю;
- обмеженість доступу до ринку міжбанківського кредитування;
- наявність значних обсягів вимог за довгостроковими активами;
- зростання частки неякісних активів (прострочена та сумнівна заборгованість клієнтів) в портфелі активних операцій банку;
- непередбачене суттєве зниження залишків коштів на поточних рахунках юридичних та фізичних осіб;
- збитковий продаж активів для задоволення потреб банку в ліквідних коштах;
- зростання обсягів рефінансування банку Національним банком.

Система контролю і моніторингу ліквідності банку повинна включати не лише розрахунок і аналіз показників ліквідності, але і аналіз основних форм статистичної звітності банку, виявлення чинників, що впливають на ліквідність банку, відстеження ознак виникаючої кризи ліквідності.

Таким чином, контроль і моніторинг ліквідності є важливими фінансовими методами ФМУЛБ. Рівень організації контролю і моніторингу ліквідності банку визначає ефективність впроваджуваної банком політики, забезпечує концентрацію уваги на пріоритетних питаннях управління ліквідністю, сприяє удосконаленню функціонування ФМУЛБ.

В сучасних умовах діяльності банків немає єдиної методології організації системи контролю і моніторингу такого важливого напрямку оцінки банку, як ліквідність. Така ситуація обумовлює необхідність пошуку нових підходів до організації системи контролю і моніторингу ліквідності банку.

Значення організації ефективної системи контролю і моніторингу ліквідності банку полягає в наступному:

- дозволяє вчасно та оперативно відреагувати на зміни в процесі банківської діяльності, виявити недоліки управління ліквідністю;
- сприяє обґрунтованому плануванню та прогнозуванню ліквідності банку, прийняттю зважених управлінських рішень щодо управління ліквідністю і діяльністю банку в цілому;
- надає комплексну інформацію про ліквідність активів і пасивів, що дозволяє ефективно впроваджувати банківську політику;
- сприяє підвищенню фінансової стійкості банку, його спроможності безперерійно та стабільно функціонувати під час фінансових криз.

Впровадження контролю і моніторингу ліквідності банку є необхідною умовою стабільного функціонування ФМУЛБ, подальшого планування і прогнозування, покращення показників діяльності банку. Результати, отримані в процесі контролю і моніторингу ліквідності банку, є основою для прийняття адекватних управлінських рішень відповідними підрозділами банку та коригування планів при зміні ситуації.

3.2. Розробка комплексної оптимізаційної моделі управління ліквідністю банку

Критична ситуація, що склалася у банківському секторі України у 2009 році, свідчить про неспроможність вітчизняних банків протистояти кризовим явищам в економіці. В такій ситуації ринок банківських послуг потребує розробки нових підходів до управління ліквідністю банків, особливо в частині моделювання та планування управління ліквідністю.

Досить перспективним методом управління ліквідністю банку є математичне моделювання, адже воно дозволяє більш комплексно та зважено підійти до процесу управління ліквідністю, комбінуючи управління активами і пасивами банку.

Математичне моделювання має досить широкий арсенал інструментів, які використовуються в процесі управління діяльністю банку. Щодо управління ліквідністю, то, на нашу думку, доцільним є використання оптимізаційної математичної моделі лінійного програмування, адже використання даного інструментарію дозволяє більш комплексно підійти до процесу управління ліквідністю, враховуючи дохідність і ризиковість. Крім того, комплексна оптимізаційна модель управління ліквідністю, побудована з використанням лінійного програмування, є універсальною, адже змінюючи параметри моделі, її можна використовувати для кожного банку.

Управління ліквідністю банку базується на постійному балансуванні між такими складовими елементами балансу банку, як капітал, залучені та розміщені кошти. Тому основним завданням комплексної оптимізаційної моделі управління ліквідністю є оптимізація структури активів і пасивів банку, які визначають ліквідність банку.

Оптимізація структури активів і пасивів передбачає:

- максимізацію доходів від розміщення ресурсів в певний вид активу;

- зменшення вартості залучених ресурсів;
- нарощування капіталу.

Для вирішення даних завдань побудуємо наступну цільову функцію:

$$F = \max_j (\max_i (\sum_{i=1}^n Ai \times Di - \sum_{i=1}^m Li \times Si)), \quad (3.1)$$

де Ai – сума розміщених ресурсів в окремий вид активу;
 Di – дохідність окремого виду активу;
 Li – сума залучених ресурсів окремого виду;
 Si – вартість залучених ресурсів окремого виду;
 $j = 1 \div 3$.

Розпишемо цільову функцію 3.1 при різних значеннях j , в результаті отримуємо три системи рівнянь:

$$\begin{cases} j = 1 \\ F_1 = \sum_{i=1}^n Ai \times Di - \sum_{i=1}^m Li \times Si \rightarrow \max ; \\ F(A) \geq F(A)_{opt} \end{cases} \quad (3.2)$$

$$\begin{cases} j = 2 \\ F_1 = \sum_{i=1}^n Ai \times Di - \sum_{i=1}^m Li \times Si \rightarrow \max ; \\ F(A) \geq F(A)_{opt} \\ F(L) \leq F(L)_{opt} \end{cases} \quad (3.3)$$

$$\begin{cases} j = 3 \\ F_1 = \sum_{i=1}^n Ai \times Di - \sum_{i=1}^m Li \times Si \rightarrow \max . \\ F(L) \leq F(L)_{opt} \end{cases} \quad (3.4)$$

Цільова функція, що описує дохідність активів ($F(A)$), розраховується наступним чином:

$$F(A) = \sum_{i=1}^n Ai \times Di. \quad (3.5)$$

Цільова функція, що описує вартість залучених ресурсів ($F(L)$), розраховується наступним чином:

$$F(L) = \sum_{i=1}^m Li \times Si. \quad (3.6)$$

У процесі управління структурою активів завжди доводиться вирішувати питання доходності і ризиковості. Залежно від ситуації, що склалась в банку, керівництвом приймається відповідне рішення, яке може передбачати максимізацію доходів при дотриманні прийняттого рівня ризику, чи мінімізацію ризику при одночасному зменшенні доходності.

Максимізація доходів від розміщення ресурсів в певний вид активу передбачає оптимізацію структури активів залежно від їх доходності. Дохідність кожної групи активів визначається як середньозважена і залежить від складу статей активів, що включаються до даної групи. Мінімізація вартості залучених ресурсів відбувається шляхом

структурування статей пасиву. Зменшення вартості залучених ресурсів призводить до зростання чистої процентної маржі банку, тобто до зростання доходності.

Окрім структурування активів і пасивів окремої уваги потребує нарощування капіталу, адже недостатня капіталізація банку негативним чином відображається на конкурентоздатності банку і підвищує небезпеку банкрутства. Питання капіталізації банку набуває особливого значення при виникненні проблем з ліквідністю.

Для практичного використання даної моделі потрібно ідентифікувати змінні (A_i , L_i), в ролі яких виступають агреговані статті балансу банку (рис. 3.5).

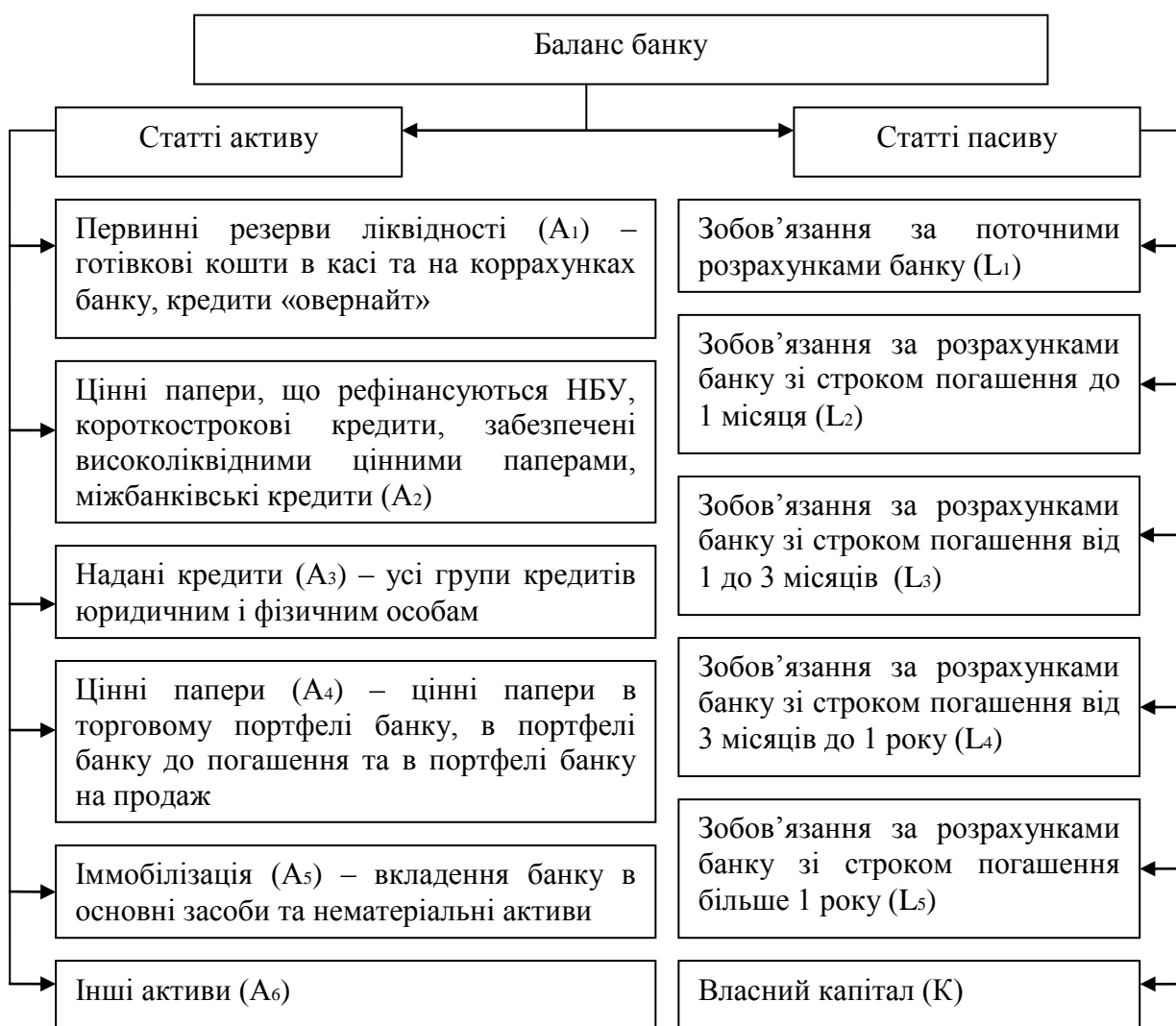

Рис. 3.5. Агрегування статей балансу банку [42, 68, 88]

Оскільки модель використовується з метою управління ліквідністю банку, то в основу групування статей активів покладено зменшення їх ліквідності, а в основу групування статей пасивів – зростання їх терміновості.

Наступним кроком використання комплексної оптимізаційної моделі

управління ліквідністю банку є встановлення обмежень. Деякі обмеження є обов'язковими, інші встановлюються на розсуд керівництва банку.

Обов'язковим є дотримання позитивного значення статей активів і пасивів та дотримання балансового рівняння:

$$A_i \geq 0, i = 1, \dots, n; \quad (3.7)$$

$$L_i \geq 0, i = 1, \dots, n; \quad (3.8)$$

$$\sum_{i=1}^n A_i = \sum_{i=1}^m L_i + K. \quad (3.9)$$

Потрібно також дотримуватись обмежень, пов'язаних з нормативними значеннями показників, встановленими Національним банком України. Відповідно до нормативного значення показника миттєвої ліквідності маємо наступне обмеження:

$$\sum A_1 \geq 0,2 \sum L_1. \quad (3.10)$$

Розраховані в попередньому параграфі значення меж діапазонів ліквідності свідчать про недостатність дотримання показника ліквідності на рівні 20 %, тому для встановлення обмеження за даним показником будемо використовувати розрахункове значення на рівні 49 %, відповідно, за статтею «Первинні резерви ліквідності» обмеження виглядає наступним чином:

$$\sum A_1 \geq 0,49 \sum L_1. \quad (3.11)$$

Інші обмеження залежать від загальноекономічної ситуації, а також політики банку, рішення Комітету управління активами і пасивами щодо структури балансу банку. Структура даних лімітів банку свідчить про рівень ризику, який банк готовий прийняти на себе при відповідній зміні кон'юнктури ринку. Доцільно зазначити, що немає загальноприйнятої оптимальної структури активів і пасивів, яка б була прийнятною для всіх банків. Встановлення внутрішніх лімітів на групи активів і пасивів залежить від специфіки діяльності банку, від розміру банку і від його загальної стратегії.

Загальна стратегія банку може бути консервативною (передбачає відсутність дефіциту ліквідності) чи агресивною (враховує наявність дефіциту ліквідності). Консервативна стратегія передбачає обмеження активних операцій таким чином, щоб не виникало розривів ліквідності в межах однієї строкової групи активів і пасивів. При впровадженні агресивної стратегії покриття дефіциту ліквідності відбувається за рахунок міжбанківського кредитування. Звісно ж, агресивна політика призводить до збільшення доходів банку, але одночасно наражає банк на додаткові ризики, що може в кінцевому результаті призвести до банкрутства.

Отже, виходячи з обраної банком стратегії, індивідуально встановлюються обмеження на обсяги таких агрегованих статей балансу, як надані кредити, цінні папери, іммобілізація та структура зобов'язань і розмір капіталу.

Проведений аналіз свідчить про суттєві відмінності в структурі активів і пасивів банків залежно від розміру банку. З метою універсалізації запропонованої моделі розраховано обмеження для чотирьох груп банків залежно від їх розміру (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Розрахункові значення обмежень на агреговані статті балансу банку у розрізі чотирьох груп банків України, % від загальної суми активів

Група банків	К		A2		A3		A4		A5	
	min	max	min	max	min	max	min	max	min	max
I	9,49	16,75	5,11	14,44	75,34	88,57	1,31	8,52	2,25	6,35
II	10,35	16,19	7,77	23,55	64,97	83,9	0,89	6,01	2,41	6,41
III	11,02	26,29	8,54	34,57	60,05	83,24	1,06	6,81	2,34	8,33
IV	14,82	43,98	7,62	27,65	57,24	81,68	0,83	7,89	2,24	12,02

Для визначення обмежень на зазначені агреговані статті балансу банку розраховано середнє значення серед мінімальних і максимальних значень даних статей по вітчизняним банкам.

З метою практичної реалізації моделі нами було проаналізовано структуру активів і пасивів проблемного банку ВАТ «Володимирський» (табл. 3.5) та банку з надлишковою ліквідністю ВАТ «Ерсте Банк» (табл. 3.6), які належать до четвертої і другої груп банків відповідно.

Таблиця 3.5

Агрегування статей балансу ВАТ «Володимирський»

Статті активу			Статті пасиву		
Показники	Абсолютне значення, млн. грн.	Доходність, %	Показники	Абсолютне значення, млн. грн.	Вартість, %
Первинні резерви ліквідності (A ₁)	18129	6,15	Зобов'язання за поточними розрахунками банку (L ₁)	113601,1	1,88
Вторинні резерви ліквідності (A ₂)	14171,9	12,18	Зобов'язання за розрахунками банку до 1 місяця (L ₂)	27776,7	18,71
Надані кредити (A ₃)	293335,4	18,73	Зобов'язання за розрахунками банку від 1 до 3 місяців (L ₃)	44024,9	13,28
Цінні папери (A ₄)	6511,2	0,05	Зобов'язання за розрахунками банку від 3 місяців до 1 року (L ₄)	107416,9	15,57
Імобілізація (A ₅)	31652,2	0,00	Зобов'язання за розрахунками банку більше 1 року (L ₅)	39589,3	14,17
Інші активи (A ₆)	587,7	0,00	Власний капітал (K)	76178,6	0,00
Чисті активи, усього (A)	364387,4		Зобов'язання, усього (L)	332408,9	

Джерело: розраховано за даними звіту ВАТ «Володимирський» № 631 «Звіт про структуру активів і пасивів за строками» за станом на 01.01.2009.

Таблиця 3.6

Агрегування статей балансу ВАТ «Ерсте Банк»

Статті активу			Статті пасиву		
Показники	Абсолютне значення, млн. грн.	Доходність, %	Показники	Абсолютне значення, млн. грн.	Вартість, %
Первинні резерви ліквідності (A ₁)	539198	9,43	Зобов'язання за поточними розрахунками банку (L ₁)	207357	2,29
Вторинні резерви ліквідності (A ₂)	2452452	17,26	Зобов'язання за розрахунками банку до 1 місяця (L ₂)	925437	15,71
Надані кредити (A ₃)	2461980	19,89	Зобов'язання за розрахунками банку від 1 до 3 місяців (L ₃)	540345	13,88
Цінні папери (A ₄)	141327	2,12	Зобов'язання за розрахунками банку від 3 місяців до 1 року (L ₄)	541046	15,52
Імобілізація (A ₅)	439375	0,00	Зобов'язання за розрахунками банку більше 1 року (L ₅)	3208494	17,65
Інші активи (A ₆)	41090	0,00	Власний капітал (K)	652743	0,00
Чисті активи, усього (A)	6075422		Зобов'язання, усього (L)	5422679	

Джерело: розраховано за даними звіту ВАТ «Ерсте банк» № 631 «Звіт про структуру активів і пасивів за строками» за станом на 01.01.2009.

Найбільш ліквідним видом активів є грошові кошти в касі, на коррахунках банку та кредити «овернайт», але дані статті активу мають найменшу доходність. Найбільш неліквідними є вкладення ресурсів в основні засоби та нематеріальні активи, але у кризовій ситуації вони можуть виступати як застава або бути реалізовані з метою отримання додаткового доходу. Максимальну доходність мають надані кредити, але значна концентрація кредитів у структурі активів банку значно підвищує їх ризиковість. Вкладення в цінні папери є альтернативним напрямком розміщення банківських ресурсів, але враховуючи стан розвитку ринку цінних паперів України, даний вид активів характеризується підвищеною ризиковістю, невисокою доходністю та складністю реалізації.

Щодо структури пасивів банку, то найменшу вартість мають зобов'язання банку на вимогу, але одночасно вони є найбільш неліквідним пасивом, тому що можуть бути вилучені в будь-який момент часу. Поліпшенню ліквідної позиції банку сприяє залучення довгострокових пасивів і нарощування капіталу.

Відповідно до поставленої мети забезпечення максимізації дохідності за прийнятного рівня ліквідності необхідно оптимізувати структуру балансу. Максимізуючи цільову функцію 3.1 (за допомогою програмного забезпечення Excel «Пошук рішення») отримано оптимальні розрахункові значення статей балансу досліджуваних банків (табл. 3.7, 3.8). Обмеження на структуру активів капіталу банків встановлено відповідно до розрахункових значень (табл. 3.4, формула 3.11). Обмеження на структуру зобов'язань визначено з використанням експертного методу (шляхом проведення анкетування відповідальних співробітників банків «Володимирський» та «Ерсте Банк»).

Таблиця 3.7

Порівняльний аналіз фактичних і розрахункових значень статей балансу ВАТ «Володимирський»

Показник	Фактичне значення		Розрахункове (оптимальне) значення		Відхилення, %
	абсолютне значення, тис. грн.	питома вага, %	абсолютне значення, тис. грн.	питома вага, %	
Первинні резерви ліквідності (A ₁)	18 129,00	4,98	24 195,88	6,64	+1,66
Вторинні резерви ліквідності (A ₂)	14 171,90	3,89	40 386,14	11,08	+7,19
Надані кредити (A ₃)	293 335,40	80,50	272 192,89	74,70	-5,8
Цінні папери (A ₄)	6511,20	1,78	3 243,05	0,89	-0,89
Імобілізація (A ₅)	31 652,20	8,70	23 781,74	6,53	-2,17
Інші активи (A ₆)	587,70	0,16	587,70	0,16	-
Чисті активи, усього (A)	364 387,40	100,00	364 387,40	100,00	-
Зобов'язання за поточними розрахунками банку (L ₁)	68 601,10	18,83	42 588,26	11,69	-7,14
Зобов'язання за розрахунками банку до 1 місяця (L ₂)	72 776,70	19,97	57 217,45	15,70	-4,27
Зобов'язання за розрахунками банку від 1 до 3 місяців (L ₃)	44 024,90	12,08	58 682,89	16,10	+4,02
Зобов'язання за розрахунками банку від 3 місяців до 1 року (L ₄)	107 416,90	29,48	79 891,94	21,93	-7,55
Зобов'язання за розрахунками банку більше 1 року (L ₅)	39 589,30	10,86	47 261,05	12,97	+2,11
Власний капітал (K)	76 178,60	20,91	78 745,81	21,61	+0,7
Зобов'язання, усього (L)	288 208,80	79,09	282 669,90	78,39	-0,7
Баланс	364 387,40	100,00	364 387,40	100,00	-

Відповідно до розрахункових значень показників суттєвого збільшення потребують первинні і вторинні резерви ліквідності, які

доцільно проводити з одночасним зменшенням розміру кредитного портфеля. Також оптимізація структури балансу передбачає нарощування обсягів власного капіталу та зміну структури зобов'язань в напрямку збільшення довгострокових ресурсів банку і зменшення частки зобов'язань до запитання.

З метою визначення ефекту від зміни структури балансу порівняємо розрахункові (оптимальні) і фактичні значення:

$$\Delta = F_{opt} - F_{fact} . \quad (3.12)$$

Розрахункове значення $F_{opt} = 18955,23$ тис. грн., $F_{fact} = 14698,71$ тис. грн., таким чином, різниця становить 3133,92 тис. грн.. При цьому фактичне значення нормативу миттєвої ліквідності дорівнює 26,4 %, що є критичним значенням і свідчить про дефіцит ліквідних коштів (навіть не дивлячись на дотримання нормативу). Розрахункове значення показника миттєвої ліквідності, отримане після розрахунку оптимальної структури балансу банку, дорівнює 56,81 %.

Таблиця 3.8

Порівняльний аналіз фактичних і розрахункових значень статей балансу ВАТ «Ерсте Банк»

Показники	Фактичне значення		Розрахункове (оптимальне) значення		Відхилення, %
	абсолютне значення, тис. грн.	питома вага, %	абсолютне значення, тис. грн.	питома вага, %	
Первинні резерви ліквідності (A ₁)	539 198	8,87	455 879,52	7,5	-1,37
Вторинні резерви ліквідності (A ₂)	2 452 452	40,37	1 430 761,88	23,55	-16,82
Надані кредити (A ₃)	2 461 980	40,52	3 947 201,67	64,97	+24,45
Цінні папери (A ₄)	141 327	2,33	54 071,26	0,89	-1,44
Імобілізація (A ₅)	439 375	7,23	146 417,67	2,41	-4,82
Інші активи (A ₆)	41 090	0,68	41 090	0,68	-
Чисті активи, усього (A)	6 075 422	100,00	6 075 422	100,00	-
Зобов'язання за поточними розрахунками банку (L ₁)	207 357	3,41	471 367,69	7,76	+4,35
Зобов'язання за розрахунками банку до 1 місяця (L ₂)	925 437	15,24	924 071,69	15,21	-0,03
Зобов'язання за розрахунками банку від 1 місяця до 3 місяців (L ₃)	540 345	8,89	716 031,01	11,79	+2,9
Зобов'язання за розрахунками банку від 3 місяців до 1 року (L ₄)	541 046	8,91	1 040 112,25	17,12	+8,21
Зобов'язання за розрахунками банку більше 1 року (L ₅)	3 208 494	52,81	2 295 033,19	37,78	-15,03

Показники	Фактичне значення		Розрахункове (оптимальне) значення		Відхилення, %
	абсолютне значення, тис. грн.	питома вага, %	абсолютне значення, тис. грн.	питома вага, %	
Власний капітал (К)	652 743	10,74	628 806,18	10,35	-0,39
Зобов'язання, усього (L)	5 422 679	89,26	5 446 615,82	89,65	+0,39
Баланс	6 075 422	100,00	6 075 422	100,00	-

На відміну від ВАТ «Володимирський», у ВАТ «Ерсте Банк» спостерігається надлишкова ліквідність, що свідчить про неефективне використання вільних ресурсів і призводить до значного недоотримання банком доходів. Фактичне значення нормативу миттєвої ліквідності дорівнює 260,03 %, що значно перевищує нормативне значення. Після розрахунку оптимальної структури балансу банку отримано значення показника миттєвої ліквідності, що дорівнює 96,71 %.

Проведені розрахунки свідчать про необхідність суттєвого нарощення кредитного портфеля, які доцільно проводити з одночасним зменшенням первинних і вторинних резервів ліквідності. Розрахункове значення $F_{opt} = 254333,8$ тис. грн., $F_{fact} = 91419,5$ тис. грн., що свідчить про суттєве зростання чистої процентної маржі за рахунок збільшення доходності активів і зменшення вартості залучених коштів.

Таким чином, проведені розрахунки дають змогу зробити висновок про адекватність і універсальність моделі, адже розроблена система обмежень враховує розмір банку і дозволяє використовувати розроблену модель в різних банках.

Використання комплексної оптимізаційної моделі управління ліквідністю банку на практиці передбачає наступні етапи:

- 1) аналіз статей балансу банку;
- 2) визначення планового періоду;
- 3) встановлення обмежень;
- 4) оптимізація структури балансу банку;
- 5) контроль за управлінням ліквідністю банку.

На першому етапі відбувається аналіз балансу банку за останній період з метою визначення структури та обсягів агрегованих статей балансу для подальшої їх оптимізації.

Другий етап передбачає визначення планового періоду, протягом якого проводитиметься оптимізація структури балансу, а також розбивку даного періоду на часові проміжки відповідно до руху грошових потоків. На нашу думку, оптимальним строком планування оптимізації структури статей балансу є квартал або півріччя, адже нестабільна економічна ситуація унеможливорює довгострокове планування.

На третьому етапі встановлюються обмеження на кожну агреговану статтю балансу відповідно до фінансового стану банку,

загальноекономічної ситуації, обраної банком стратегії та враховуючи обов'язкові нормативи, затверджені Національним банком України.

На четвертому етапі відбувається оптимізація структури балансу, що передбачає розрахунок оптимальної структури активів і пасивів на плановий період, з подальшою деталізацією даного плану на кожен місяць періоду, враховуючи розриви ліквідності та подальше доведення планів по дотриманню структури окремих статей активів і пасивів до відповідальних працівників.

Завершальним етапом використання комплексної оптимізаційної моделі управління ліквідністю є контроль за дотриманням встановлених планів з оптимізації структури статей балансу, а також своєчасне корегування встановлених планів при відповідних змінах.

Таким чином, комплексна оптимізаційна модель управління ліквідністю банку дозволяє вирішити наступні завдання:

- визначення оптимальної структури активів і пасивів банку, що сприятиме максимізації дохідності і одночасно враховує ризиковість активів;
- вирішення питання щодо залучення нового виду пасивів чи розміщення наявних ресурсів в певний вид активу;
- оперативне планування банківської діяльності та оцінка якості управління активами і пасивами.

Порівняно з іншими існуючими підходами до управління ліквідністю запропонована модель має наступні переваги:

- адаптивність – можливість пристосування моделі до індивідуальних умов функціонування кожного окремого банку та до змін загальноекономічної ситуації (встановлюючи за потреби різні обмеження на обсяги окремих операцій банку);
- комплексність – модель враховує оптимізацію всіх статей балансу: статей активу, зобов'язань і капіталу, тому її можна віднести до складу повних моделей;
- системність – модель дозволяє управляти як надлишковою ліквідністю, так і дефіцитом ліквідності банку;
- практичне застосування – в моделі виділено конкретні складові агрегованих статей активів і пасивів банку, які визначають банківську ліквідність, а також запропоновано систему обмежень для даних статей.

Запропонована комплексна оптимізаційна модель управління ліквідністю надає додаткові можливості для розширення аналізу, планування і контролю процесу управління ліквідністю банку. Крім того, використання сучасного програмно-технічного забезпечення робить даний підхід досить простим, дієвим та адаптивним, що дозволяє своєчасно приймати відповідні управлінські рішення.

3.3. Методичний підхід до оцінки та аналізу ліквідності банку

Управління фінансовими активами має на меті досягнення визначеного економічного ефекту в майбутньому, проте майбутнє часто є не прогнозованим, тому управління протікає в умовах невизначеності як відносно майбутнього стану фінансових активів, так і їх економічного оточення. Невизначеність породжує ризик, задача мінімізації ризику зводиться до боротьби з невизначеністю. Класичними методами врахування невизначеності в економіці є ймовірнісні методи.

На сьогодні альтернативою ймовірнісним методам оцінки ризиків становить використання апарату нечітко-множинних моделей. Ці моделі дозволяють побудувати інтегральну оцінку ризику та ідентифікувати її за допомогою лінгвістичної ймовірності, тобто ймовірності, заданої не кількісно, а за допомогою нечітких оцінок. Нечітко-множинний підхід покликаний поєднати в оцінці кількісні та якісні ознаки, що різко підвищує адекватність вживаних методик.

Використання підходу на основі нечіткої логіки дозволяє розширити можливості аналізу стану ліквідності банку та банківської системи загалом, оскільки має переваги порівняно з існуючими на сьогодні методами, що мають ряд суттєвих недоліків. Основним з цих недоліків є проблема інтерпретації результатів, тобто співвідношення отриманого числового значення з якісною характеристикою стану ліквідності банківської системи.

Проведемо порівняння найбільш розповсюджених методів аналізу ліквідності, що використовуються в практиці вітчизняних банків, за наступними критеріями: невикористання закритої інформації, врахування нормативів НБУ, використання якісних показників, врахування верхньої межі оптимального рівня ліквідності, простота розрахунку, врахування неточності та неповноти інформації. Окрім методів, що вже використовуються в банківській практиці, порівняємо також методи на основі нечіткої логіки, що планується реалізувати в ході дослідження. Результати порівняння наведені в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Порівняння методів оцінки та аналізу ліквідності банку

Метод оцінки ліквідності	Невикористання закритої інформації	Врахування нормативів НБУ	Використання якісних показників	Врахування верхньої межі оптимального рівня ліквідності	Простота розрахунку	Врахування неточності та неповноти інформації
Дистанційний аналіз ліквідності	+	+	-	-	+	-
Коефіцієнтний метод аналізу ліквідності банку	-	+	-	-	-	-

Метод оцінки ліквідності	Невикористання закритої інформації	Враховання нормативів НБУ	Використання якісних показників	Враховання верхньої межі оптимального рівня ліквідності	Простога розрахунок	Враховання неточності та неповноти інформації
VAR-методологія	-	-	-	-	-	-
Динамічний індикатор на основі використання непараметричної статистики	+	+	-	-	+	-
Метод оцінки ризику ліквідності на основі імітаційного моделювання	+	+	-	-	-	+
Модель на основі нечітко-множинного підходу	+	+	+	+	+	+

Як свідчать дані таблиці 3.9, існуючі методи оцінки ліквідності банку мають свої переваги та недоліки. Всі підходи, окрім моделі на основі нечітко-множинного підходу, мають спільні недоліки, зокрема вони не використовують якісні показники, не враховують існування верхньої межі ліквідності та не розраховані на неповноту та неточність інформації. Для уникнення недоліків наведених моделей нами запропоновано використовувати моделі на основі нечітко-множинного підходу.

Оскільки саме за допомогою нечітко-множинної теорії можливо побудувати адекватну модель, в результаті використання якої можна отримати не тільки кількісний результат, а і відповідне значення, що значним чином полегшує аналіз ліквідності банківської системи загалом та окремого банку зокрема.

В запропонованій моделі ліквідність банку описується набором кількісних та якісних факторів фінансового аналізу загальною кількістю N , при цьому всі фактори є вимірними, тобто мають носій зі своєю областю визначення на матеріальній осі.

Побудова моделі оцінки ліквідності банківської системи на основі нечіткої логіки відбувається в декілька етапів.

На першому етапі побудови моделі оцінки ліквідності банківської системи на основі нечіткої логіки необхідно виділити лінгвістичну змінну та нечітку підмножину.

Графічно нечітка змінна G приймає вид, зображений на рис. 3.6.

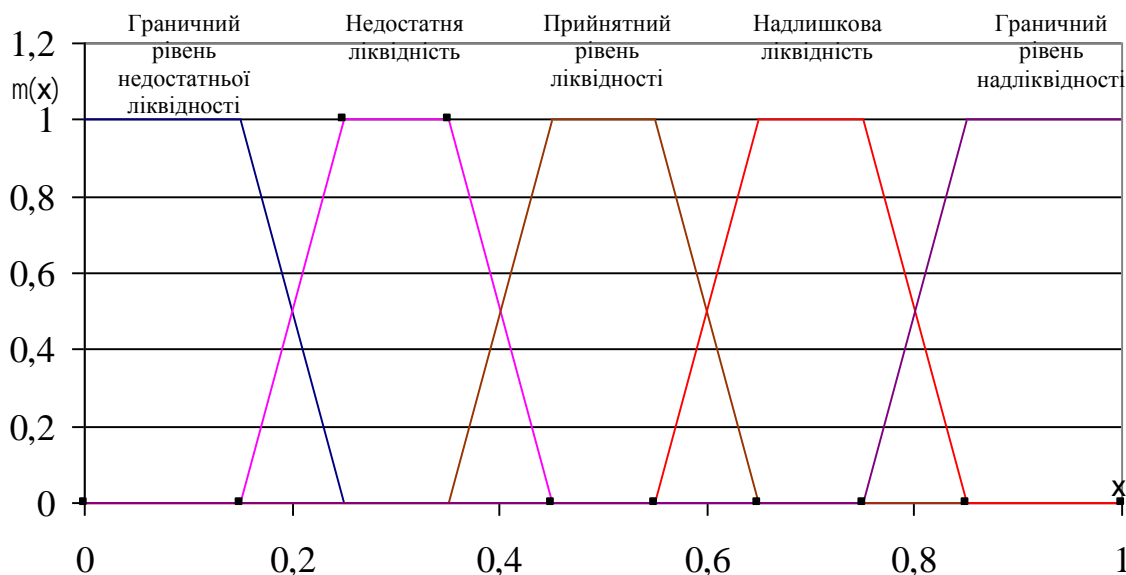

Рис. 3.6. Лінгвістична змінна «ризик ліквідності»

Лінгвістична змінна G «ліквідність банківської системи», що відповідає змінній E , має 5 значень:

- G_1 – нечітка підмножина «граничний рівень недостатньої ліквідності»;
- G_2 – нечітка підмножина «недостатня ліквідність»;
- G_3 – нечітка підмножина «прийнятний рівень ліквідності»;
- G_4 – нечітка підмножина «надлишкова ліквідність»;
- G_5 – нечітка підмножина «граничний рівень надліквідності».

Носій множини G – загальний показник ступеня рівня ліквідності g – приймає значення від нуля до одиниці за визначенням.

Для окремого показника ліквідності X_i задамо лінгвістичну змінну B_i «рівень показника X_i » на наступній терм-множині значень:

- B_{i1} – підмножина «критична недостатня ліквідність»;
- B_{i2} – підмножина «недостатня ліквідність»;
- B_{i3} – підмножина «оптимальний рівень показника»;
- B_{i4} – підмножина «надліквідність»;
- B_{i5} – підмножина «критична надліквідність».

Другий етап передбачає введення набору окремих показників $X = \{X_i\}$ загальною кількістю N , які, з одного боку, впливають на оцінку ризику ліквідності банку, а, з іншого, оцінюють різні за природою сторони ліквідності.

Для побудови моделі використаємо набір показників, що всебічно характеризують стан ліквідності банку (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Показники ліквідності банку [74]

Показники	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника	Орієнтовне значення
Коефіцієнт миттєвої ліквідності (K_{ml})	$K_{ml} = \frac{Kk + Kkr}{D}$	Показує можливість банку погасити коштами з каси і коррахунків зобов'язання за депозитами	Не менше 20 %
Коефіцієнт загальної ліквідності (K_{zl})	$K_{zl} = \frac{A}{Z}$	Характеризує максимальну можливість банку в погашенні зобов'язань всіма активами	Не менше 100 %
Коефіцієнт відношення високоліквідних активів до робочих (K_{vl})	$K_{vl} = \frac{Avl}{Ar}$	Характеризує частку високоліквідних активів у робочих	Не менше 20 %
Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань (K_{rl})	$K_{rl} = \frac{Ad}{Z}$	Характеризує забезпечення дохідних активами банку його зобов'язань	–
Коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів (K_c)	$K_c = \frac{K}{D}$	Розкриває, наскільки видані кредити забезпечені всіма залученими депозитами, тобто показує, чи є збалансованість ліквідності	70–80 %
Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань (K_{gl})	$K_{gl} = \frac{Avl + Am}{Z}$	Розкриває здатність банку погасити зобов'язання високоліквідними активами і шляхом реалізації майна	–

Пояснення до таблиці:

- Kk – кошти в касі банку;
- Kkr – кошти на коррахунках;
- D – зобов'язання за депозитами;
- A – активи банку;
- Z – зобов'язання банку;
- Avl – високоліквідні активи;
- Ar – робочі активи;
- Ad – дохідні активи;
- K – видані кредити;
- Am – майно банку.

Отже, обрана система показників набуває наступного вигляду:

- X_1 – коефіцієнт миттєвої ліквідності;
- X_2 – коефіцієнт загальної ліквідності;

- X_3 – коефіцієнт відношення високоліквідних активів до робочих;
- X_4 – коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань;
- X_5 – коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів;
- X_6 – коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань.

Таким чином, банківська ліквідність визначається наступними чином:

$$Y = f_y(X_1, X_2, X_3, X_4, X_5). \quad (3.13)$$

На третьому етапі відбувається визначення рівня значущості показників. Зіставимо кожен показник X_i з рівнем його значущості для аналізу r_i . Для того, щоб оцінити цей рівень, потрібно розташувати всі показники за порядком убудання значущості так, щоб виконувалось правило:

$$r_1 \geq r_2 \geq \dots \geq r_N. \quad (3.14)$$

Якщо система показників проранжована в порядку убудання значущості, то значущість i -го показника r_i слід визначити за правилом Фішберна:

$$r_i = \frac{2 \cdot (N - i + 1)}{(N + 1) \cdot N}. \quad (3.15)$$

Правило Фішберна відображає той факт, що про рівень значущості показників невідомо нічого, окрім (3.14). Тоді оцінка (3.15) відповідає максимуму ентропії інформації невизначеності про об'єкт дослідження, тобто дозволяє приймати найкращі оціночні рішення в найгіршій інформаційній ситуації.

Якщо всі показники мають рівну значущість (рівно переважні або системи переваг немає), тоді:

$$r_i = \frac{1}{N}. \quad (3.16)$$

Четвертий етап передбачає проведення класифікації ступеня ризику ліквідності. Побудуємо класифікатор поточного значення g показника ліквідності як критерій розбиття цієї множини на нечіткі підмножини. Цей класифікатор є стандартним п'ятирівневим класифікатором на 01-носії. Оскільки всі стани ризику ліквідності є однаково імовірними і ми не маємо підстав збільшити або зменшити якусь з підмножин, то скористаємось стандартним класифікатором. Вузловими точками в цьому класифікаторі є числа $g_j = \{0,9; 0,7; 0,5; 0,3; 0,1\}$, інвертовані відносно стандартного розташування $\{0,1; 0,3; 0,5; 0,7; 0,9\}$ в класифікаторі комплексної оцінки стану банку. Класифікація наведена в табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Класифікація ступеня банківської ліквідності

Інтервал значень	Класифікація рівня параметра	Ступінь оціночної впевненості (функція приналежності)
$0 \leq g \leq 0,15$	G_5	1
$0,15 < g < 0,25$	G_5	$\mu_5 = 10 \times (0,25 - g)$
	G_4	$1 - \mu_5 = \mu_4$
$0,25 \leq g \leq 0,35$	G_4	1
$0,35 < g < 0,45$	G_4	$\mu_4 = 10 \times (0,45 - g)$
	G_3	$1 - \mu_4 = \mu_3$
$0,45 \leq g \leq 0,55$	G_3	1
$0,55 < g < 0,65$	G_3	$\mu_3 = 10 \times (0,65 - g)$
	G_2	$1 - \mu_3 = \mu_2$
$0,65 \leq g \leq 0,75$	G_2	1
$0,75 < g < 0,85$	G_2	$\mu_2 = 10 \times (0,85 - g)$
	G_1	$1 - \mu_2 = \mu_1$
$0,85 \leq g \leq 1,0$	G_1	1

П'ятий етап – класифікація значень показників. Сформуємо набір класифікаторів поточного значення x показників X як критерій розбиття повної множини їх значення на нечіткі підмножини виду B .

Для побудови класифікатора значень показників скористаємось наступним методом. За допомогою рейтингу банків визначимо найбільш стабільні банки системи, для цих банків розрахуємо обрані показники та визначимо середнє значення показників, які і приймемо за оптимальне значення, оскільки високе місце банку в рейтингу свідчить про ефективність його менеджменту. Однак треба зазначити, що дана модель підходить лише для банків першої та другої груп, оскільки для побудови моделі аналізувалось становище банків саме цих груп. Для проведення аналізу оберемо рейтинг найбільших українських банків, побудований виданням «Економічна правда» у 2009 році, на основі опитування авторитетних інвестиційних компаній (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Рейтинг українських банків у 2009 році за версією видання «Економічна правда» [104]

Банк	Кредитний портфель	Клієнт. база	Імідж	Менеджмент	Готовність рятувати банк	Фінансова стійкість	Оцінка
Райффайзен банк Аваль	6,57	7,43	8,25	8,29	8,25	7,13	"стабільний"
Укрсоцбанк	6,57	7,43	8,00	8,00	8,38	7,25	"стабільний"
Укрсиббанк	6,50	7,17	8,43	7,83	8,14	7,29	"стабільний"
Укрексімбанк	5,17	7,67	8,14	7,17	9,14	8,00	"стабільний"
ВТБ банк	6,33	7,17	7,14	7,50	8,43	7,57	"стабільний"
Унікредит банк	6,50	6,67	7,57	7,50	8,29	7,29	"стабільний"

"Форум"	6,43	6,43	7,38	7,29	8,13	7,25	"стабільний"
---------	------	------	------	------	------	------	--------------

Для наведених банків розрахуємо показники ліквідності, результати розрахунку наведені в таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

Значення показників ліквідності окремих банків за станом на 01.05.2009

Банк	Миттєва ліквідність	Загальна ліквідність	Відношення високоліквідних активів до робочих	Ресурсна ліквідність	Ліквідне співвідношення	Генеральна ліквідність
Райффайзен банк Аваль	0,10	1,13	0,06	1,10	1,57	0,12
Укрсоцбанк	0,14	1,12	0,05	1,11	2,32	0,13
Укрсиббанк	0,28	1,08	0,09	1,05	2,76	0,13
Укрексімбанк	0,27	1,19	0,11	1,09	2,15	0,16
ВТБ банк	0,27	1,10	0,06	1,07	4,12	0,10
Унікредит банк	0,54	1,09	0,15	0,97	3,48	0,16
"Форум"	0,28	1,14	0,12	1,06	2,10	0,16

Узагальнюючи результати, наведені в таблиці 3.13, та нормативні значення, встановлені Національним банком, побудуємо терм-множини для обраних показників (табл. 3.14). Функція належності нечітких термів відображає елементи з множини X на множину чисел в інтервалі $[0,1]$, які вказують ступінь належності кожного елемента до різних якісних термів. Для побудови функції належності п'яти нечітких термів вхідної змінної {критична недостатня ліквідність (КНЛ), недостатня ліквідність (НЛ), оптимальна ліквідність (ОЛ), надліквідність (НдЛ), критична надліквідність (КНдЛ)} відобразимо діапазони зміни параметрів на єдину універсальну множину X . Відмітимо, що хоча Національний банк не допускає зниження значень обов'язкових нормативів нижче критичного рівня, для цілей побудови класифікаторів ми можемо розглянути ситуацію коли це все ж таки трапилося.

Таблиця 3.14

Терм-множини обраних фінансових показників

Показник	Т-числа $\{\gamma\}$ для значення лінгвістичної змінної «величина параметра»:				
	Критична недостатня ліквідність	Недостатня ліквідність	Оптимальна ліквідність	Надліквідність	Критична надліквідність
X_1	(0;0;0,1;0,15)	(0,1;0,15;0,2;0,32)	(0,2;0,32;0,36;0,45)	(0,36;0,45;0,60;0,8)	(0,6;0,8; ∞ ; ∞)
X_2	(0;0;0,7;0,9)	(0,7;0,9;1;1,10)	(1;1,10;1,13;1,15)	(1,13;1,15;1,20;1,3)	(1,20;1,30; ∞ ; ∞)
X_3	(0;0;0,1;0,15)	(0,1;0,15;0,2;0,32)	(0,2;0,32;0,36;0,45)	(0,36;0,45;0,6;0,8)	(0,60;0,80; ∞ ; ∞)
X_4	(0;0;0,5;0,6)	(0,5;0,6;0,8;0,9)	(0,8;0,9;1,05;1,1)	(1,05;1,1;1,3;1,5)	(1,3;1,5; ∞ ; ∞)
X_5	(0;0;0,4;0,5)	(0,4;0,5;0,6;0,7)	(0,6;0,7;0,8;0,9)	(0,8;0,9;1;1,20)	(1,1;1,20; ∞ ; ∞)
X_6	(0;0;0,03;0,05)	(0,03;0,05;0,07;0,1)	(0,7;0,10;0,15;0,17)	(0,15;0,17;0,25;0,4)	(0,25;0,4; ∞ ; ∞)

Трапецієподібні функції приналежності всіх нечітких термів вхідної змінної матимуть наступний аналітичний вигляд:

$$\mu^{KHД}(X) = \begin{cases} 1, & X \leq \bar{X}_{KHД} \\ \frac{\bar{X}'_{KHД} - X}{\bar{X}'_{KHД} - \bar{X}_{KHД}}, & \bar{X}_{KHД} < X < \bar{X}'_{KHД} \\ 0, & X > \bar{X}'_{KHД} \end{cases} \quad (3.17)$$

$$\mu^{HЛ}(X) = \begin{cases} 0, & X \leq \underline{X}_{HЛ} \\ \frac{X - \underline{X}'_{HЛ}}{\underline{X}_{HЛ} - \underline{X}'_{HЛ}}, & \underline{X}'_{HЛ} < X < \underline{X}_{HЛ} \\ 1, & \underline{X}_{HЛ} \leq X \leq \bar{X}_{HЛ} \\ \frac{\bar{X}'_{HЛ} - X}{\bar{X}'_{HЛ} - \bar{X}_{HЛ}}, & \bar{X}_{HЛ} \leq X \leq \bar{X}'_{HЛ} \\ 0, & X > \bar{X}'_{HЛ} \end{cases} \quad (3.18)$$

$$\mu^{ОЛ}(X) = \begin{cases} 0, & X \leq \underline{X}'_{ОЛ} \\ \frac{X - \underline{X}'_{ОЛ}}{\underline{X}_{ОЛ} - \underline{X}'_{ОЛ}}, & \underline{X}'_{ОЛ} < X < \underline{X}_{ОЛ} \\ 1, & \underline{X}_{ОЛ} \leq X \leq \bar{X}_{ОЛ} \\ \frac{\bar{X}'_{ОЛ} - X}{\bar{X}'_{ОЛ} - \bar{X}_{ОЛ}}, & \bar{X}_{ОЛ} \leq X \leq \bar{X}'_{ОЛ} \\ 0, & X > \bar{X}'_{ОЛ} \end{cases} \quad (3.19)$$

$$\mu^{HДЛ}(X) = \begin{cases} 0, & X \leq \underline{X}'_{HДЛ} \\ \frac{X - \underline{X}'_{HДЛ}}{\underline{X}_{HДЛ} - \underline{X}'_{HДЛ}}, & \underline{X}'_{HДЛ} < X < \underline{X}_{HДЛ} \\ 1, & \underline{X}_{HДЛ} \leq X \leq \bar{X}_{HДЛ} \\ \frac{\bar{X}'_{HДЛ} - X}{\bar{X}'_{HДЛ} - \bar{X}_{HДЛ}}, & \bar{X}_{HДЛ} \leq X \leq \bar{X}'_{HДЛ} \\ 0, & X > \bar{X}'_{HДЛ} \end{cases} \quad (3.20)$$

$$\mu^{KHл}(X) = \begin{cases} 0, & X < \underline{X}'_{KHл} \\ \frac{X - \underline{X}'_{KHл}}{\underline{X}_{KHл} - \underline{X}'_{KHл}}, & \underline{X}'_{KHл} < X < \underline{X}_{KHл} \\ 1, & X > \underline{X}_{KHл} \end{cases} \quad (3.21)$$

$$\mu^{KHД}(X) = \begin{cases} 1, & X \leq 0,1 \\ \frac{0,15 - X}{0,15 - 0,1}, & 0,1 < X < 0,15 \\ 0, & X > 0,15 \end{cases} \quad (3.22)$$

$$\mu^{HL}(X) = \begin{cases} 0, & X \leq 0,1 \\ \frac{X - 0,1}{0,15 - 0,1}, & 0,1 < X < 0,15 \\ 1, & 0,15 \leq X \leq 0,2 \\ \frac{0,32 - X}{0,32 - 0,2}, & 0,2 \leq X \leq 0,32 \\ 0, & X > 0,32 \end{cases} \quad (3.23)$$

$$\mu^{OL}(X) = \begin{cases} 0, & X \leq 0,2 \\ \frac{X - 0,2}{0,32 - 0,2}, & 0,2 < X < 0,32 \\ 1, & 0,32 \leq X \leq 0,36 \\ \frac{0,45 - X}{0,45 - 0,36}, & 0,36 \leq X \leq 0,45 \\ 0, & X > 0,45 \end{cases} \quad (3.24)$$

$$\mu^{HoL}(X) = \begin{cases} 0, & X \leq 0,36 \\ \frac{X - 0,36}{0,45 - 0,36}, & 0,36 < X < 0,45 \\ 1, & 0,45 \leq X \leq 0,60 \\ \frac{0,80 - X}{0,80 - 0,60}, & 0,60 \leq X \leq 0,80 \\ 0, & X > 0,80 \end{cases} \quad (3.25)$$

$$\mu^{KHl}(X) = \begin{cases} 0, & X < 0,60 \\ \frac{X - 0,60}{0,80 - 0,60}, & 0,60 < X < 0,80 \\ 1, & X > 0,80 \end{cases} \quad (3.26)$$

Отримані дані у загальному вигляді зведено до табл. 3.15.

Використовуючи наведені вище формули, побудуємо класифікатор терм-множин для показника «коефіцієнт миттєвої ліквідності».

Таблиця 3.15

Класифікація коефіцієнта миттєвої ліквідності

Інтервал значень	Класифікація рівня параметра	Ступінь оціночної впевненості (функція приналежності)
$0 \leq x \leq 0,1$	X_{15}	1
$0,1 < x < 0,15$	X_{15}	$\mu_5 = (0,15 - x)/0,05$
	X_{14}	$1 - \mu_5 = \mu_4$
$0,15 \leq x \leq 0,2$	X_{14}	1
$0,2 < x < 0,32$	X_{14}	$\mu_4 = (0,32 - x)/0,12$
	X_{13}	$1 - \mu_4 = \mu_3$

Продовж. табл. 3.15

Інтервал значень	Класифікація рівня параметра	Ступінь оціночної впевненості (функція приналежності)
$0,32 \leq x \leq 0,36$	X_{13}	1
$0,36 < x < 0,45$	X_{13}	$\mu_3 = (0,45 - x)/0,09$
	X_{12}	$1 - \mu_3 = \mu_2$
$0,45 \leq x \leq 0,60$	X_{12}	1
$0,60 < x < 0,80$	X_{12}	$\mu_2 = (0,80 - x)/0,2$
	X_{11}	$1 - \mu_2 = \mu_1$
$0,80 \leq x$	X_{11}	1

Графічна інтерпретація побудованого класифікатора наведена на рис. 3.7.

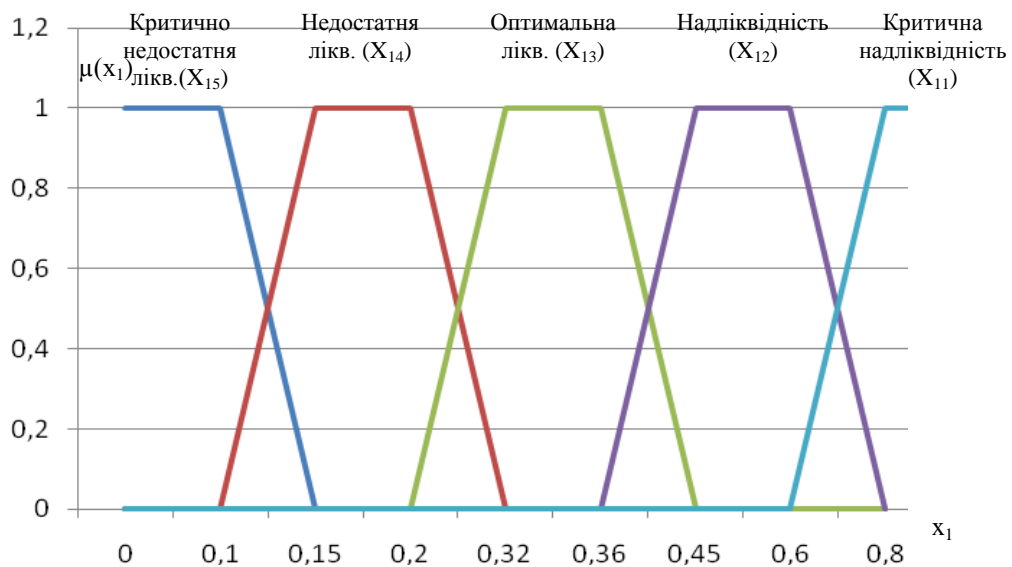

Рис. 3.7. Нечітко-множинний класифікатор рівня миттєвої ліквідності

Аналогічним чином будуються класифікатори для інших показників.

На шостому етапі оцінюється поточний рівень показників. Сьомий етап – розпізнання рівня показників на основі набору класифікаторів. Проводимо розпізнання поточних значень x . Результати проведеної класифікації наведено в таблиця 3.16, де λ_{ij} – рівень належності носія x_i нечіткій підмножині B_j .

Таблиця 3.16

Рівні приналежності носіїв нечітких множин підмножинам

Показники	Результат класифікації за підмножинами				
	B_{i1}	B_{i2}	B_{i3}	B_{i4}	B_{i5}
X_1	λ_{11}	λ_{12}	λ_{13}	λ_{14}	λ_{15}
...	...	...	...	...	...
X_i	λ_{i1}	λ_{i2}	λ_{i3}	λ_{i4}	λ_{i5}
...	...	...	...	...	...
X_N	λ_{N1}	λ_{N2}	λ_{N3}	λ_{N4}	λ_{N5}

Якщо таблицю 3.16 до визначити одним стовпцем рівня значущості показників в комплексній оцінці за критерієм Фішберна (етап 3) та рядком вузлових точок п'ятирівневого класифікатора, побудованого на етапі 4, то отримане матричне представлення буде підсумком моделювання, достатнім для комплексної оцінки рівня банківської ліквідності.

Сутність матричного методу оцінки ризику ліквідності банку полягає в подвійній згортці даних табл. 3.16. Ступінь рівня ліквідності g :

$$g = \sum_{j=1}^5 g_j \sum_{i=1}^N r_i \lambda_{ij} \quad (3.27)$$

де

$$g_j = 0,9 - 0,2 \times (j - 1) \quad (3.28)$$

Таким чином, результуюча оцінка ліквідності визначається як середньозважене за всіма показниками, що беруть участь в оцінці, з одного боку, і за всіма якісними рівнями цих показників, з іншого.

Результатом класифікації є лінгвістичне описання банківської ліквідності та ступінь впевненості експерта в такому результаті розпізнання. Тим самим висновок про ліквідність банку набуває не тільки лінгвістичної форми, але і характеристики якості отриманих тверджень.

Таким чином, використання нечітко-множинної моделі оцінки ліквідності банку дозволяє отримати не тільки числове значення рівня ліквідності банку, а й якісну характеристику цього рівня, що суттєво покращує можливості прийняття адекватних рішень щодо управління ліквідністю. Проведений аналіз показав, що використання нечітко-множинних моделей має ряд переваг в порівнянні з іншими моделями та методами оцінки ліквідності банку, а отже, має широкі перспективи для використання в банківських установах України.

ВИСНОВКИ

Ліквідність є важливою системною характеристикою діяльності банку, свідчить про його спроможність підтримувати фінансову стабільність і розширювати обсяги банківських операцій, є необхідною умовою підтримки безперебійної роботи банку, що обумовлює необхідність формалізації ФМУЛБ, розвитку і удосконалення його основних елементів.

Фінансовий механізм управління ліквідністю запропоновано розуміти як сукупність фінансових відносин між об'єктами і суб'єктами управління ліквідністю через застосування фінансових методів та відповідного забезпечення з метою підтримки достатнього рівня ліквідності при максимізації дохідності банку. До складу фінансових методів ФМУЛБ включені наступні: прогнозування, планування, аналіз, контроль і моніторинг ліквідності. Елементи забезпечення ФМУЛБ включають інформаційно-аналітичне, нормативно-правове, програмно-технічне й організаційне забезпечення.

Одним з основних об'єктів ФМУЛБ визначено ризик ліквідності. Результати проведеного дослідження свідчать про відсутність єдиного підходу до класифікації ризику ліквідності, що обумовило необхідність систематизації класифікаційних ознак ризику ліквідності: залежно від джерела виникнення ризику ліквідності, від збалансованості ліквідності, від часу, місця, ступеня і можливості контролю ризику ліквідності, що дозволяє всебічно оцінити ризик ліквідності банку.

З метою забезпечення ефективності функціонування ФМУЛБ необхідно враховувати вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на ліквідність банку і дотримуватись принципів функціонування ФМУЛБ, до складу яких включено наступні: ефективність, науковість, комплексність, системність, законність, єдність планів, оперативність, альтернативність, виправданість ризику.

Одним з найважливіших чинників, що впливають на ліквідність банків, є політика Національного банку України. Визначено, що Національним банком переважно використовується нормативний метод регулювання ліквідності банків, що полягає у встановленні нормативних значень показників ліквідності. З метою усунення недоліків даного методу запропоновано підхід, заснований на побудові діапазонів ліквідності, що враховує як дефіцит, так і надлишок ліквідності, що дозволить більш комплексно підійти до питання державного регулювання ліквідності банків.

Проведений аналіз свідчить про відсутність єдиного підходу до впровадження системи контролю і моніторингу ліквідності банку. Тому автором сформовано концептуальні засади системи контролю і моніторингу ліквідності банку, що передбачає виділення основних елементів, принципів і етапів контролю і моніторингу ліквідності банку. Також визначено ознаки виникаючої кризи ліквідності, розроблено систему показників моніторингу ліквідності, орієнтовні значення

відхилень, періодичність звітування і порядок усунення виявлених відхилень в процесі контролю ліквідності банку.

Ліквідність банку визначається структурою його балансу. З метою управління структурою активів і пасивів можна використовувати теоретико-методичний підхід на основі комплексної оптимізаційної моделі управління ліквідністю банку, що полягає у зміні структури балансу банку з метою збільшення дохідності активів, а також зменшенні вартості залучених ресурсів, нарощуванні капіталу. На відміну від існуючих, запропонована модель передбачає виділення етапів її реалізації, а також розробку системи обмежень для чотирьох груп банків, що свідчить про її універсальність та адаптивність. Практична перевірка авторських пропозицій щодо управління ліквідністю банку з використанням комплексної оптимізаційної моделі здійснена на прикладі двох банків другої і четвертої груп – ВАТ «Ерсте Банк» і ВАТ «Володимирський». Порівняння фактичних і розрахункових даних, отриманих за допомогою запропонованої моделі, свідчить про її дієвість і доцільність.

Таким чином, в монографії представлено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що виявляється в розробці науково-методичних підходів до побудови фінансового механізму управління ліквідністю банку і удосконаленні його основних елементів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаренкова Г. М. Фінансові потоки в системі економічних відносин : монографія / Г. М. Азаренкова. – Х. : Інжек, 2006. – 326 с.
2. Андреева Г. І. Класифікація джерел регулювання та покриття ринкових ризиків комерційного банку / Г. І. Андреева // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 20 : збірник наукових праць. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 289–296.
3. Аристов Д. В. Ликвидность банков: скрытая угроза / Д. В. Аристов, К. О. Гузов // Деньги и кредит. – 2001. – № 7. – С. 49–51.
4. Артус М. М. Фінансовий механізм в умовах ринкової економіки / М. М. Артус // Фінанси України. – 2005. – № 5 – С. 54–59.
5. Бабанов В. В. Новый подход к управлению ликвидностью / В. В. Бабанов, В. А. Шемпелев // Банковское дело. – 2001. – № 3. – С. 7–12.
6. Балабанов И. Т. Основы финансового менеджмента : учеб. пособие / И. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 477 с.
7. Банківські операції : підручник / за ред. А. М. Мороза. – К. : КНЕУ, 2000. – 383 с.
8. Банківські операції : підручник / за ред. В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янської. – К. : Знання, 2006. – 727 с.
9. Банковское дело : учеб. / под ред. О. И. Лаврушина. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 573 с.
10. Башкіров О. Проблеми розвитку сучасної системи управління ризиками банківської установи / О. Башкіров // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 19 : збірник наукових праць. – Суми : УАБС НБУ, 2007.– С. 404–410.
11. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учебный курс / И. А. Бланк. – изд. 2-е, перераб. и доп. – К. : Эльга, Ника-центр, 2006. – 653 с.
12. Бобир В. В. Управління ліквідністю в комерційному банку / В. В. Бобир // Проблеми формування і розвитку фінансово-кредитної системи України : збірник наукових статей. – Х. : Штрих, 2002. – С. 81–84.
13. Бородич С. А. Эконометрика : учеб. пособие / С. А. Бородич. – Минск : Новое знание, 2001. – 407 с.
14. Бортников Г. П. План реагирования в условиях кризиса ликвидности / Г. П. Бортников // Управление в кредитной организации. – 2006. – № 3. – С. 38–55.
15. Бурлай Т. Методичні підходи до прогнозно-аналітичної оцінки банківської ліквідності на макрорівні / Тетяна Бурлай // Банківська справа. – 2003. – № 2. – С. 22–33.
16. Бюлетень Національного банку України : щомісячне аналітично-статистичне видання / Національний банк України. – 2009. – № 3.
17. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник / О. Д. Василик. – К. : НІОС, 2003. – 411 с.
18. Васильева Т. А. Банковское инвестирование на рынке инноваций : монография / Т. А. Васильева. – Сумы : СумДУ, 2007. – 512 с.
19. Васюренко О. В. Банківський менеджмент : посіб. / О. В. Васюренко. – К. : Академія, 2001. – 313 с.
20. Васюренко О. В. Управління ліквідністю банку з погляду зміни швидкості його фінансових потоків / Олег Васюренко, Ганна Лазаренкова // Банківська справа. – 2003. – № 1. – С. 60–64.
21. Висоцька Л. Напрямки формування комплексної статистичної системи показників ліквідності банків / Людмила Висоцька // Банківська справа. – 2005. – № 5. – С. 39–51.
22. Власов С. Н. Управление ликвидностью коммерческого банка / С. Н. Власов, Ю. В. Рожков // Банковское дело. – 2001. – № 9. – С. 12–14.

23. Вожжов А. П. О влиянии случайных отклонений финансовых потоков на ликвидность банков / А. П. Вожжов // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Вип. 21 : збірник наукових праць. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 103–111.
24. Вожжов А. П. Процессы трансформации банковских ресурсов : монография / А. П. Вожжов. – Севастополь : СевНТУ, 2006. – 339 с.
25. Волошин И. В. Матрица фондирования минимального процентного риска / И. В. Волошин // Финансовые риски. – 2002. – № 4. – С. 121–124.
26. Волошин И. В. Режимы ликвидности коммерческих банков [Электронный ресурс] / Игорь Владиславович Волошин. – Режим доступа : http://www.finances.kiev.ua/theory/Rysk_menedzhmen/Rezhimy_lykvydn.html
27. Волошин І. Банківські моделі та режими ліквідності / Ігор Волошин // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 7. – С. 27–30.
28. Волошин І. Динаміка розривів ліквідності банку за умови змінної програми розміщення та залучення коштів / Ігор Волошин // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 8. – С. 24–26.
29. Волошин І. Перехідна динаміка розривів ліквідності / І. Волошин // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 9. – С. 26–28.
30. Волошина О. Факторные модели анализа ликвидности коммерческого банка / О. Волошина // Банковские технологии. – 2002. – № 12. – С. 27–29.
31. Волошина О. Факторные модели анализа ликвидности коммерческого банка / О. Волошина // Банковские технологии. – 2002. – № 10. – С. 50–51.
32. Вступ до банківської справи : навч. посіб. / [Савлук М. І., Мороз А. М., Коряк А. М. ; під ред. Савлук М. І.]. – К. : Лібра, 1998. – 342 с.
33. Галицька Е. Удосконалення системи показників ліквідності комерційних банків // Елеонора Галицька, Людмила Висоцька // Банківська справа. – 2002. – № 2. – С. 19–25.
34. Горбачев С. К. Оценка риска ликвидности в зарубежной банковской практике / С. К. Горбачев // Банковские услуги. – 2008. – № 2. – С. 21–26.
35. Горелая Н. В. Антикризисное управление как функциональная подсистема управления коммерческим банком / Н. В. Горелая // Управление корпоративными финансами. – 2009. – № 1 (31). – С. 10–20.
36. Граділь А. Підвищення рівня ліквідності комерційного банку шляхом управління залишками грошових коштів на рахунках клієнтів / Андрій Граділь // Банківська справа. – 2002. – № 1. – С. 17–21.
37. Грошово-кредитна політика в Україні / В. С. Стельмах, А. О. Єпіфанов, Н. І. Гребенюк, В. І. Міщенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2003. – 421 с.
38. Гуцал І. С. Економічна оцінка оптимальної величини капіталу банків / Ігор Гуцал, Аліна Давлетова // Світ фінансів. – 2008. – №2. – С. 60–64.
39. Деревська О. Активно-пасивні операції банку та управління ліквідністю банківської установи / Оксана Деревська // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 7. – С. 44–50.
40. Дмитров С. О. Математична модель управління операційним ризиком в діяльності комерційного банку / С. О. Дмитров, А. П. Коваленко, О. В. Меренкова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 19 : збірник наукових праць. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 36–46.
41. Енциклопедія банківської справи України / редкол. В. С. Стельмах (голова) та ін. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 679 с.
42. Єпіфанов А. О. Операції комерційних банків : навч. посіб. / А. О. Єпіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало. – Суми : Університетська книга, 2007. – 522 с.
43. Зінченко В. О. Дистанційний аналіз ліквідності у системі банківського нагляду / В. О. Зінченко // Вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 1. – С. 54–59.

44. Зражевский В. В. Принципы оптимизации управления финансовыми потоками в коммерческом банке / В. В. Зражевский // Банковское дело. – 2001. – № 7. – С. 9–10.
45. Иванов В. Экспресс-анализ ликвидности кредитной организации [Электронный ресурс] / Иванов Виктор. – Режим доступа : <http://www.bankclub.ru/library.htm>
46. Івасів І. Б. Ліквідність банку в умовах маркетингоорієнтованого менеджменту / І. Б. Івасів // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 109–116.
47. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368 – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01&check=4/UMfPEGznhhXV0.ZiwoGPbtHI4H.s80msh8Ie6>.
48. Каднічанська В. М. Передумови планування системи управління банківськими ризиками / В. М. Каднічанська // Актуальні проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України : збірник наукових статей. – Х. : Фіаніт, 2002. – С. 70–71.
49. Карчева Г. Використання методів непараметричної статистики для оцінки ризику ліквідності банків / Ганна Карчева // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 7. – С. 31–34.
50. Карчева Г. Т. Використання VAR-методології для оцінки ризику ліквідності банків / Г. Т. Карчева // Вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 1. – С. 59–64.
51. Кириленко В. Депозитна політика комерційного банку / В'ячеслав Кириленко // Банківська справа. – 2005. – № 2. – С. 29–35.
52. Кириченко О. Банківський менеджмент : навч. посіб. для вищ. навч. закл. / О. Кириченко, І. Гігленко, А. Ятченко. – К. : Основи, 1999. – 671 с.
53. Кінаш О. М. Модельовання оптимальної структури балансу банку / О. М. Кінаш // Фінанси України. – 2003. – № 5. – С. 111–114.
54. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / Г. Г. Кірейцев. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К. : ЦУЛ, 2002. – 495 с.
55. Ковалев М. М. Оптимальная структура портфеля банка [Электронный ресурс] / М. М. Ковалев, А. Д. Осмоловский – Режим доступа : www.economy.bsu.by/pdf/articles/Kovalev/2002/78.pdf
56. Коваленко В. В. Обґрунтування стратегії управління ліквідністю банківської установи // В. В. Коваленко, О. Г. Коренева, Ж. В. Торяник // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 17 : збірник наукових праць. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – С. 159–167.
57. Коваленко В. В. Центральний банк і грошово-кредитна політика : навч. посіб. / В. В. Коваленко. – К. : Знання України, 2006. – 331 с.
58. Ковалюк О. М. Методологічні основи фінансового механізму / О. М. Ковалюк // Фінанси України. – 2003. – № 4. – С. 51–60.
59. Коваль В. М. Грошові потоки в механізмі функціонування комерційного банку / В. М. Коваль // Вісник Української академії банківської справи. – 2000. – № 1. – С. 48–50.
60. Ковальчук Г. С. Фінансовий механізм: проблеми і напрямки удосконалення / Г. С. Ковальчук, А. В. Осадчий // Актуальні проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України : збірник наукових статей. – Х. : Фіаніт, 2002. – С. 166–167.
61. Козьменко О. В. Управление рисками и страховая защита / О. В. Козьменко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. Т. 14. – Суми : УАБС НБУ, 2005. – С. 325–332.
62. Колодізев О. М. Фінансовий менеджмент у банках: концептуальні засади, методологія прийняття рішень у банківській сфері : навч. посіб. / О. М. Колодізев, І. М. Чмутова, І. О. Губарева. – Х. : Інжек, 2004. – 405 с.
63. Корнієнко Т. Управління ризиками як складова управління активами і пасивами /

- Тетяна Корнієнко // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 6. – С. 28–31.
64. Костюк О. В. Управління ліквідністю грошового ринку на основі моделювання попиту на банківські резерви : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Костюк Олена Володимирівна. – Суми, 2006. – 18 с.
65. Кот О. Прогнозування фінансового стану банків з метою попередження їх банкрутства / Ольга Кот // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 3. – С. 34–39.
66. Котыхов М. П. Построение ликвидной позиции коммерческого банка // М. П. Котыхов, И. В. Шевченко // Финансы и кредит. – 2002. – № 23. – С. 22–28.
67. Краснов С. Ліквідність банків України та їхня кредитна політика в умовах переходу до ринкової економіки / С. Краснов // Банківська справа. – 2000. – № 5. – С. 37–39.
68. Кредитний ризик комерційного банку : навч. посіб. / за ред. В. В. Вітліцького. – К. : Знання, 2000. – 251 с.
69. Криклій О. А. Визначення сутності та структури фінансового механізму управління філіями банку / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 1. – С. 53–58.
70. Криклій О. А. Система комплексного управління ліквідністю банку / О. А. Криклій, Ю. С. Ребрик // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. – Харків : ХІБС УБС НБУ, 2010. – Випуск 1 (8), частина 2. – С. 9-17.
71. Крилова В. Складові процесу управління ліквідністю банку / Віра Крилова, Руслан Набок // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 6. – С. 24–29.
72. Кулинич И. Н. Управление рисками как составляющая процесса эффективного управления банком / И. Н. Кулинич // Проблемы і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. Т. 19. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 349–352.
73. Левчук В. М. Система оцінювання контролю за ризиком ліквідності у фінансово-кредитних установах / В. М. Левчук // Проблемы і перспективи розвитку банківської системи України. Вип. 22 : збірник наукових праць. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 120–128.
74. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду [Текст] : науково-аналітичні матеріали. Вип. 11 / В. С. Стельмах, В. І. Міщенко, В. В. Крилова, Р. М. Набок, О. Г. Приходько, Н. В. Грищук. – К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень. 2008. – 220 с.
75. Любунь О. С. Фінансовий менеджмент у банку : навч. посіб. / О. С. Любунь, В. І. Грушко. – К. : Слово, 2004. – 295 с.
76. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 № 104. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>
77. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 № 361. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/Risks/361.pdf.
78. Мещеряков А. А. Організаційно-технологічні аспекти підвищення ефективності функціонування комерційного банку : монографія / А. А. Мещеряков. – К. : Науковий світ, 2006. – 347 с.
79. Моисеев С. Р. Роль коридора процентних ставок центрального банка в управлении банковской ликвидностью / С. Р. Моисеев // Банковское дело. – 2008. – № 2. – С. 15–19.
80. Молчанов О. В. Теоретичні підходи до управління ліквідністю сучасних банків / О. В. Молчанов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 10. – С. 48–51.

81. Москаленко В. П. Финансово-экономический механизм промышленного предприятия / В. П. Москаленко, О. В. Шипунова. – Сумы : «Довкілля», 2003. – 174 с.
82. Муравьев В. В. Определение потребности банка в ликвидных средствах на основе «теорий спроса на деньги» [Электронный ресурс] / Муравьев Василий Викторович. – Режим доступа : <http://www.bankclub.ru/library.htm>.
83. Набок Р. Аспекти, що можуть призвести до виникнення проблемного банку / Руслан Набок // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 8. – С. 46–50.
84. Нетяжук М. В. Економічні механізми в ринкових умовах / М. В. Нетяжук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – № 3. – С. 18–22.
85. Організаційно-методичні підходи до запровадження в НБУ системи оцінки стійкості фінансової системи: інформаційно-аналітичні матеріали / За ред. В. І. Міщенко, О. І. Кіреєва, М. М. Шаповалової. – Київ : Центр наукових досліджень НБУ, 2005. – 97 с.
86. Орленко Н. Управление обязательными резервами, ликвидностью и платежеспособностью / Нина Орленко // Бізнес-інформ. – 2000. – № 1. – С. 95–98.
87. Основні принципи ефективного банківського нагляду [Електронний ресурс] / Базельський комітет з питань банківського нагляду. – Базель. – Жовтень 2006 р. Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/index.htm.
88. Панова Г. С. Анализ финансового состояния коммерческого банка / Г. С. Панова. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 270 с.
89. Пернарівський О. Аналіз та оцінка ризику ліквідності банку / Олександр Пернарівський // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 10. – С. 26–29.
90. Пернарівський О. Ризик та ліквідність комерційного банку / Олександр Пернарівський // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 4. – С. 31–34.
91. Показатели ликвидности в соответствии с Указанием ЦБ РФ от 30.04.2008 № 2005-V [Электронный ресурс] / Режим доступа : http://www.orioncom.ru/demo_bkb/kpbs/ek_polog/pl1.htm.
92. Показники діяльності банків [Електронний ресурс] / Асоціація українських банків. – Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_arhive_docs&show=1&menu=104&Itemid=112.
93. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [Електронний ресурс] : постанова Правління НБУ від 6 липня 2000 року № 279 . – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.
94. Поморина М. А. О некоторых подходах к управлению банковской ликвидностью / М. А. Поморина // Банковское дело. – 2001. – № 9. – С. 5–11.
95. Принципи ефективного управління ліквідністю у банківських установах [Електронний ресурс] / Базельський комітет з банківського нагляду. – Базель. – Лютий 2000 р. Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Risks/index.htm.
96. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III зі змінами і доповненнями. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/V_zakon/index.htm.
97. Про окремі питання діяльності банків [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 04.12.2008 № 413. – Режим доступу : <http://www.investadviser.com.ua/ukr/news/426.html>.
98. Про порядок визначення та формування обов'язкових резервів для банків України [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 21.04.2004 № 172. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0595-04>.
99. Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 30.04.2009 № 259. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi->

bin/laws/main.cgi?nreg=z0410-09.

100. Раєвська Т. Практичні підходи до оцінки ризиків у діяльності банків / Тетяна Раєвська // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 8. – С. 9–14.
101. Ребрик Ю. С. Рання діагностика кризи ліквідності як інструмент попередження кризових явищ у банку / Ю. С. Ребрик // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. – Харків : ХІБС УБС НБУ, 2010. – Випуск 2 (9). – С. 70–78.
102. Ребрик Ю. С. Система антикризового управління в банку / Ю. С. Ребрик // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: стабілізація та євроінтеграція: збірник наукових праць. - Львів, 2009. – Вип. 2(76). – С. 204–210.
103. Ребрик Ю. С. Стрес-тестування як інструмент оцінки ризику ліквідності банку / Ю. С. Ребрик // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – Випуск 25. – С. 338–342.
104. Рейтинг найбільших українських банків [Електронний ресурс] : Економічна правда. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/04/27/191143>.
105. Риск-менеджмент інновацій : монографія / Т. А. Васильєва, О. Н. Диденко, А. А. Епифанов [и др.]. – Суми : Деловые перспективы, 2005. – 257, [3] с. – (Серия «Мастер-класс»).
106. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Питер С. Роуз. – пер. с англ. – М. : Дело, 1997. – 743 с.
107. Сало І. В. Фінансовий менеджмент банку : навч. посіб. / І. В. Сало, О. А. Криклій. – Суми : Університетська книга, 2007. – 313 с.
108. Серпенінова Ю. С. Методичний підхід до впровадження моніторингу ліквідності банку / Ю. С. Серпенінова // Економічний простір : зб. наук. пр. – Вип. 28 (1). – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2009. – С. 224–228.
109. Серпенінова Ю. С. Обґрунтування напрямків банківської політики щодо управління ліквідністю банків / Ю. С. Серпенінова // Економіка: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. – Вип. 247. – Т. III. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – С. 695–700.
110. Серпенінова Ю. С. Оцінка факторів стану ліквідності банків України / Ю. С. Серпенінова // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 2. – С. 19–23.
111. Серпенінова Ю. С. Оцінка факторів стану ліквідності банків України / Ю. С. Серпенінова // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 3. – С. 30–31.
112. Серпенінова Ю. С. Побудова фінансового механізму управління ліквідністю банку / Ю. С. Серпенінова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2. – С. 159–166.
113. Серпенінова Ю. С. Ризик ліквідності в загальній системі банківських ризиків / Ю. С. Серпенінова // Держава та регіони. – 2008. – № 6. – С. 210–215.
114. Серпенінова Ю. С. Розвиток державного регулювання ліквідності банків / Ю. С. Серпенінова // Вісник СНАУ. – Серія «Економіка і менеджмент». – № 8 (37). – 2009. – С. 110–113.
115. Серпенінова Ю. С. Теоретичні підходи до управління ліквідністю банку / Ю. С. Серпенінова // Вісник Української академії банківської справи. – 2009. – № 1. – С. 57–62.
116. Серпенінова Ю. С. Удосконалення методів визначення потреби банку в ліквідних коштах / Ю. С. Серпенінова // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України : стабілізація та євроінтеграція : зб. наук. пр. – Вип. 2 (76). – Львів : НАН України. Ін-т регіональних досліджень, 2009. – С. 266–274.
117. Серпенінова Ю. С. Чинники, що впливають на ліквідність банку / Ю. С. Серпенінова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. – Вип. 24. – Суми : УАБС НБУ, 2009. – С. 354–359.
118. Синки Дж., мл. Управление финансами в коммерческих банках / Дж. Ф. Синки,

- мл. ; пер. с англ. 4-го изд. – М. : Gatallaxy, 1994. – 937 с.
119. Система банківського менеджменту : навч. посіб. / за ред. О. С. Любуня, В. І. Грушко. – К. : Інкос, 2004. – 478 с.
120. Сідалко М. С. Банківські ризики та управління ними / М. С. Сідалко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. Т. 20. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 261–265.
121. Слободяник Ю. Б. Фінансовий механізм функціонування підприємств пасажирського автотранспорту в сучасних умовах : монографія / Ю. Б. Слободяник. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 161 с.
122. Статистичні матеріали сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/Statist/index.htm>. – Заголовок з екрану.
123. Стельмах В. С. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду / В. С. Стельмах, В. І. Міщенко. – К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень. 2008. – 287 с.
124. Супрунович Е. Б. Лимитирование рисков ликвидности / Е. Б. Супрунович // Банковское дело. – 2001. – № 9. – С. 15–17.
125. Терещенко О. Внутрішній аудит і контролінг ризиків у системі ризик-менеджменту / Олег Терещенко // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 7. – С. 45–49.
126. Тичина В. Впровадження системи управління ризиками в банку / Валерій Тичина, Оксана Задніпровська // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 8. – С. 18–22.
127. Уваров К. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: орієнтир на майбутнє / Костянтин Уваров, Олексій Куценко // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 1. – С. 60–63.
128. Уразова С. А. Управление ликвидностью и платежеспособностью коммерческого банка: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10 / Уразова Светлана Александровна. – Ростов н/Д, 2002. – 214 с.
129. Фабер С. Нагляд на основні оцінки ризиків: українська перспектива / Світлана Фабер, Ірина Пожарська, Олексій Куценко // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 6. – С. 24–26.
130. Финансовый менеджмент: теория и практика : учебник / под ред. Е. С. Стояновой. – изд. 5-е, перераб. и доп. – М. : Перспектива, 2000. – 655 с.
131. Фінанси : підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова ; Мін-во освіти і науки України. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
132. Фінансовий менеджмент : підручник / ред. А. М. Поддєрьогін ; Мін-во освіти і науки України, Київський національний економічний університет. – К. : КНЕУ, 2005. – 535 с.
133. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fg.org.ua>.
134. Христофорова О. М. Кредитні потоки: Теоретичне узагальнення, аналіз управління : монографія / О. М. Христофорова. – Х. : Константа, 2005. – 101 с.
135. Шаталов А. Н. Управление ликвидностью в рамках финансового менеджмента банка / А. Н. Шаталов // Финансовый менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 101–110.
136. Щибиволок З. Аналіз ліквідності банку / Зиновій Щибиволок // Банківська справа. – 2000. – № 5. – С. 33–37.
137. Щибиволок З. І. Аналіз банківської діяльності : навч. посіб. / З. І. Щибиволок. – К. : Знання, 2006. – 311, [1] с.
138. Allen F. Banks, Markets, and Liquidity / F. Allen, E. Carletti // Wharton Financial Institutions Center Working Paper. – 2007. – № 7. – P. 17–24.
139. Bech M. Technology Diffusion within Central Banking / M. Bech, B. Hobbijn // Journal of Central Banking. – 2007. – № 3. – P. 59–81.

140. Bech M. The Intraday Liquidity Management Gamr / M. Bech, R. Garratt // Journal of Economic Theory. – 2003. – № 2. – P. 198–219.
141. Detecting red flags in board reports. A guide for directors. – Office of the controller of the currency. – D.C. Washington, February 2004. – 79 p.
142. Martin A. An Economic Analysis of Liquidity Saving Mechanisms / A. Martin, J. McAndrews // Federal Reserve Bank of New York Economic Policy Review. – 2008. – № 14. – P. 25–39.
143. Martin A. Optimal Pricing of Intra – Day Liquidity / A. Martin // Journal of Monetary Economics. – 2004. – № 51. – P. 24–41.
144. Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision / Bank for International Settlements. – Basel: September 2008. – 38 p.